XVII. KÖT. 2. FÜZET. ÚJ FOLYAM 1909. ÁPR.-JÚNIUS.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLÖNYE

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ

*1909. évi folyam * II. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1909.

TARTALOM.

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtára az 1908. évben. (Négy melléklettel.) ... Lap 97

Harsányi István. A sárospataki lengyel biblia s ujonnan fölfedezett harmadik töredéke. (Második közlemény.) ... 117

Dr. Gulyás Pál. Magyar vonatkozású franczia népkönyv a XVI. századból. (Négy szövegképpel.) ... 139

Stockinger Gyula. Névtelenek irodalmi temetője ... 154

Tárcza. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos-Könyvtára állapotáról az 1909. év I. negyedében ... 161

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára 1908-ban ... 165

Szakirodalom. (Franklin A.) Guide des savants... dans les bibliothèques de Paris. Ism. *dr. Gulyás Pál.* — Stauber R., Die Schedelsche Bibliothek. Ism. *dr. Gulyás Pál.* — Calvi E., Bibliografia generale di Roma. I. Supplemento. Ism. *G. P.* — Rye R. A., The libraries of London. Ism. Σ. — Fröhlich O., Internat. Bibliographie der Kunstwissenschaft. V. Ism. *Gl.* ... 171

Külföldi folyóiratok szemléje. (Deutsche Literaturzeitung. XXX. 3., 5—9., 11—13. La bibliofilía. X. 11—12. Mittheilungen des Österr. Vereins für Bibliothekswesen. XII. 4. Rivista delle Biblioteche e degli archivi. XIX. 9—11. The library Journal. XXXIV. 1—3. Zeitschrift für Bücherfreunde. XII. 10—12. Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXV. 1—3. 179

Horváth Ignácz. A magyar bibliografiai irodalom az 1909. év I. negyedében 183

Vegyes közlemények. A berlini nemzetközi történelmi kongresszus lefolyásáról. — Az 1700 előtt nyomtatott és Svédország könyvtáraiban található zeneművekről. *(d'I. K.)* — Adalék a miskolczi szinház történetéhez. *(V. J.)* — Mátyás királynak ajánlott ismeretlen jóskönyv 1485-ből. (Σ). ... 185

Változások a magyarországi nyomdáknál 1909 január 1-től június 30-ig 192

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRA AZ 1908. ÉVBEN.

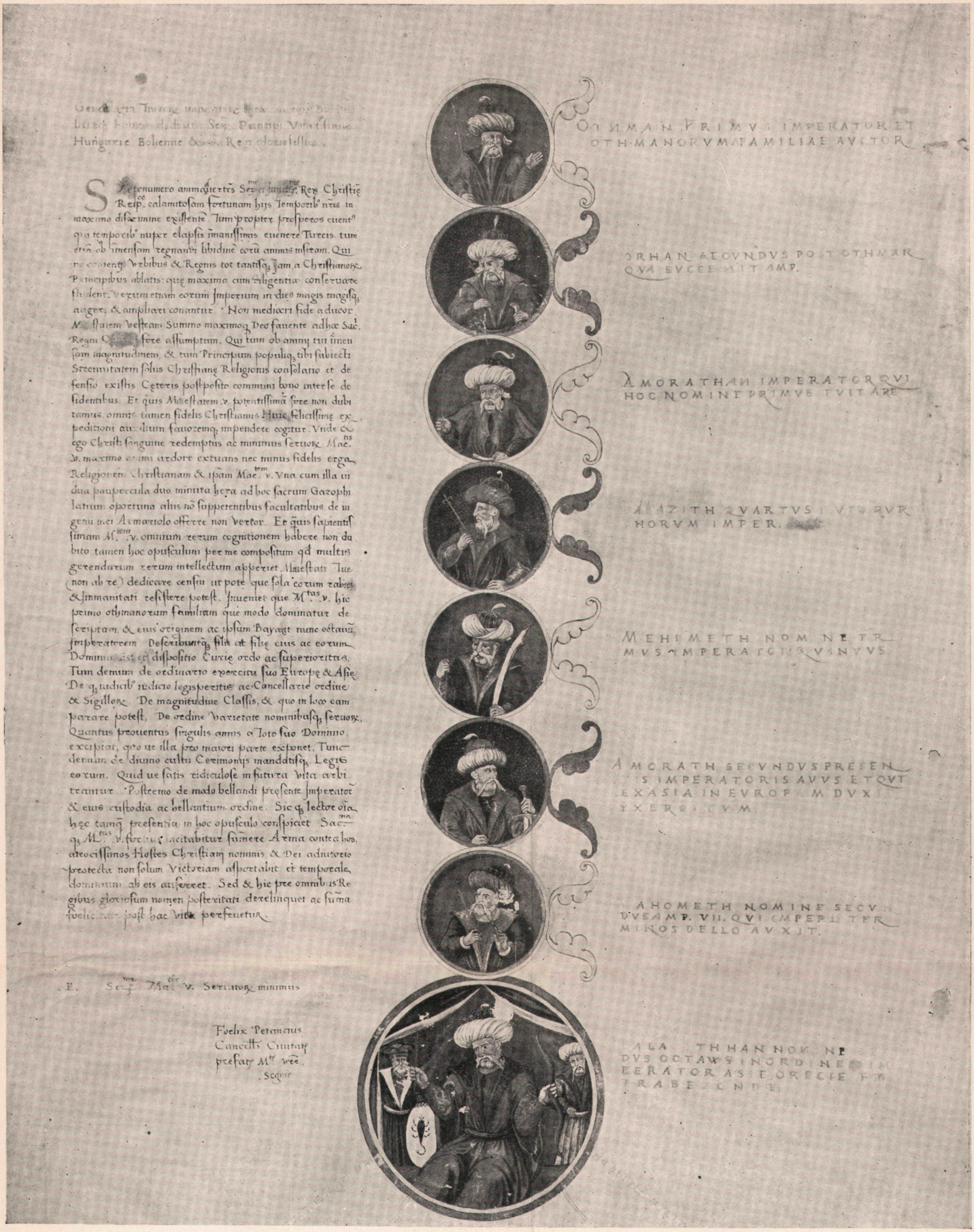
(Négy melléklettel.)

Az elmult esztendő azzal a reménynyel kecsegtetett, hogy a könyvtár szűk elhelyezési bajain, a hivatali-, olvasó- és dolgozó-helyiségek elégtelen voltán az állami költségvetésbe felvett tekintélyes összeg segítségével lényeges javulás történik, vagy legalább is alapos kilátás nyílik arra, hogy a legközelebbi jövő a már tarthatatlan helyi viszonyok tekintetében kedvező megoldásra vezet. Az esztendő elmult a nélkül, hogy az immár közérdekűvé vált kérdés a megoldáshoz közelebb jutott volna, s így a könyvtár előreláthatólag még hosszú időn keresztül kénytelen lemondani arról, hogy tudományos és közművelődési szerepét teljes mértékben betölthesse. Addig is, míg ez a feltétlenül szükséges kívánalom teljesedésbe mehet, a könyvtár csak a legnagyobb gonddal képes fentartani a rohamos gyarapodás, a túlzsufolt és az egyre fokozódó használat által immár erősen veszélyeztetett belső rendet és biztosítani az anyag tudományos használhatóságát.

***

A könyvtár négy osztályában, néhány nagyobbmérvű levéltári gyarapodás még rendezetlen anyagát nem számítva, az évi szaporulat 210.852 darab (1907-ben 198.412 drb). Mindezen osztályokban egy év alatt 37.487 használó (1907-ben 43.964) fordult meg, kik a könyvtár állományából 179.520 drbot (1907-ben 174.427) drbot vettek igénybe.

A könyvtár hivatali személyzetében a lefolyt év alatt lényeges változások történtek, melyek között a legszomorúbb az a nagy veszteség, melyet a könyvtár s általában a hazai tudományosság és közművelődés ügye *dr. Schönherr Gyula* igazgatóőrnek hosszú betegség után 1908. márczius 24-én bekövetkezett

Petancius műve a török császárokról. II. Ulászló királynak ajánlott kézirat eleje.

IV sz.

Sthrgován
1861 Nov 2án

Tisztelt kedves Barátom!

Hogy leveledre illy későn válaszolok, ne gondold, hogy az nagy örömet nem okozott volna. — Akár mi tapsainál a publicumnak (ha még egyáltalán lesznek tapsok) sokkal jobban esik régi barátunk részvevő megemlékezése. Különöi története van ennek az ember tragoediájának. — Valóban igaz tabernaculát libelli. — Már több esztendéje, hogy készen van. Emlékezem több ömestöm előtt hogy irtam egy költeményt mellyben Az isten, az ördög Adám-Lucifer Dantón, Aphrodite, bosorkányok s tudjisten mi minden játszik; hogy tárgyaltak a teremtéssel, játszik az égben az egész földön az űrben — nevetgettek rá, de olvasni nem akarta senki. — Végre mult tavaszkor szivtagh Gálban találtuk fel olvasám s ő sürgetett adnám Arany-nak birálat végett. — Oda adtam, azonban mindjárt az első lapon, az isten úgy szól:

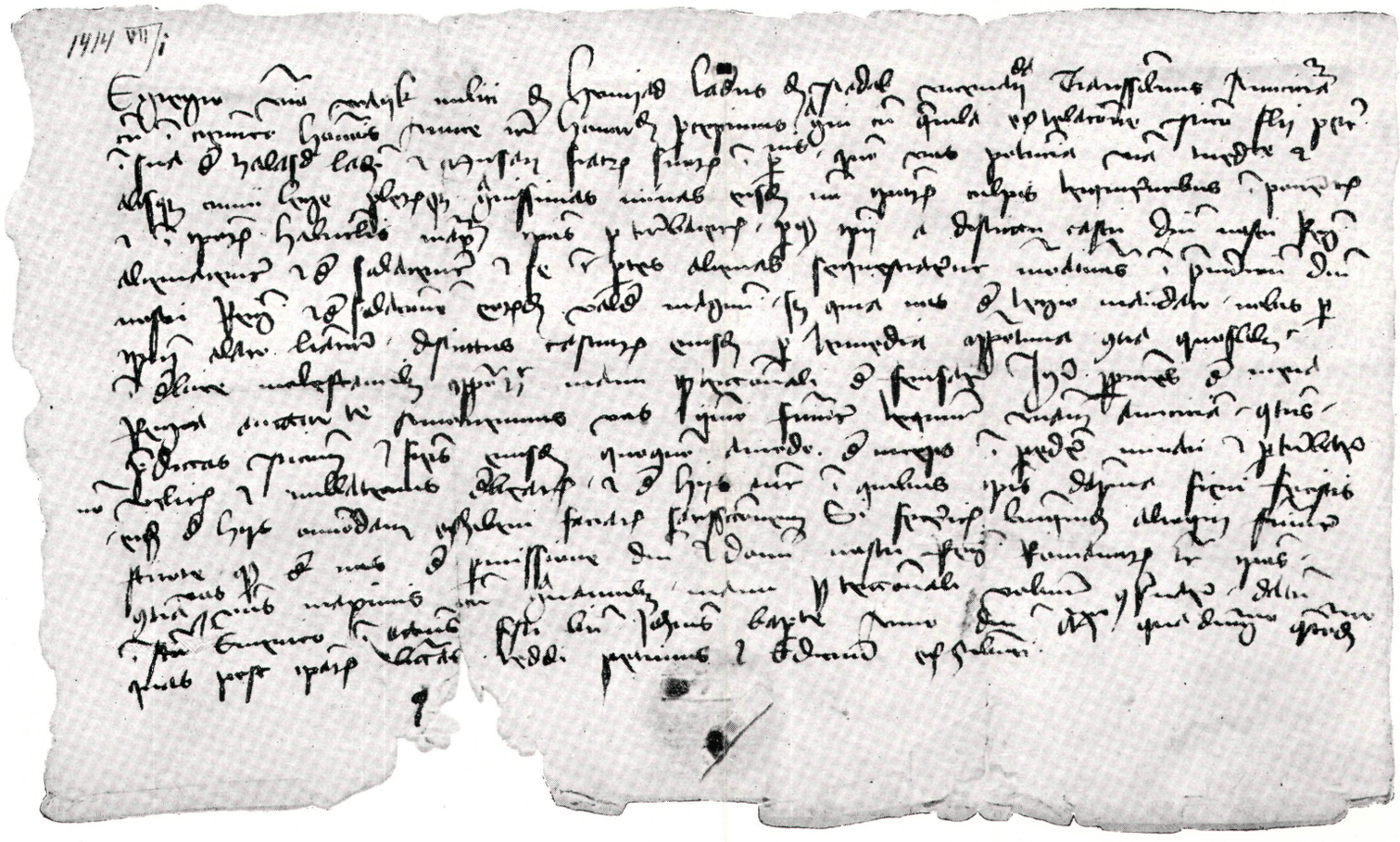
Be van fejezve a nagy mű, igen,
Úgy össze vág minden, hogysan kisem,
Ezerillióktól szépen el fogyog
Még egy kerékfogát nyitni kell. —

Madách Imre levele Nagy Ivánhoz «Az ember tragédiájáról».

illy frivol passus az egész-ben nincs
Több, de ez ott volt, s ezért Arany esztetikai
érzéke annyira megbotránkozott, hogy le
tette s kolnapokig feléje sem nézett, még
Jámbor Pál kérésére és sürgetésére újra
kézbefogta, s megtetszett neki. — Míg mi
Pesten együtt voltunk, az alatt volt az inci-
nány Aranynál, más példányom nincs, nálla
kerülhetett volna, annak pedig tollrészi
annál kevésbbé volt kedvem el adni,
mert a sokat tartó lelkendezésben a siker
nem nagy reményével birkozott. Igaz
van az, hogy ez arról mit sem tudott. —
Arról pedig dicsekedni, hogy ezt írom meg
ezt írom s azután soha sem szűnik meg
semmi, kiváncsomat sértené. — A nemzetiségi
ügyben készültem egy beszédet, de az események
gúsolták azt az országgyűlésen el mondhatni.
Jókor tettem azt Csokonaival s ő olly kitűnőnek
találta, hogy mint mondá e tárgyban jobbat
Széchenyi sem tehet. Compéri a napokban
fogja kiadni lapjában s gondolom külön
nyomtatásban is, ajánlom barátságos figyel-
mébe, ki olly élénk részvétet tanúsított
irántam, mellyet soha feledni nem tsak
képes. Találkozni majd benne tőled kívánt ado-
tot is. — Most szándékozom Pestre ván-
dúlni, de olly rakodtság fogott el", hogy nem
tudom, a kolnapuzásig gyűlésre is csak
nehezen.

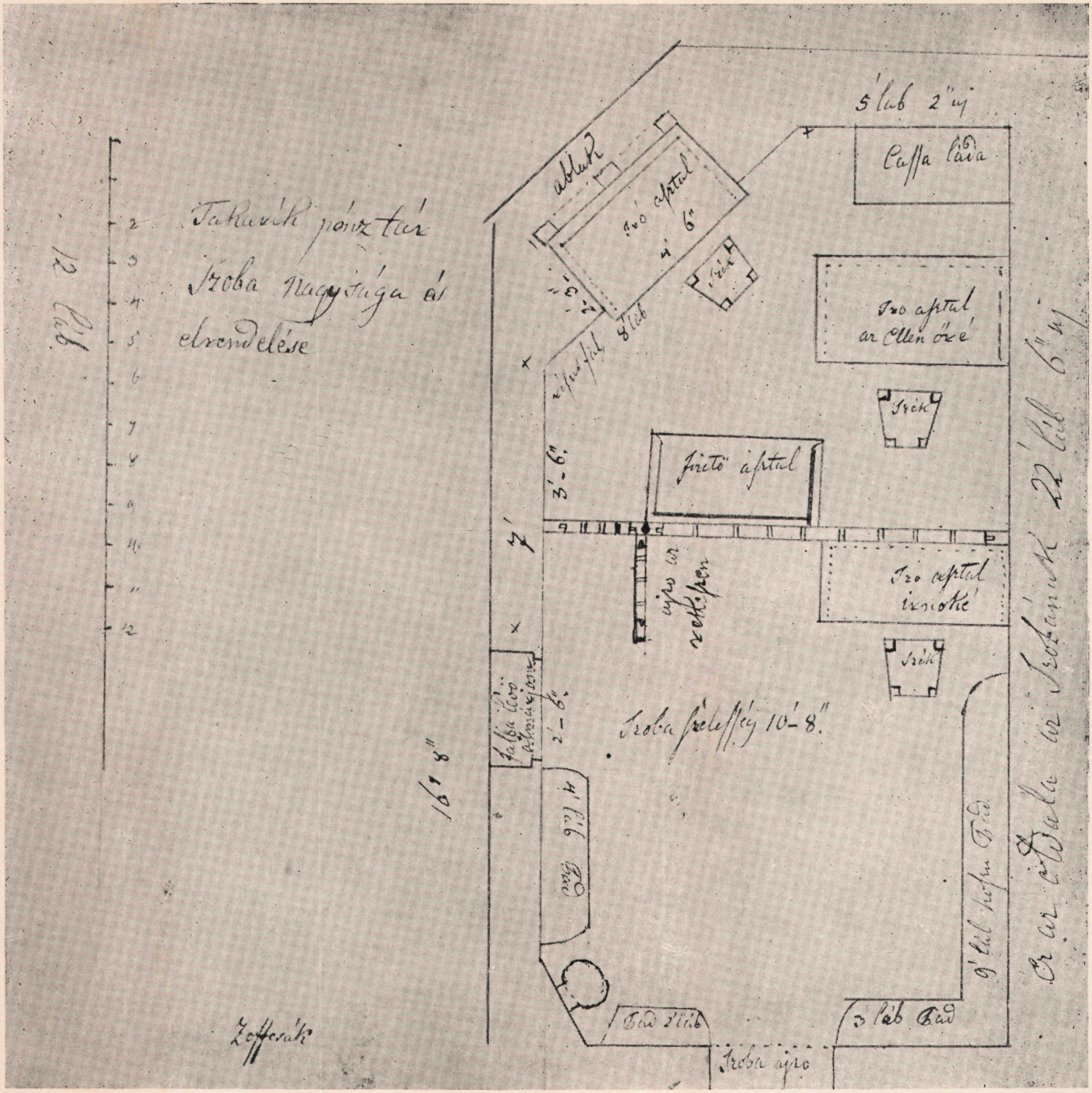
aszéd megyek, hogy ne gondolják
mindig Kán féltek s lássák, hogy
nem tudok [redacted] beszélni. – Ha ők
be jutok hozzátok birtok lehet, hogy fel
keresek, de te akár hányszor jártok erre
s nem örvendeztetsz bennünket látogatá-
soddal, e szerint hányszor szerdán
Bogomer is ott jár velem, keresnek felvet-
kedett. – Kedves nővé kérek csókolom
s téged kérlek tartsd meg szavadban is
hozzám hűségadba Ki vagyok

igaz barátod
Gyula

Nadobi László erdélyi alvajda parancsa Hunyadi Vajkhoz, Hunyadi János atyjához, 1414. júl. 1.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár szobájának első berendezése a vármegyeházán. (Fáy András irataiból.)

elhunytával szenvedett. Felejthetetlen társunk temetésén a Nemzeti Múzeumot és könyvtárunkat *Szalay Imre* múzeumi igazgató vezetése alatt küldöttség képviselte, melynek tagjai voltak az osztályigazgatón kívül *dr. Sebestyén Gyula* igazgatóőr és *Kovács László* segédőr. A küldöttség a Nagybányán végbement gyászszertartás alkalmával a múzeum igazgatója által mondott kegyeletes szavak kiséretében tette le a múzeum és a könyvtár koszorúját a férfikor legszebb idejében elköltözött társunk ravatalára, kinek emlékét könyvtárunk hálás kegyelettel fogja megőrizni.

A dr. Schönherr Gyula halálával megürült tisztviselői állásra fokozatos előléptetés bekövetkezte után *dr. Bártfai Szabó László* a könyvtárnak szolgálati tartamra nézve legidősb napidijas gyakornoka, II. osztályú segédőri minőségben neveztetett ki.

Tiz évi szolgálat után állandó nyugdíjba helyeztetett *dr. Hubert Emil* segédőr, kinek nyugdijaztatását beteges állapota miatt hosszabb ideig tartó szabadságolás előzte meg. A dr. Hubert Emil eltávozása által megüresedett segédőri állásra 1908. deczember 31-én a könyvtárnak immár ötödik éve kiváló szolgálatot teljesítő napidíjas gyakornoka, *dr. Fitos Vilmos,* neveztetett ki.

A könyvtárnak két tisztviselője az elmult év folyamán külön miniszteri megbizást nyervén, az esztendő tekintélyes részében nem teljesített könyvtári szolgálatot. *Varjú Elemér* segédőr 1908. április havában eltávozott könyvtárunktól, hogy mint a kassai felsőmagyarországi múzeum miniszteri biztosa vezesse e szép jövővel biztató alkotás ügyeit és e czélból a múzeumi állásával járó kötelességektől egy esztendő tartamára fölmentetett. Addig is, míg Varjú Elemér az állami kezelésbe átveendő kassai múzeum igazgatójává lesz kinevezhető, a Kassa városa által folyósított hozzájárulás terhére Varjú Elemér hivatali teendőinek ellátására *dr. Gerevich Tibor* napidíjas gyakornoki minőségben nyert alkalmazást. *Dr. Sebestyén Gyula* igazgatóőr pedig 1908. szeptember havától kezdve a Nagyméltóságú Miniszteriumtól miniszteri biztosi minőségben a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának vezetésére kapott megbizást.

A tisztviselői létszámban kinevezések és fokozatos előléptetések által *dr. Sebestyén Gyula* igazgatóőri czímmel és jelleggel felruházott múzeumi őr igazgatóőrré, *dr. Melich János* és *Hav-*

ran Dániel I. oszt. segédőrök múzeumi őrökké, *dr. Gulyás Pál* II. oszt. segédőr I. oszt. segédőrré neveztettek ki.

E változásokkal egyetemben a könyvtár személyzetének teljes létszáma az 1908. év végén a következő: 15 tisztviselő (és pedig 1 osztályigazgató, 3 igazgatóőr, 5 múzeumi őr, 6 segédőr), 8 napidíjas gyakornok, 1 irógépkezelő, 1 laboráns, 7 rendes és 2 napibéres szolga, 1 teremfelvigyázó és 1 ruhatáros, összesen tehát 36.

A könyvtár tisztviselői gyakran vettek részt hivatalos képviseltetésben és kiküldetésekben, könyvtári anyag megbecslése és átvétele, árverések és egyéb hivatalos ügyek czéljából. A Berlinben aug. 6—12. tartott nemzetközi történelmi kongresszuson a Nemzeti Múzeum képviseletében *dr. Fejérpataky László* osztályigazgató volt jelen, ki a kongresszus egyik tiszteletbeli elnökévé is választatott. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének szombathelyi közgyűlésén a könyvtárat az osztályigazgató és *Kollányi Ferencz* jaáki apát, igazgatóőr képviselték. Ezenkívül a Magyar Nemzeti Múzeum megfelelő költségvetési rovatából nyert támogatással *Kereszty István* múzeumi őr a velenczei, bolognai és flórenczi zenekönyvtárakat, *Kováts László* segédőr a bázeli, berni és zürichi könyv- és levéltárakat, *dr. Gulyás Pál* segédőr pedig a párisi, londoni és brüsszeli közkönyvtárakat és bibliografiai intézményeket tette tanulmány tárgyává, az utóbbi kiterjeszkedvén a párisi és londoni népkönyvtári ügy tanulmányozására is, mire nézve a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsától kapott megbizatást. A könyvtár igazgatója múzeumi és könyvtári orsz. felügyelői minőségében az állami felügyelet alatt álló könyvtárak és múzeumok közül különböző helyeken harmincznál többet látogatott meg, kiterjeszkedvén ezeken kívül az állami felügyelet alatt nem álló csiksomlyói szent-ferenczrendi zárda könyvtárának kézirat- és incunabulum-anyagára, melyről összefoglaló jegyzéket készített.

Kollányi Ferencz pápai prelátus, igazgatóőr, mint a hiteles helyek levéltárainak orsz. főfelügyelője, e minőségében 12 hiteles helyi levéltárat látogatott meg.

A könyvtár folyóirata a Magyar Könyvszemle, *Kollányi Ferencz* pápai prelátus, igazgatóőr szerkesztésében eddigi programmjához hiven beszámolt a hazai könyvtári és bibliografiai

mozgalmakról, képet adott a könyvtár belső életéről, közzétette a köteles sajtótermékek beküldésére hivatott hazai könyvnyomdák teljes sorozatát és feltüntette az ezek körében beállott változásokat. E folyóirat füzeteiben tette közzé *dr. Gulyás Pál* segédőr a könyvtár *Aldiná*-inak teljes leíró lajstromát, mely azután mint a könyvtár leíró katalógusának III. füzete különnyomatban is napvilágot látott.

A könyvtárhoz érkezett és elintézett hivatalos ügyiratok száma 672 (1907-ben 663) volt.

Az olvasóterem látogatására egy év alatt 4225 (1907-ben 3888) igazoló jegy adatott ki. A könyvtár történeti és irodalomtörténeti kiállítását 390 egyén tekintette meg, jobbára tanáraik vezetése alatt megjelent iskolai növendékek, kiknek a könyvtár tisztviselői szolgáltak tájékoztató magyarázatokkal.

***

A könyvtár négy osztályában a gyarapodás, használat és a végzett munka eredményeit a következő adatok mutatják:

I. *A nyomtatványi osztály gyarapodása: Köteles példányokban* 11.793 (1907-ben 12.152), *ajándék útján* 894 (1907-ben 599), *vétel útján* 1058 (1907-ben 2284), *áthelyezés útján* 83 (1907-ben 26), összesen 13.828 (1907-ben 15.422) darab.

A könyvtárilag feldolgozandó és részben már feldolgozott gyarapodáshoz járul még 30.621 (1907-ben 34.643) darab apró nyomtatvány, melyek anyaguk természete szerint 10 csoportra osztva és érkezésük ideje szerint évnegyedes csomagokban megőrizve ekkép oszlanak meg:

1.	Gyászjelentések	6.535
2.	Zárszámadások és üzleti jelentések	2.749
3.	Egyházi körlevelek	327
4.	Periratok	34
5.	Hivatalos iratok	867
6.	Műsorok	1.710
7.	Alapszabályok	1.065
8.	Szinlapok	7.617
9.	Falragaszok	6.914
10.	Vegyes apró nyomtatványok	2.803
	Összesen	30.621

A nyomtatványi osztály összes gyarapodásának darabszáma tehát 44.449 (1907-ben 50.065) darab.

Nyomtatványok vásárlására 11.025·33 korona, 333·20 márka, 198·35 frank és 49·95 lira fordíttatott (1907-ben a vásárlási összeg volt: 20.103·07 korona, 1425·90 márka és 60·80 lira.)

A könyvtár nyomtatványi osztályát ajándékaikkal a következők gyarapították:

Abo városa, Áldásy Antal, Állatorvosi főiskola, Állatvédő-egyesület, gr. Andrássy Dénes (München).

Bácsbodrogvármegyei Történelmi Társulat (Zombor), Balás Károly (Kassa), Balatoni szövetség (Siófok), Bán Aladár, Bánki Donát, Barla Szabó Titusz (Lőcse), Bécsi Statistische Central-Commission, Bécsi Tudományos Akadémia, Belügyminisztérium, Boros Gyula, Bosnyák-herczegovinai országos kormány (Sarajevo), Bruckner Győző (Igló), Brüsszeli Bibliothèque Royale de Belgique, Brüsszeli Observatoire Royal de Belgique, Budapesti Kir. Orvos-egyesület, Budapesti Tudományegyetem bölcsészetkara, Budapest székesfőváros.

Chicagoi Library John Crerar, Chyzer Kornél, Czóbel István.

Deáki Lóránt (Kolozsvár), Debreczeni Városi Múzeum, Dobján László, Dollinger Gyula, Dugonics-Társaság (Szeged), Dunamelléki ref. egyházkerület, Dunántúli ág. ev. püspök (Pápa).

Egri érseki jogliczeum igazgatósága, Egri főegyházmegye, Első Magyar Általános Biztosító-Társaság, Eperjesi Széchényi-kör, Erdélyi Múzeum-egylet (Kolozsvár).

Fabricius Endre, Fazekas nővérek, Fehér Ipoly (Pannonhalma), Fejérpataky László, Finály Gábor, Földtani intézet, Főrendiházi iroda, Fővárosi könyvtár, Fővárosi közmunkák tanácsa, Fraknói Vilmos, Führer I.

Goldzieher Károly, Gondos Miksa, Gráczi Histor. Verein für Steiermark, Gulyás Pál, Győry Tibor, Gyulai Ágost.

Havas Rezső, Helvey Lajos (Cleveland), Herczegprimási iroda (Esztergom), Hermann Béla, Herman Ottó, Hofbibliothek (Bécs), báró Hornig Károly (Veszprém), Horváth Géza, Huttkay Lipót (Eger), Hűtőipari kongresszus.

Iparművészeti iskola, Jedlicska Pál, József-műegyetem rektora, Julián-egyesület.

Kalocsai főegyházmegye, Karl Lajos (Győr), Karsch-Haack F. (Berlin), Kassai püspöki iroda, Képviselőházi iroda, Kereskedelmi és Iparkamara (Miskolcz), Kereszty István, Kicska Emil, Kollányi Ferencz, Korsós Ferencz (Kalocsa), Kováts László, Krenner József, Kromphardt

G. Fred (New-York), Kubinyi Miklós (New-Jersey), Kún Sándor, Kuthy Zoltán (New-York).

Laendler Pál.

Magántisztviselők Országos Szövetsége, Magyar Filozófiai Társaság, Magy Heraldikai- és Genealogiai Társaság, Magyar Iparművészeti Társaság, Magyar Katonai Közlöny szerk., Magyar Tud. Akadémia, Magyarországi Kárpát-Egyesület (Igló), Mahler Ede, Mangold Lajos, Marczali Henrik, Marquart & C. (Berlin), Mazuch Ede (Ungvár), Melich János, Mérnök és Építész-Egylet, Meteorológiai- és Földmágnességi Intézet, Millecker Bódog (Versecz), Montevideoi Direccion general de estadistica del Uruguay, Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége, Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa.

Nägele Ervin (Stuttgart), Nemz. Múzeum régiségtára, Nyárasdy János.

Ornithologiai központ, Országos Erdészeti Egyesület. Országos Törvénytár szerk., Ortvay Tivadar, Osztrák kereskedelmi Minisztérium (Bécs), Óváry Lipót.

Páger Imre, Pap József, Pataki János, Peasle John (Cincinnati), Paedagogiai Intézet (Nagyszeben), Petrov A. (Szt.-Pétervár), Pintér Jenő (Jászberény), Polikliníka igazgatósága, Popovics József, Pór Antal (Esztergom), Porcia Alfonz, Posta- és Távirda-igazgatóság.

Reclam Philipp (Lipcse), Rendőrfőkapitányság, Réthy László, Richter Aladár (Kolozsvár), Rio de Janeiroi Biblioteca nacional, Rothschild-könyvtár (Frankfurt).

Sándor Imre (Kolozsvár), Sepsiszentgyörgy város tanácsa, Smithsonian Institution (Washington), Sohár László, Sólyom Jenőné, Somogyi Manó, Statisztikai hivatal, Stockholmi Kungl. Bibliothek, Stollmann Sándor, Sulyovszky István (Krasznahorka).

Szabó János, Szabó László, Szádeczky Lajos (Kolozsvár), Szalay Imre, Számvevőszék, Szatmári Széchényi-társulat, Székelyudvarhelyi unitárius lelkészi hivatal, Széky Géza (Gerjen), Szendrei János, Szilágyi István-kör (Máramarossziget), Szilassy Zoltán, id. Szinnyei József.

Tas József, Thallóczy Lajos (Bécs), ifj. Toldy László, Tolna vármegye Múzeuma (Szekszárd), Tomecsek György (Bécs), Towarzystwo przyjaciot nank Poznani, Török Sándor (Beregszász), Trebitser Géza.

Ujhelyi József, Upsalai egyetem, Upsalai egyetemi könyvtár.

Váczi Múzeum-egylet, Vajda Viktor, Vallás- és Közokt. Minisztérium, Venetianer Lajos (Ujpest), Vértesy Jenő, Veszprémi püspöki iroda, Vízépítési igazgatóság.

Walter Gyula, Washingtoni Library of Congress, Wlassics Gyula.

Zágrábi főegyházmegye.

Az ajándékozók száma tehát 175 (1907-ben 167).

A nyomtatványi osztály szerzeményei közül kiemelendő a Régi Magyar Könyvtár néhány darabja, közöttük több unikum, melyek a könyvtár gyüjteményét jelentékenyen egészítik ki. Ilyenek:

1. Medgyesi Pál, Praxis pietatis. Lőcse, 1638.
2. Declarationes Nicolai III. et Clementis V. quas... Gregorius Malomfalvai demandavit, 1657. (Ismeretlen nyomtatvány).
3. Mikolai Hegedűs János, A mennyei igazságnak tüzes oszlopa Szeben, 1665.
4. Comenius I. A., Orbis sensualium trilinguis. Cibinii, 1684.
5. Halott temetéskorra való énekek. Kolozsvár, 1692. (Ujfalvi Imre énekeskönyvének ismeretlen kiadása, 300 korona).
6. Forma processus iudicii criminalis. Editio II. Tyrnaviae, 1697.
7. Index corporis iuris Hungarici. Tyrnaviae, 1699,
8. A magyar szóllásnak módgyáról. XVII. század.
9. Statuta, constitutiones et decreta provinciae S. Mariae Hungariae. XVII. század. (Ismeretlen kiadás.)
10. Károlyi G. Szent biblia. Amsterdam, 1700.
11. Kithonich F. Directio methodica. Editio III. Tyrnaviae, 1700.
12. Kithonich F. Centuria, 1700.
13. Régi uri méltósággal fénlő... Bánfi György... halotti emlékezete. Kolozsvár, 1709.

Ezeken kívül felemlítendő Miksa császár hires imádságos könyvének Karl Giehlov által közzétett facsimile kiadása, mely 600 koronán szereztetett meg. Mint rendkívül nagy ritkaság külön felemlítendő egy 1528-ban Párisban megjelent franczia regény, mely a magyar királyt is szerepelteti. A könyv czime: «Hystoire et ancienne Cronicque de lexcellent roy Florimont filz du noble Mataquas duc Dalbanie. En laquelle est contenu comment en sa vie mist a fin plusieurs aduentures, et en faitz cheualeureux se maintint si vaillamment contre ladmiral de Cartage et Candobras roy de Hongrie» stb. Ennek a szerfölött ritka könyvnek, melyből könyvpiaczra félszáz éven keresztül csak ez az egy példány került, a könyvtár a bécsi Gilhofer és Ranschburg czég által rendezett nyilvános árverésen 1160 koronáért jutott birtokába. A rendkívül jó állapotban fenntartott könyvészeti ritkaságnak czímlapját facsimilében mutatjuk be. (l. 141. lap.)

A lefolyt évben a könyvtár olvasótermét 30.908 egyén láto-

gatta, a kik 78.043 kötetet használtak. (1907-ben az olvasók száma 36.789, 89.138 drb könyvhasználattal.)

Kikölcsönzés útján pedig 2533 egyén 4654 kötet könyvet vett igénybe. (1907-ben 2730 egyén 3979 könyvet kölcsönzött ki.)

A könyvtári feldolgozás eredménye a következő: Egy év alatt 6666 mű osztályoztatott, melyekről 8545 könyvtári czímlap készült. (1907-ben az évi eredmény 8303 mű 10.995 czédulával.) A kevesebb eredményt az a körülmény okozza, hogy a könyvtárnak egyik tisztviselője, a ki a könyvek czédulázásával foglalkozott, betegség miatt az egész éven át nem teljesített szolgálatot. Kötés alá 1499 mű került 1995 kötetben. (1907-ben 2031 mű 2535 kötetben.)

A köteles nyomdatermékek kezelését végző irodában egy év alatt 2467 nyomtatványcsomag érkezett (1907-ben 2386); az iroda pedig 3004 postai küldeményt, jobbára átvételi elismervényeket továbbított (1907-ben 1510-et); ezek között 920 be nem küldött sajtótermékek reklamálása volt (1907-ben 652). A könyvtár a lefolyt év alatt 26 esetben (1907-ben 12-szer) kereste meg a közalapítványi kir. ügyigazgatóságot, hogy az 1897. évi XLI. t.-cz. intézkedéseit megsértő nyomdatulajdonosok ellen peres eljárást indítson.

Úgy ezen, valamint korábban megindított peres eljárások eredményeül a Széchényi országos könyvtár javára 158·79 kor. pénzbüntetés és kártérítés folyt be. (1907-ben 188·34 kor.)

II. *Hirlapkönyvtár.* A hirlapkönyvtár gyarapodása *köteles példányokban* (a törvényben előírt módon, t. i. havi vagy évnegyedes csomagokban és szabályellenesen, t. i. egyes számonként küldve) 146.918 hirlapszám; *ajándék útján* 178 szám; *vétel útján* 1676 szám; *áthelyezés útján* a könyvtár egyéb osztályaiból 3812 hirlapszám. Az összes gyarapodás tehát 152.583 (1907-ben 144.912) hirlapszám.

Az ajándékok közt kiemelendők a Nemzeti és Országos kaszinók által átengedett külföldi hirlapok, melyek már évek hosszú sora óta többé-kevésbbé teljes példányokban gyarapítják a hirlapkönyvtár anyagát. Egyéb ajándékozók voltak még a Rio de Janeiro-i Biblioteca Nacional és Trebitser Géza.

A vásárolt anyagból kiemelendők az Amerikában megjelenő magyar hirlapok, melyek évről-évre előfizetés útján teljesebb

sorozatokban jutnak a könyvtár birtokába. E tekintetben a könyvtárnak nagy szolgálatot teljesít *Erdős Miklós,* Philadelphiában lakó hazánkfia, ki e lapok megszerzésére nézve hazafias lelkesedéssel ajánlotta föl közreműködését.

Hirlapok vásárlására 309·50 korona fordíttatott. (1907-ben 384·35 kor.)

A hirlapkönyvtár olvasótermét 3511 olvasó látogatta, kik a könyvtárban 7281 hirlapkötetet használtak; kölcsönzés útján pedig 80 egyén 277 hirlapkötetet használt a könyvtáron kívül. Összesen tehát 3591 olvasó 7558 hirlapkötetet vett igénybe. (1907-ben 3964 egyén 7160 kötetet használt.)

Czéduláztatott 1719 évfolyam (1907-ben 752 évfolyam); átnézetett 1678 évfolyam 123.166 száma. (1907-ben 1428 évfolyam 92.197 száma.)

Könyvkötési munkálatokra 3060·79 korona fordíttatott.

Évről-évre ijesztőbb módon fenyegeti a hirlapkönyvtár rendjét és kezelhetőségét a helyhiány, mely az újabb évfolyamok rendes fölállítását lehetetlenné teszi. Minthogy egyelőre nincs kilátás, hogy ezen az égető szükségleten alapos javítás történjék, a hirlapkönyvtár egy részének raktárszerű elhelyezéséről a Nemzeti Múzeum pinczéjében kell megfelelő berendezéssel gondoskodni. A lefolyt évben a hirlapkönyvtár személyzetében beállott változás nagymérvű reviziót s a fölszaporodott hátralékoknak sürgős földolgozását tette szükségessé, a mely munkálat a hivatali erőket a hivatalos időn túl is igénybe vette. Zavarja a rendes munkát az a körülmény is, hogy a nyomdatulajdonosok és kiadók egyrésze a hirlapokat még mindig nem a törvényben előírt módon, hanem egyes számonként küldi be. A lefolyt évben is 19.700 hirlapszám érkezett ily módon (1907-ben 13.293.).

III. *Kézirattár.* A gyarapodás *ajándékozás* útján 2 kézirat, 3 irodalmi levél; *vétel útján* 143 kézirat, 2490 irodalmi levél, 74 irodalmi analecta, 22 drb codex-töredék és 1 drb fénykép; *áthelyezés* útján 13 kézirat, 22 irodalmi levél, 6 irodalmi analecta. Az évi gyarapodás darabszáma tehát 2776 (1907-ben 610).

Kéziratok vásárlására 3642·45 korona, 4250 márka és 17 shilling 6 pence fordíttatott (1907-ben 2390·70 korona és 104·50 márka).

Kéziratokat ajándékoztak: Fazekas nővérek, Rexa Rezső és egy ismeretlen egyén.

A szerzemények között minden tekintetben kiválik Petancius Felix, Zengg városa kanczellárja «Genealogia Turcorum imperatorum» czimű munkájának rendkivüli díszszel kiállított XV. századi kézirata. Szerzőjének neve mint II. Ulászló törökországi követéé ismeretes, a ki a XV. század 90-es éveiben többször megfordult Törökországban, mint irónak pedig különösen a törökökről és a törökök elleni védekezésekről irt munkái tartották fönn nevét. A Múzeum által megszerzett munkájának kézirata azonban eddig ismeretlen volt. A kézirat a II. Ulászló királynak ajánlott eredeti példány, melyet úgy szépen megfestett miniatürjei, valamint külső alakja, mely a rendes könyvalak helyett rotulus (tekercs) formát mutat, elsőrendű darabbá avatnak. A kézirat négy összeragasztott hártya-lapra van irva. Hossza 215, szélessége 39 czentiméter. A miniatürök török császárok, hivatal- és méltóságviselők arczképeit ábrázolják 8 nagyobb és 35 kisebb képben. E becses középkori kéziratot a könyvtár Jacques Rosenthal müncheni antiquáriustól 4250 márkáért szerezte. Mellékletben látható mutatványunk a rotulus kezdetét ábrázolja, a hol nyolcz egymásután uralkodó török császár képe van megfestve *(1. melléklet)*.

Szintén vétel útján jutott a könyvtár néhai Nagy Iván és Sólyom-Fekete Ferencz nagy mennyiségű kézirati hagyatékának tulajdonába.

Az első különösen értékes nagy szabású családtörténeti gyüjteménye által, mely kiegészíti és ujabb adatokkal pótolja «Magyarország családai» czimű művét. A hagyatékban százakra menő levél található, melyeket Nagy Iván hazánk legkiválóbb jeleseivel váltott. Ezek között nagyobb számmal vannak Madách Imre levelei, melyek részint családtörténeti, részint irodalmi tartalmúak. Ez utóbbiak közül a legérdekesebbet, a Nagy Ivához 1861. november 2-ikán irott levelet, melyben a költő «Az ember tragédiájáról» és különösen annak Arany Jánosra tett hatásáról szól, a mikor nagy alkotása nyomtatásban még nem jelent meg, egész terjedelmében mellékletképen bemutatjuk. *(2. melléklet.)*

Sólyom-Fekete Ferencz gyüjteménye, eltekintve a szintén százakra menő s gyakran érdekes tudományos és politikai ügyeket érintő levelektől, különösen a Hunyad megyére vonatkozó

oklevélmásolatok és egyéb jegyzetek nagy mennyisége miatt nevezetes.

Néhai Szelinovits Bódog hagyatékával a többi közt Fáy Andrásnak értékes irodalmi följegyzései jutottak a kézirattárba. Ezenkívül Kisfaludy Károly hagyatékára vonatkozólag egész csomag irás található a gyüjteményben Kisfaludy Sándor több levelével egyetemben. Gróf Széchényi István török- és görögországi útjáról irott jegyzetek s egy általa kijegyzett galliczizmusokat tartalmazó füzet is van a hagyatékban, mely változatosságánál fogva nem közönséges érdekű.

Kortörténeti szempontból kiválóan érdekesek gr. Keglevich Jánosné 1822—37. közötti naplói, melyek több más a Keglevichekre vonatkozó följegyzésekkel egyetemben Lánczy Ilka hagyatékából kerültek a gyüjteménybe.

A kézirattárba kerültek szintén vétel útján, az Amerikában elhalt szepesi származású Molitor (Müller) Ágost irodalmi munkálatai, melyeknek jelentősebb darabjai: II. Rákóczi Ferencz fejedelemről szóló művének két kötete, ezenkívül Petőfi Sándor és más magyar költők egyes műveinek angol és német nyelvű fordításai.

Egyéb szerzemények sorából kiemelendők: Kemény János fejedelem önéletrajzának 20 levélnyi töredéke a fejedelem sajátkezű irásában, továbbá Kecskeméthy Aurélnak sajátkezüleg irott naplója. Az irodalmi levelek gyüjteménye a már fölsorolt nagy terjedelmű levelezéseken kívül Arany János, Liszt Ferencz, Rumy György, Széchényi István, Tompa Mihály, Vörösmarty Mihály stb. egyes nagyérdekű leveleivel is gazdagodott.

A kézirattárat a lefolyt évben 155 kutató kereste föl, kik annak állományából 463 kéziratot és 807 irodalmi levelet használtak. Hivatalos megkeresésre 21 esetben 43 kézirat, 2 irodalmi levél és 12 fénykép kölcsönöztetett ki. A használók száma tehát együttvéve 176, a használt daraboké pedig 1327 (1907-ben 251 kutató 1458 darabot használt).

A kézirattár munkásságát az újabb, kisebb terjedelmű szerzemények földolgozásán kívül főleg a három nagy gyüjteménynek, ú. m. a Nagy Iván, Sólyom-Fekete Ferencz és Szelinovits Bódog-félének rendezése vette igénybe.

IV. *Levéltár.* A gyarapodás *ajándék* útján 1742 drb; *vétel*

útján 7229 drb; *áthelyezés* útján (a könyvtár egyéb osztályaiból) 241 drb; *letétemény* útján 1832 drb; összesen tehát 11.044 drb.

Levéltári darabokat ajándékoztak a következők:

Bányász Lajos, Dőry Ferencz, Fabritius Endre, Gömöry Gusztáv, Halaváts Gyula, Irinyi Csaba, Iványi Béla, hg. Odescalchi Arthur, Pálinkás Gyula, Schlöger József, Szabó József, Szalay Imre, Szalay László, id. Szinnyei József, Tabódy József, Thallóczy Lajos, Todorescu Gyula, Wertheimer Dezső.

A levéltár gyarapítására 16.976 korona, 1600 márka, 3·05 frank fordíttatott.

A múzeumi törzsanyag gyarapodásából 145 drb az eredeti középkori oklevelek, 6574 drb az újabbkori iratok, 830 drb a szabadságharcz és emigráczió-kori gyüjtemény és 99 drb a nemesi iratok és czimeres levelek csoportjára esik.

A megszerzett oklevélgyüjtemények közül kiemelendők a Nagy Iván és Sólyom-Fekete félék úgy mennyiségükre, mint pedig tartalmuk érdekességére nézve. Nagy Iván gyüjteménye 2687 drb iratot foglal magában és egyes magyar nemesi családok történetére tartalmaz rendkívül érdekes anyagot a XIV—XIX. századokból, úgyszintén saját személyére és családja történetére nézve is. Nem érdektelen fölemlíteni, hogy ez utóbbiak között rendkívül ügyesen készült újkori oklevél-hamisításoknak egész sorozatával találkozunk.

Néhai Sólyom-Fekete Ferencz gyüjteménye 4238 drb iratból áll s annak az a nevezetessége, hogy az iratok legnagyobb részt Erdélyre s főleg Hunyad vármegyére vonatkoznak. Elsőrangú darabjai a gyüjteménynek azok, melyek a Hunyadi-házra és vele rokon családokra nézve tartalmaznak érdekes genealogiai adatokat. Ez oklevelek között a legrégibbek 1366., 1380. és 1414. évekből valók. Ezek közül facsimilében bemutatjuk Nadábi László erdélyi alvajdának Hunyadi János atyjához, Vajkhoz intézett parancsát, melyben meghagyja neki, hogy a Hátszeg vidékén birtokos Zalasdiakat birtokaikban és jogaikban ne háborgassa *(3. melléklet)*. Úgy ebben a gyüjteményben, mint Nagy Ivánéban nagy számmal voltak találhatók czimeres levelek és nemesi iratok, melyekről alább számolunk be.

Az újabbkori iratok között kiemelendők I. Lipót császárnak Caprara Eneához 1674 és 1696 évek között intézett sajátkezű

levelei, számszerint 43 drb, melyek tartalmuknál fogva kiválóan becsesek. E gyüjteményt a könyvtár egy berlini könyvkereskedőtől szerezte meg. Hasonlóképen értékes egy 74 darabból álló gyüjtemény, mely legnagyobbrészt a császári haditanácsnak Rabatta Rudolf grófhoz intézett rendeleteit és utasításait tartalmazza az 1670—1686 közti időből; ez iratok a Rabatta-féle hadi műveletekre vetnek világot. Kardos Samutól egy 370 drbból álló gyüjtemény vásároltatott meg, melynek XVII—XVIII. századi anyagában a kuruczkorszaknak Máramaros vármegyére vonatkozó iratai birnak érdekkel.

A legújabb kor iratai közül külön fölemlítésre méltók a Fáy András közgazdasági működésére vonatkozók. Ezek között kiválóan érdekesek a Pesti Hazai Első Takarékpénztár (akkor Pestmegyei Takarékpénztár) alapításáról, szervezéséről, első üzletéveinek eredményeiről stb. szólók. Ez iratok között megvan annak a vármegyeházi egyetlen szobának berendezését és butorzatát feltüntető vázlatos rajz, a hol ezen nagyhirű pénzintézetünk megkezdte működését. Ezen kuriózum számba menő érdekességnek képét mellékelten közöljük *(4. melléklet)*.

Gazdag gyarapodása volt az 1848/49-es szabadságharczra vonatkozó iratgyüjteménynek, mely legeslegelső rangú darabokkal gazdagodott. Ilyen például Görgei Arthurnak 1848. aug. 21-én Kiss Sándor ezredeshez, Pétervárad parancsnokához, intézett levele, melyben a világosi fegyverletétel körülményeiről és az akkori helyzetről leplezetlen őszintességgel szól.

Rendkívül nagy volt a czimeres nemeslevelek gyüjteményének szaporodása. Ezekből 2 drb eredeti armalis Zsigmond korára esik, 1 drb pedig II. Ulászlótól való, ú. m. 1421-ből a Pércsi-, 1422-ből a Leszteméri- és 1506-ból a Baasi-család részére szóló. Mint nagy ritkaság fölemlítést érdemel János királynak 1540. évi czimereslevele Gávai Lukács részére. A nagy arányú gyarapodást különösen az teszi nevezetessé, hogy az anyagban 40 drb olyan armális található, melyeknek kiállítói erdélyi fejedelmek, kiknek czimereslevelei tudvalévőleg sokkal ritkábbak a magyarországiaknál.

A letéteményezett családi levéltárak száma a lefolyt év alatt kettővel növekedett és egy korábban letéteményezett levéltár kiegészítésben részesült. Új letétemények, melyekkel együtt a családi levéltárak száma *85-re* emelkedett, a következők:

1. Az *Ujházy*-családé, melyet Ujházy Iván országgyűlési képviselő helyezett letétbe. E levéltár 1 drb Árpádkori oklevelen és a családnak 1609. évi armálisán kívül 738 drb XVII—XIX. századi iratot tartalmaz.

2. A *Rhaell-* (máskép Rolly) családé, melyet Bujanovics Sándor udvari tanácsos Fest Lajos útján adott át, 941 drb újkori irattal. Ezek között van a családnak 1558. évi birodalmi és 1601. évi magyar czimeres nemeslevele.

3. Kiegészítést nyert az Ágcsernyői *Szerdahelgi*-család levéltára 151 drb újabbkori irattal.

A levéltárat a lefolyt évben 279 kutató kereste föl, kik annak állományából 87.947 drbot használtak (1907-ben a használat 351 egyén részéről 72.591 drb).

A levéltár munkásságát elsősorban az újabb nagyarányú szerzemények földolgozása vette igénybe, minek eredményéről a föntebbiekben beszámoltunk.

***

A könyvtári tisztviselők és alkalmazottak irodalmi munkásságát a következő összeállítás mutatja:

Dr. Fejérpataky László

m. kir. udvari tanácsos, osztályigazgató, egyetemi ny. r. tanár, múzeumi és könyvtári orsz. felügyelő, a M. Tudományos Akadémia rendes tagja, az Akadémia történelmi bizottságának előadója és a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság másodelnöke.

1. Jelentés a Széchényi orsz. könyvtár állapotáról az 1907. évben. (Magyar Könyvszemle 1908. évf.)

2. A harmadik festett armális. (Turul 1908. évf.)

Id. Szinnyei József

kir. tanácsos, múzeumi igazgató-őr, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

1. Magyar Irók élete és munkái. 108—113. füzet (XII. kötet 8., 9. XIII. köt. 1—3.) Simplicianus-Szebenyi.

2. Bach-korszak. (Naplójegyzetek.) I—III. 1850—51. (Komáromi Lapok 3., 4., 11., 12., 28., 29. sz. Átvette a M. Állam 32., 34., 81., 177. sz., részben a Budapesti Hirlap 30., 90. sz. és A budapesti Ujságírók Almanachja 1909-re 83—90. l.)

3. Hogyan készülnek a «Magyar Irók». (A budapesti Ujságirók Almanachja 1908-ra 222—236. l.)

Kollányi Ferencz

pápai praelatus, jaáki apát, múzeumi igazgató-őr, a hiteles helyi levéltárak országos főfelügyelője, a Magyar Tudományos Akadémia l. tagja.

1. A párbér jogi természetéhez. (Különlenyomat a Religio 1908. évfolyamából.) Budapest, 115 l.
2. Az udvari zsinat. (Alkotmány, 1908. évf. 99. szám.)
3. Schönherr Gyula. Nekrolog. (Magyar Könyvszemle 1908. évf.)
4. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét.

Dr. Sebestyén Gyula

igazgató-őr, a Néprajzi Osztály i. osztályvezető miniszteri biztosa, a Magyar Tud. Akadémia l. tagja, a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára.

1. Árpád a hagyományban. Az «Árpád és az Árpádok» czimű díszműben, 163. l.
2. Árpád emléke a középkori mondákban. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1907. évi állapotáról, 203. l.
3. Jelentése a hazai szent-ferenczrendi zárdák könyvtárainak tanulmányozásáról. U. o. 139. l.
4. «Batthyány Boldizsár misekönyve». Emlékkönyv Beöthy Zsolt születésének hatvanadik évfordulójára, 199. l.
5. Dr. Schönherr Gyula. Nekrolog. (Múzeumi és Könyvtári Értesitő 1908. évi foly. 2—3. sz.)
6. Főtitkári jelentés a Magyar Néprajzi Társaság 1908. évi rendes közgyűlésén. (Ethnographia, 1908. évfoly. 182. l.)
7. Az Ethnographiát szerkesztette dr. Munkácsi Bernáttal.
8. Gyüjtötte a hazai bányászok régi misztériumait és népi szinjátékait.
9. A magyarországi bányászok ismeretlen népi szinjátékai. Magyar Nemzeti Múzeumi ismeretterjesztő előadás 1908. decz. 12-én.

Horváth Ignácz

muzeumi őr.

1. Az 1907-ik évben keletkezett és megszünt folyóiratok. (Melléklet a Magyar Könyvszemle 1908. évf. 3-ik füzetéhez.)
2. Történeti repertorium. (Századok, 1908. évfolyam.)
3. A magyar bibliografiai irodalom repertoriuma az 1907. év utolsó s az 1908. év első három negyedében. (Magyar Könyvszemle 1908.)

Kereszty István

múzeumi őr.

1. Az 1907. évi hazai hirlapirodalom bibliografiája. (Magyar Könyvszemle, 1908. 3. szám.)

2. A zene irodalma a könyvtárban. (U. o. 4. sz.)

3. Fabó Bertalan: A magyar népdal zenei fejlődése. (Századok. 6. szám.)

4. A jövő zenéje. (Művészeti Almanach 1909-re; lenyomat az Egyetértés aug. 29-iki számából.)

5. A hirlaptárról. (A Budapesti Ujságirók Egyesületének Almanachja 1909-re.)

6. Wagner Richard és első neje. (Vasárnapi Ujság 34. sz.)

7. Takáts Mihály jubileuma. (U. o. 39. sz.) Ezenkívül operaujdonságok ismertetése. (U. o. 8., 19., 22., 47. sz.)

8. Egy kellemetlen théma. (Zeneközlöny, 22. sz.) És majd minden számban: A M. Kir. Opera krónikája.

9. Treuga Dei. (Zenelap, 2. sz.)

10. Ezer magyar népdal. (U. o. 5. sz.)

11. Kezdeményezés. (U. o. 9. sz.)

12. Az opera körül. (U. o. 14. sz.)

13. Nemzeti zeneművészet. (U. o. 15. sz.)

14. Filharmónia. (U. o. 16. sz.)

15. Két ideál. (U. u. 21. sz.)

16. Egy birálat birálata. (U. o. 22. sz.) És számos zenei előadás vagy zenemű birálata.

17. Világlap — magyar zenei eseményről. («Eliana»: gr. Apponyi Albert czikkének fordítása a lipcsei Illustrirte Zeitungból. Zenevilág, 11. sz.)

18. A középosztály. (U. o. 25. sz.)

19. Uj dalirodalmunk. (Euterpe, 1. sz.)

20. Vasárnaponként Zenei Heti Szemle, továbbá újévi, husvéti, évadzáró stb. alkalmi czikkek, valamint operaelőadások és hangversenyek kritikája június elejéig. (Független Magyarország.)

21. Ez is jubileum. (Egyetértés 2., 50. sz.)

Dr. Áldásy Antal

múzeumi őr, a Magyar Tudományos Akadémia l. tagja, egyet. m. tanár.

1. A Pérchy család czimereslevele 1421-ből. (Turul 1908. évf.)

2. A Marsovszky család czimereslevele 1430-ból. Ugyanott.

3. Egy női rendjel tervezete II. Ferencz korában. Ugyanott.

4. Könyvismertetések és birálatok a Turulban és a Századokban.

5. Szerkesztette a «Turul»-t, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság közlönyét.

Dr. Melich János

múzeumi őr, egyet. m. tanár, akad. l. tag, a helsingforsi Finn-Ugor társaság és a várnai Régészeti társaság l. tagja.

1. Révai Miklós nyelvtudománya. (Értekezések a nyelv és széptudom. köréből. XX. 4.)

2. Az «Orthographia Vngarica» és a magyar helyesirás. (Különlenyomat a Magyar Könyvszemlé-ből, megjelent a Magyar Nyelvtud. Társaság kiadványai 8. számaként.)

3. Ujabb adalékok a hazai vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliografijához. (Különlenyomat a Magyar Könyvszemléből.)

4. Über die Namen der Wochentage im Slawischen. (Megjelent a Jagic-Festschrift-ben és különlenyomatban is.)

5. Révai első magyarázata a Halotti Beszédről. (Megjelent a Magyar Nyelv cz. folyóiratban.)

6. Trubar Primož in Kuzmics Stevan. (Megjelent a laibachi «Slovan» folyóirat VII. 3. számában.)

7. Nem magyar keresztnevek jegyzéke. (Átdolgozás, Magyar Tud. Akadémia.)

8. Kisebb értekezések, czikkek: *a)* Megjegyzések a király szóhoz. *b)* Orbáncz; *c)* Gessner Mithridateséről. *d)* Ágybér, párbér. *e)* Excerpta linguae Hungaricae (az *a—e)* alattiak a Magyar Nyelvben láttak napvilágot). *f)* Karácsony (Magyar Nyelvőr). *g)* Vramecz Antal krónikája (Magyar Könyvszemle). *h)* A Magyarság eredetéről és nyelvéről (Századok). *i)* A khazar nemzet nevéről (Századok).

9. Jelentés bolgárországi régészeti tanulmányútról (Keleti Szemle 1908. évfolyam).

Kováts László

múzeumi segédőr.

1. Adalékok a XVI. századi török-magyar harczok idejéből. I. Schwendi Lázár emlékirata a magyar határ védelméről. (Magyar Katonai Közlöny. 1908. évf.)

2. Képek a magyar szabadságharczból. (Felolvasás az Erzsébet-Népakadémiában.)

Varjú Elemér

múzeumi segédőr, a kassai Felsőmagyarországi Múzeum miniszteri biztosa.

1. Két corvin-kézirat (Magyar Könyvszemle 1908. évf. 1. füzet.)

2. A Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család története. I. k. Budapest 1908.

Dr. Vértesy Jenő

múzeumi segédőr.

1. Teleki László és a «Kegyencz». («Egyetemes Philologiai Közlöny» VI—VII. füzet.)

2. Arany János heraldikája. (Felolvasás a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság februári ülésén. Megjelent «Turul» II. füzet.)

3. A Fáncsi-féle szinlapgyüjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. («Magyar Könyvszemle» III. füzet.)

4. Shakespeare egy kétes drámája. («Uránia» III. füzet.)

5. Az «Odysseia» XX. éneke. Fordítás. (Felolvasás a Budapesti Philologiai Társulat áprilisi ülésén.)

6. Az asszony. Költemény. («Katholikus Szemle» VII. füzet.)

7. Kisebb közlemények az «Egyetemes Philologiai Közlöny»-ben, az «Irodalomtörténeti Közlemények»-ben és a «Magyar Shakespeare-Tár»-ban.

Dr. Gulyás Pál

múzeumi segédőr, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének jegyzője, az országos főfelügyelőség népkönyvtári szakmegbizottja, a Magyar Könyvszemle segédszerkesztője.

1. A Magyar Memzeti Múzeum könyvtárának czimjegyzéke III. köt. Aldinák. Budapest, 1908.

2. Észak-német népkönyvtárak. Budapest, 1908.

3. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa elé terjesztett összefoglaló jelentés a dr. Ferenczi Zoltán népkönyvtári szakczikkei alapján megvalósítandó intézkedések tárgyában.

4. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi orsz. könyvtárában lévő Aldinák leiró jegyzéke. V—VI. közlemény. (Magyar Könyvszemle 1908.)

5. Vidéki könyvtáraink 1906-ban. U. o.

6. Ujabb külföldi tanulmányok Mátyás király könyvtáráról. U. o.

7. Egy tudományos kölcsönkönyvtár: a «London library» U. o.

8. Bibliográfiai rendszerek. I. közlemény. U. o.

9. A berlini és charlottenburgi népkönyvtárak. (Múzeumi és Könyvtári Értesitő 1908. évf.)

10. A bibliofil természetrajza. (Uránia. 1908. évf.)

11. A könyvgyüjtés főbb irányai. Három közlemény. U. o.

12. Jelentés 1907. évi népkönyvtári tanulmányútjáról. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsának 1907. évi jelentésében.

13. Budapester Bibliotheksmiseren. (Pester Lloyd. 1908. okt.)

14. Ungarns Mitwirkung am Weltkataloge der Inkunabeln. (Zentralblatt für Bibliothekwesen. 1908. évf.)

15. Könyvismertetések: *A)* Az Egyetemes Philologiai Közlönyben: *a)* Haumant E. Ivan Tourgénief; *b)* Thime P. H. Guide Bibliographique de la littérature française. *B)* A Magyar Könyvszemlében: *a)* Albert A. Medicinische Literatur u. Schriftsteller-Vademecum; *b)* Briquet, Les filigranes; *c)* British Museum, Reproductions from illuminated manuscripts III.; *d)* Brown J. D., The small library; *e)* Burger K., Buchhändleranzeigen; *f)* Cockerell, The Gorleston psalter; *g)* Davenport, The book; *h)* Dorez, Les manuscrits du lord Leicester; *i)* Essai de bibliographie pratique; *j)* Greve, Das Problem der Bücher und Lesehallen; *k)* Hinneberg, Kultur der Gegenwart I. 1.; *l)* Leidinger, Die Teigdrucke; *m)* Morócz, Huszonöt esztendő; *n)* Petrik, Magyar könyvészet 1886—1900. I.; *o)* Rejtő. A papiros tartósságának megállapítása; *p)* Thieme, Guide bibl. de la littérature française de 1800 à 1906.; *r)* Weinberger, Beiträge zur Handschriftenkunde. I. *C)* A Múzeumi és Könyvtári Értesítőben: Szalay Imre, Az Erzsébet királyné emlékmúzeum. *D)* A Turul-ban: Kervyn de Lettenhove: La Toison d'or.

16. Huszonegy apróság a Magyar Könyvszemlében.

Dr. Bártfai Szabó László

múzeumi segédőr, a Heraldikai és Genealogiai Társaság jegyzője.

Könyvismertetések, kisebb közlemények a Turulban.

Jakubovich Emil

gyakornok.

1. Régi magyar breviáriumi mutató-tábla. (Magyar Nyelv 1908. X. füzetében.)

2. Könyvismertetések: Báró Waldbott-Bassenheim Frigyes: Wolkenstein Ozwald gróf atyai és anyai ágon való egyenes leszármazása a Rákóczi és Hohenzollern herczegi családoktól. (Turul 1908. II. füz.) Dr. Bruckner Győző: Késmárk szabad kir. város műemlékei. (Turul 1908. II. füz.)

3. Dr. Melich János őrrel folytatta Calepinus: Dictionarium decem linguarum 1585. lyoni kiadása latin-magyar részének sajtó alá rendezését. (Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia; kinyomatva az első 8 ív.)

Dr. Bajza József
gyakornok.

1. Petőfi István (Felolvasás a Petőfi Társaságban).
2. Petőfi Zoltán (Előadás a Budai Közművelédési Körben).
3. Egy ismeretlen magyar Katalin-legenda (Irod. tört. Közl.).
4. Bajza József költői nyelvéről (Magyar Nyelvőr I. f. és különlenyomatban is).
5. Bajza József emlékezete (Emlékbeszéd a Phil. Társ.-ban, E. Phil. Közl. és különlenyomatban is).
6. Bajza József mint történetíró (Felolvasás a Magyar Tört. Társ.-ban, Századok és különlenyomatban is).
7. Bajza József mint nyelvújító (Felolvasás a Magyar Nyelvtud. Társ.-ban, Magyar Nyelv és különlenyomatban is).
8. Bajza József és szülőföldje (Előadás Gyöngyös város Bajza-ünnepén, Mátravidék 10—14. sz.).
9. Bajza József lyrája (Uránia).
10. Bajza József családi levelezése (Irodalomtört. Közlemények).

Dr. Gerevich Tibor
gyakornok.

1. Francesco Francia nell'evoluzione della pittura bolognese. «Rassegna d'Arte», Milano 1908.)
2. Traccie di Michelangelo nella scuola di Francesco Francia («L'Archiginassio», Bologna 1908. és különlenyomatban is).
3. L'antica arte decorativa umbra («L'Italia Industriale Artistica», Roma 1908.).
4. Donatello és az ujabb művészettörténeti kutatás. («Athenaeum», 1908. év.)
5. A régi umbriai iparművészet a perugiai kiállításon. («Múzeumi és Könyvtári Értesítő», 1908.)
6. A fénykép a múzeum szolgálatában. U. o.
7. Külföldi Szemle. U. o.
8. Wollanka I.: Raffael. Bírálat. («Budapesti Szemle».)

A SÁROSPATAKI LENGYEL BIBLIA
S UJONNAN FÖLFEDEZETT HARMADIK TÖREDÉKE.

HARSÁNYI ISTVÁNTÓL.

(Második közlemény.)

Ringeltaube, bár már 1745-ben «Von den poln. Bibeln» czimű könyvében megdöntötte a Tschepius-féle két példány elméletet, de azért, Regenvolsciusra, meg Dlugossra hivatkozva, mintegy kiegészítésül ismét foglalkozik azzal s tagadja annak életrevalóságát «Beiträge zu der Weltlichen, Kirchen- und Gelahrtengeschichte» (II-ter Theil) czimű 1764-ben Danzigban megjelent (szerző neve nincs a czímlapon) munkájának előbeszédében.

Friese Gottlieb Keresztély 1786-ban[1] azt mondja, hogy nem Zsófia, hanem Hedvig fordíttatta le magának ama bibliát 1390-ben latinból lengyelre, s hogy Jaszowici András pap, e fordítás szerzője, Hedvignek (és nem Zsófiának) volt káplánja és hogy a *valdensek* szektájához tartozott.

Friese ez adatokat *Rieger Konrád Györgynek* egy 1734-ben megjelent munkájából[2] vette, amelyre a 15. lap jegyzetében hivatkozik is és amelyben először nyilvánult Jaszowici András papról ez a felfogás. Malecki szerint lehetetlen, hogy az oly kegyes és igaz hitű Hedvignek udvarában egy valdens pap lett volna. Különben az sem érthető, hogy Jaszowici András 1390-ben való szereplését honnan veszi Friese, mikor az «ad calcem» írt feljegyzésből egészen világos, hogy Jaszowici András Zsófia idejében (1455) müködött mint bibliafordító, s nem 65 esztendővel korábban (1390.)!

[1] Beiträge zu der Reformationsgeschichte in Polen und Lithauen. Breslau. 1786. II. B. I. Hälfte. 14—15. lap.

[2] Die alten und neuen böhmischen Brüder. Züllichau, 1734. Az erre vonatkozó adat így szól: «1390 körül a Szentirás Jassowitz András, egy valdens által, latin nyelvből lengyel nyelvre fordíttatott». I. B. 34. lap.

A Friese téves felfogását magáévá tette *Czacki Tadeus,* «A litván és lengyel jogokról» czimű munkája 264. sz. jegyzetében. Megjegyzéseit e fontos kijelentéssel zárja be: «*Nálam megvan e bibliának egy töredéke*». (V. ö. Bentkowski: Historya I. 189. lap.) Malecki azt hiszi, hogy Czacki a töredéken azt a XV-ik századbeli zsoltárt értette, melynek kézirata tényleg birtokában volt, s a melyet ő Hedvig királyné zsoltárjának tartott. Később is voltak még — folytatja Malecki — a kik úgy vélekedtek, hogy a szóban levő zsoltár az eredetileg Hedvig vagy Zsófia királyné tulajdonát képezett *sárospataki kódex* kitépett része volt. Ezt a véleményt képviselte pl. *Kucharski András,* varsói egyetemi tanár is.[1] E vélemény azonban Malecki szerint, merőben téves, mert a hajdan Czacki, most Czartoriski Wlad. herczeg birtokában (Sieniaw-ban) levő s pergamenre (ép úgy, mint a sárospataki kódex) írt zsoltár, *alakjára nézve kis 4-edrét,* míg a sárospataki kódex nagy ívrét (fol. maxima) alakú s így a kettőnek egymáshoz semmi köze nem lehetett. Különben, hangsulyozza Malecki, ama zsoltár nyelvezete és irásmodora szintén jóval későbbi eredetre mutat.

A maga korában igen hires *Brougthon*-féle vallástörténeti lexikon,[2] a melyet *Mindszenti Sámuel* révkomáromi ref. lelkész fordított magyarra, a lengyel bibliáról ezt írja: «Már a XIV. Században, Jagelónak felesége, Hedvigis Királyné fordittatta a' Bibliát Lengyel nyelvre; mások ezt a Jagelló utolsó feleségének, Sophiának tulajdonítják». (302. lap.) E szöveg teljesen megegyezik a Zedler-féle lexikon szövegével. Ezen általános felfogás megemlítése után a magyar bibliákról szóló s Mindszenti által bővített czikkben még egyszer szó van a lengyel bibliafordításról, eképen: «bizonyos az, hogy *Hedvig,* I. Lajos Királynak leánya, a' ki Magyar Ország' kebelében neveltettetett — fel, *az Ó- és Uj-Testámentomnak minden könyveit,* a' Lengyeleknek

[1] Kucharski András, nyelvész, 1827 deczember 19-én és 20-án járt is Sárospatakon és Somossy János könyvtárnok vezetése mellett megnézte és át is olvasta főiskolánk könyvtárában a lengyel kódexet, a mint erről a kódex utótáblájának belső oldalára írt feljegyzése is tanúskodik.

[2] Brougthonnak a' religióról való históriai Lexicona. Magyar nyelvre ford. Mindszenti Sámuel. I. Darab. Komárom, 1792.

hasznokra, azoknak nyelvekre fordíttatta». (302—303. lap.) Emez állitásának igazolásánál szerző Kortholtust és Le Longot hívja bizonyságul, a kiknek adatai alapján bizonyosnak tartja, hogy a teljes bibliát Hedvig fordíttatta lengyel nyelvre.

Érdekes, hogy az eddig említett irók írtak ugyan a lengyelek legrégibb bibliafordításáról, a fordíttató királynékról, a fordítóról, a másolóról, a fordítás befejezésének helyéről és idejéről stb., de arról mit sem tudtak, hogy a régmultnak eme nagybecsü nyelvemléke a sárospataki ref. főiskola könyvtárában őriztetik, pedig közülök egyik-másik (pl. Tschepius is, mint láttuk) sokáig és sok helyen kutatott és tudakozódott utána.

A fiatal *gróf Teleki Domokos* († 1798-ban, 25 éves korában) volt az, a ki «Egynehány hazai utazások le-irása» czimü 1796-ban Bécsben megjelent munkájában egészen váratlanul azzal a hírrel lepte meg a külföldet, hogy a legrégibb lengyel bibliafordítást tartalmazó pergamen-kódex Magyarországon, a sárospataki református kollégium könyvtárában őriztetik. Teleki gróf természetesen nem is sejtette, hogy könyvének a kódexre vonatkozó nehány egyszerü — és már itt jegyezzük meg, hogy tévedésekkel teljes — sorát a külföldi tudósok milyen nagyjelentőségü s a kódex történetében korszakalkotó felfedezésnek fogják majd nyilvánítani.

A fiatal gróf 1793-ban utazta be Magyarországot s a Sárospatakról szóló leirásában (jelen volt a juniusi exameneken, megtekintette a várat s a főiskolai könyvtárt) a lengyel bibliáról a következőket irja: «Ezen a napon (dátum hiányzik) a' Collegium Bibliothecájában voltam. Ebben egy nevezetes könyvet találtam, t. i. egy Bibliát Lengyel nyelven Kéz-irásban, igen szépen Pergamentre irva; ezt a' Bibliát Hedvigis az I. Lajos M. Király Leánya *fordította magyarból.* (lásd Bod Péter M. Athenássát) 1390-ik Eszt. irattatott, de tsonka, mivel egy része ki vagyon szakasztva». (6. lap.)

Azonban a lengyel kódexnek e leirása hibákkal teljes. Már Szombathi János, a főiskola érdemes könyvtárnoka (1783—1823) észrevette azokat s a főiskolai könyvtár példányában a kódex leirása mellé és a lap alsó szélére a következő helyreigazításokat jegyezte föl: A «*fordította magyarból*» szavakra vonatkozólag ezt mondja: «olvasd: a maga költségén *fordíttatta;* ezt pedig, hogy

magyarból, törüld el». Az Athenásra való téves hivatkozást pedig így igazítja helyre: «Bod Péter Magy. Athenásában Hedvigisről egy szó sintsen; hanem leírták a' Szent Biblia Historiájában».

Mikor gróf Teleki 1793-ban Patakon járt, Szombathi János volt a könyvtárnok, a kiről lehetetlen föltenni, hogy a lengyel biblia megtekintésekor olyan téves adatokat közölt volna arról a fiatal gróffal; annyival kevésbbé, mert ime a gróf téves adatait siet gondosan helyreigazítani. A téves adatok valószinűleg úgy kerülhettek be a gróf leirásába, hogy a kódex megtekintése alkalmával nem jegyezte jól meg a könyvtárnok tájékoztató magyarázatát s az emlékezetében megőrzött adatokat a leiráskor (a könyv az utazás után 3 év mulva jelent meg) összezavarta. Az sem lehetetlen azonban, a mit Malecki gondol (s Szombathinak gróf Majláthhoz intézett később tárgyalandó leveléből is ez tünik ki), hogy t. i. a kódex előtáblájának belső oldalán levő lengyel nyelvű följegyzések olvasása alkalmával megakadt a gróf szeme a Jadwiga (Hedvig) néven és az 1390 évszámon s ezek alapján (nem tudván lengyelül) a nevet és évszámot kapcsolatba hozva egymással, azt hitte, hogy Hedvig 1390-ben maga fordította le a bibliát.

Azonban gróf Teleki munkájának nem magyar nyelvű (1796) kiadása alapján terjedt el külföldön annak a hire, hogy a főiskola könyvtárában őriztetik a lengyelek hires bibliája, hanem a munkának 1805-ben, Pesten «Reisen durch Ungern» etc. czimen megjelent *német kiadása* alapján. (Fordította: *Németh László* győri luth. gimn. tanár.) A német kiadás idevonatkozó szövege így hangzik: «In der Bibliothek des Kollegiums fand ich eine pohlnische, auf schönen Pergament zierlich geschriebene Bibel, als eine grosse Seltenheit. Diese Übersetzung verfertigte Hedvig die Tochter Ludwigs des I-ten aus dem Ungarischen (v. Bods ungarisches Athen). Die hiesige Abschrift wurde 1390 verfertigt, ist aber nicht ganz». (30. lap.)

Ennek a német szövegű meglepő hiradásnak alapján már 1806-ban egy *Dobrowski József* nevű prágai tudós, *Bandkie György Sámuelnek,* a krakkói Jagelló-egyetem könyvtárnokának latin nyelvű levelet ír, a melyben a gróf Teleki tudósítását latin nyelvre fordítva közli vele s a fordítást a következő megjegyzéssel kiséri: «Alig hiszem, hogy abban az időben már teljes lengyel biblia

lett volna, mert abból a korból egy szláv nép sem dicsekedhetik a legkevésbbé sem teljes bibliával». A magyarból szlávra való fordítás szerinte nem lehet magáé Hedvig királynéé. Dobrowskinak ugyanis az volt a nézete, hogy az a biblia nem magyarból, hanem latinból fordíttatott lengyelre. Bandkie a Dobrowski levelében foglalt Teleki-féle hiradásnak, tekintve annak hihetetlen állítását (t. i. hogy a bibliát maga Hedvig fordította magyarból lengyelre), nem nagy jelentőséget tulajdonított, valamint nem tulajdonított a levéliró sem (ez kitünik különben a levélnek idézett részletéből is), mert eszük ágában sem volt, hogy itt a Hedvig, vagy Zsófia-féle biblia-fordításra komolyan gondolni lehetne.

Bentkowski Felix «A lengyel irodalom története»[1] czimü művének a lengyel nyelvemlékekről szóló részletében hivatkozik *Dlugossnak* Hedvigről irt följegyzésére, majd *Miechowita* krónikájára, a mely megerősíti Dlugoss följegyzését s miután megemlíti, hogy a Czacki birtokában levő lengyel bibliafordítás nem más, mint Hedvig királyné zsoltárja, áttér *Regenvolsciusnak* a Zsófia királyné bibliájából vett záró-soraira s Regenvolscius szavaiból hajlandó azt következtetni, hogy Jaszowici András ezt a fordítást, Zsófia királyné rendeletére, *maga készítette.* Végül nem hagyja figyelmen kívül, ezzel kapcsolatban, *Ringeltaube* fölfogását sem, a ki, ama vélemény felé hajlik, hogy az csak a Hedvig idejében készült fordításnak másolata volt. *Friese* fölfogását azonban nem méltányolja, mert Friese a maga fölfogásának alapját (a forrást) nem közli.

Az 1814-ik évben már a «Miscellanea Cracoviensia» czimü folyóirat, a melynek épen az imént említett Bandkie volt a szerkesztője, egy czikket közölt a lengyel bibliákról *Kossicki Lajos* krakkói egyetemi hallgatótól,[2] a ki e czikkének bevezetésében, miután Dlugossnak Hedvigre s Regenvolsciusnak Zsófiára vonatkozó följegyzéseit, továbbá Turnoviuséit stb. méltatta, megemlíti Dobrowskinak Bandkiehez 1806-ban irt, fönntebb tárgyalt levelét s közli belőle Telekinek a sárospataki lengyel bibliára

[1] Historya literatury Polskiey. Warszawie i Wilnie 1814. Tom I. (189—191. lap.)

[2] Czime: «Brevis bibliorum polonicorum per editionem familias conspectus». 83—113. lap. Itt közölve van a Dobrowski levelének tartalma is.

vonatkozó leirását, a levéliró megjegyzéseivel együtt, de a nélkül, hogy ez emléket a Dlugoss említette bibliával kapcsolatba hozná.

Kossicki czikkének gróf Teleki fölfedezéséről szóló hire nemcsak a lengyel szakköröket, hanem a nagyközönséget is mihamar befutotta. Azonban nagyobb és melegebb érdeklődés ez időben még alig mutatkozott. A kódex megtekintésének, nyelvészeti s más tekintetben való átvizsgálásának, beható tanulmányozásának s leirásának, esetleg lemásolásának és kiadásának vágya a tudósok lelkét még nem foglalkoztatta.[1]

De nemsokára jelentkezett ez is és mihamar a legélénkebb érdeklődés tárgya lett a sárospataki lengyel kódex. A tudós világ megtudta, hogy a sárospataki kollégium könyvtára a lengyel kódexben egy igen becses nyelvemléket, egy nagy kincset őriz, különösen a lengyelekre nézve.

Mikor 1821-ben *Rzewuska Rozália,* szül. Lubomirska herczegnő, a kit a lengyelek tudományáért is nagyrabecsültek, megtudta, hogy Magyarországon a sárospataki ref. kollégium könyvtárában egy, lengyelre fordított biblia van: levélben fölkereste Mailáth János grófot (a hires költőt, történetirót és publiczistát, a kinek német nyelven irt munkáit külföldön is jól ismerték), hogy lenne szives részére e bibliáról a sárospataki kollégiumtól pontos tudósítást kérni s azt neki megküldeni. Mailáth gróf szivesen teljesítette a grófnő kérését. Levelet intézett ez ügyben a sárospataki kollégium igazgatóságához. Mailáth gróf levelére a kollégium akkori könyvtárnoka: *Szombathi János*

[1] Hogy a Kossicki czikkének megjelenése után sem érdeklődtek melegebben a lengyelek a Hedvig nevével kapcsolatos sárospataki biblia iránt, annak okát Malecki így adja elő: «Azon időben nálunk még egyáltalán nem fogták föl a régi irásmaradványoknak fontosságát, mai nyelvünk vizsgálatára nézve. Bandkie kivételesen értett ugyan ehhez egy kicsit, de a nagyközönség, ha tulajdonított is azoknak valamelyes fontosságot, annak más okai voltak. Az ilyen tárgyakban érzelmileg megbecsülték a kedves nemzeti emléket, megbecsülték az anyagi oldalt, de semmi egyebet. Még Mrozinski tábornok, az első igazán tehetséges lengyel grammatikus is ostobaságnak tartotta a grammatikai búvárlatokban a Zsigmondok idejebeli nyelvészetre, régi kéziratokra, avagy más szláv nyelvekre való hivatkozást. Olyan régiséget pedig, mint pl. Parkosz tractatuma a helyesirásról, holmi makulaturának nevezett».

írta meg a választ,[1] a melyet Mailáth gróf 1822 január 30-án kapott meg és sietett is azt még aznap közölni Rzewuska grófnővel. «Azon helyzetben vagyok — írja — hogy megküldhetem Méltóságos Asszonyomnak a Hedvig királynő bibliájára vonatkozólag kért fölvilágosítást. Ebben a pillanatban (1822 jan. 30.) veszem a sárospataki református kollégium válaszát azon kérdésemre, melyet Méltóságodnak parancsára ahhoz intéztem. A levél magyarul van írva s hiteles szövege így hangzik: «Azon téves vélemény, mintha a szóban forgó bibliát Hedvig királynő fordította volna le, az ifjú Teleki Domokos gróftól ered, a ki ebben a bibliában meglátván a Hedvig nevét, azt következtette, hogy azt maga a királynő fordította és eme véleményét magyarországi utazásai közben elterjesztette. Hedvig sohasem fordította a Szentirást, hanem fordítani rendelte az 1390-ik esztendőben a latin Vulgatából, mit a lengyel szerzők bizonyítanak (cura et impensis reginae Hedvigis). A sárospataki biblia Zsófia királyné, Jagelló Ulászló feleségének parancsából az 1455-ik évben fordíttatott le. Ezt bizonyítja egy, a biblia táblájára ragasztott lengyel irat, a következő szavakkal». (Itt következik az a két följegyzés, a melyeket már a kódex leirásánál közöltünk.) Majd így folytatja a Szombathi levelének idézését: «E biblia pergamenre van írva, in folio; fatáblákba van kötve és sárgabőrrel fedve. Fedelébe az MDLXII. évszám van bevésve, sarkain rézlemezek vannak, kapcsa szintén fémből való volt. Az első lap ki van festve különféle szinekkel. Az első nagy betű arany, a kezdőbetűk vörösek. A sorok alatt huzott vonalak látszanak. Úgy látszik, két szerzetes volt alkalmazva a biblia átirására, minthogy az első lapok betűi különböznek a továbbiakétól. E biblia nem tartalmaz többet 185 levélnél, a többi ki van vágva. Az újtestámentom egyáltalán nincs meg. Az első oldalon ki van festve a lengyel és litván czimer. Jobbkézfelől a koronás ezüst sas, balfelől az «üldöző», vagyis lovag, loháton, karddal kezében. A pajzson látható a kettős magyar kereszt. Úgy látszik, hogy e kereszt Hedvignek Jagellóval való

[1] *Dr. Horváth Cyrill* adata szerint (közölve dr. Erdős id. munkájának 37. l.) Szombathi 1821 deczember 15-én már elkészült a felelettel. Két nappal előbb (deczember 13-án), tehát bizonyosan a Mailáth levelének hatása alatt, megszámolta Szombathi a kódex leveleit, a mint erről az utótábla belsején olvasható följegyzése tanuskodik.

házassága után toldatott hozzá a litván czimerhez. Látni, hogy volt egy harmadik pajzs is, de azt már nem lehet fölismerni. E biblia a sárospataki református kollégium tulajdonává lett, még pedig két Rákóczi-fejedelem, az 1648-ik évben elhalt erdélyi I. György és annak 1652-ben elhalt Zsigmond nevű fia hagyatékából. E két fejedelem a fönntnevezett kollégiumnak hagyományozta gazdag könyvtárát. Honnan került e biblia a Rákócziakhoz, azt nem tudni. Budán, 1822 január 30. Gróf Mailáth János».[1]

Rzewuska grófnő, Mailáth gróf levelét nyomban elküldte a hires *Niemcewicz Juliánnak*, a ki azt örömmel fogadta s nagybecsű adatainál fogva sietett is azt a szerkesztésében megjelenő:

[1] *Malecki* szerint gróf Mailáth «a maga föltevését, hogy a biblia az 1652-ben elhalt Rákóczi Zsigmond ajándéka», a sárospataki főiskola kéziratárában levő «Historia Scholae Ref. Sáros-patakinae. Opera et studio Georgii Király de Szathmár» czimű kéziratának ama följegyzéséből vette, hogy Rákóczi Zsigmond a saját könyveit még életében az iskolának ajándékozta, a melyek közt volt a «Biblia Polyglotta Parisiensia», melyet nagy költséggel Amsterdamból rendelt meg; továbbá Szombathi Jánosnak 1860-ban S. Patakon megjelent «Monumenta. Pars prima»-jából, a melyben Szombathi Szathmári K. Györgynek a polyglott bibliára vonatkozó adatát átveszi s jegyzetben hozzáteszi: «a melyből ma csak egy példány van meg a kollégium könyvtárában». És Malecki ezek alapján így okoskodik: «Ebből látható, hogy az a biblia, melyet a sárospataki könyvtár 1651-ben vagy 1652-ben Rákóczi Zsigmondtól ajándékba kapott, soknyelvű, tehát más volt s nem a mienk, továbbá, hogy az néhány kötetből (10) állott s ha már Szombathi megjegyzi, hogy ma már csak egy kötetét őrzik s hogy végül mindennek daczára akár Mailáth maga, akár pedig azok a tanárok, a kik neki 1821 körül a mi kódexünkről adatokat szolgáltattak, *nyilván összezavarták egyiket a másikkal (? !)* és úgy vélték, hogy Szathmári K. György *erről* az emlékről (lengyel kódex) mondja, hogy Rákóczi Zsigmond kezéből származik». (id. m. III. szakasz.)

Malecki eme «fölvilágosító» soraiban a következő tévedések vannak: 1. Mailáth a maga *föltevését* az 1822-ik évben (Rzewuska grófnőhöz írt levelében) nem vehette Szombathi 1860-ban, tehát egy 38 évvel *később* megjelent munkából. 2. Az a *«föltevés»*, voltaképen nem a Mailáth föltevése, mert ő a levelében foglalt adatokat mind Szombathi leveléből vette át, a melyre hivatkozik is. (E pillanatban veszem a sárospataki kollégium válaszát). És nem puszta föltevés volt az, hanem a hagyomány utján fönnmaradt (bár tényleg téves) adat. 3. Mailáth maga nem volt Patakon, hogy a kódexet megvizsgálja. Ezt igazolja az, hogy *levélben* kérdezősködik a kódex felől. Levelére, mint láttuk, Szombathi válaszolt. 4. Azok a tanárok, a kik Mailáthnak a kódexről adatokat szolgáltattak (csak Szombathi lehetett, mert akkor ő volt a könyvtárnok), semmiképen sem zavarták össze a párisi

«A régi Lengyelországról szóló történeti emlékek gyüjteménye»[1] czimü munkának 1822-ben megjelent II-ik kötetében «Helyreigazító adatok Hedvig királynő bibliájáról» czím alatt (5. s köv. lap) néhány bevezető sor és egy pár megjegyzés (Ringeltaube-ra, Dlugoss-ra és Bentkowski-ra hivatkozva) kiséretében közölni a Szombathi által Mailáthnak s ő általa Rzewuska grófnőnek a levéllel egyidejüleg megküldött s a biblia kezdő sorairól (Mózes I. könyve) készített faximilével[2] együtt; sőt — a régi irások olvasásában járatlanok részére — közölte a faximile szövegét latin betükkel is.

A Szombathi János által lelkiismeretes pontossággal készített ismertetésnek (az előtábla belsején levő lengyel följegyzéseket vagy maga fordította le magyarra, bár ez nem valószinü, mert akkor a gróf Teleki D. látogatása alkalmával (1793), mint a grófot kalauzoló könyvtárnok a tájékoztató följegyzéseket lefordította volna a gróf számára, vagy mással fordíttatta le magyarra) a Niemcewicz gyüjteményében történt közlése ismét új fordulópont a kódex történetében. Az ennek nyomában támadt érdeklődés aztán a tudósok körében egyre fokozódott s így történt, hogy 1827 deczember hó 19-én és 20-án Kucharski András, varsói egyetemi nyelvész-tanár, a ki az ottani egyetem megbizásából és költségén a szláv nyelvü országokat utazta be, tanulmányútja közben eljött Sárospatakra, hogy a kódexet megvizsgálja s a róla addig közölt téves és hiteles adatok szövevényében a közvetlen szemlélet és maga által szerzett tapasztalatok és benyomások alapján eligazodjék és hiteles és teljesen megbizható adatokat vigyen magával hazájába, a lengyel tudományos világ és a már élénken érdeklődő nagyközönség számára. Kucharski két nap tanulmányozta a kódexet Somossy János tanár és könyvtárnok vezetése mellett, s látogatásáról a kódex utó-

polyglott biblia ma meglevő (III-ik) kötetét a lengyel bibliával (igazán balgatagság lenne egy sokkal nagyobb méretü (a legnagyobb folio) négy nyelvü *nyomtatott* bibliát összezavarni a kisebb méretü *kéziratos* hártyakódex-szel) s eszük ágában sem volt azt hinni, hogy «Király ez emlékről (lengyel-kódex) mondja, hogy Rákóczi Zsigmond kezéből származnék», hanem igenis *Malecki zavarta össze-vissza* a maga képzeletében a dolgokat.

[1] Lengyel czime: «Zbior pamietnikow o dawney Polszcze w Warszawie. 1822. T. II.» [2] Ezt a faximilét sem Malecki (id. m.), sem Hanka (Slavin czimü folyóirat, 1834-ik évfolyam, 388. lap) nem tartja hünek.

táblájának belső oldalára a már ismert sorokat jegyezte föl. A följegyzés magyar fordításban így hangzik: «Ezt a kódexet 1827 deczember 19-én és 20-án nagyérdemü Somosy tanár engedelmével láttam és olvastam. Nagyon sajnálatos, hogy az idők mostohasága miatt igen sok hiányzik belőle. Mert ez a kódex egy régebbiből van átírva (transcriptus), mit bizonyít maga a nyelv, mely csaknem ugyanaz, mint annak a XIV-ik századbeli zsoltár-kódexnek (ez alatt Kucharski bizonyosan az 1380 körüli «Margit királyné» zsoltárját értette) a nyelve, melyet Linczben őriznek, csupán csak a helyesirása ujabb».

Kucharski véleménye szerint tehát a sárospataki lengyel biblia az 1455-ik évnél régebbi időből való nyelvemlék, még pedig egy régibb fordítás átirása. Szerinte a Czacki birtokában volt zsoltár a sárospataki kódex kitépett része, de ezt a véleményt, mint fönntebb láttuk, Malecki nem fogadta el.

A *Dobrowsky*-féle «Slavin. Bothschaft aus Böhmen an alle Slawischen Völker» czimü munka 1834-ben Prágában megjelent második javított és bővített kiadásában *Hanka Venczel,* a cseh nemzeti múzeum könyvtárnoka egy fölfedezésről szóló közleménynyel lepte meg a tudományos világot. E közleményében Hanka előbb közli a sárospataki kódexnek a Niemcewicz gyüjteményében megjelent (Szombathi-féle) leirását s a kötet végén mellékeli a *Kálniczky Benedek* sárospataki tanár által az ő kérésére készített és részére megküldött s a kódex kezdetét (21½ sor) ábrázoló «szépen és tisztán irt» faximilét, a melyet, mint az alatta levő aláirás mutatja *Jászay Pál,* a későbbi hires történetiró, mint sárospataki joghallgató készített.[1] E jobb és hivebb faximile közlését Hanka azzal indokolja meg, hogy a Niemczewicz által közölt rosszul volt készítve. Majd idézi Niemczewicznek a kódexre vonatkozó jegyzetét, a kinek fölfogása szerint «bizonyosra vehető, hogy azt a Lengyelországba való betörés idején János Kázmér alatt valamelyik Rákóczi rabolta el». Közli a kódex előtábláján levő lengyel följegyzéseket, nemkülönben a Kucharski 1827-iki latin nyelvű, már ismeretes följegyzését is.

[1] Az eredetit hűen visszatükröztető facsimile alsó jobb szegletén a következő jegyzet olvasható «de originali manuscripto transcripsit: Paul: Jászay. S. Patakini 1829. m. p.».

Ezután szól a fölfedezésről. «Miután — úgymond — az említett könyvek (t. i. az újtestámentomiak, Salamon példabeszédei, Prédikátor, Énekek éneke, Sirák bölcsessége, négy nagyobb és tizenkét kisebb próféta, Makkabeus és Esdrás IIII. könyvei) ebből a bibliából (t. i. a sárospatakiból) már akkor (t. i. a Lasitzki följegyzésekor) hiányzottak: valószinű, hogy az én Dánielből való töredékem, a melyet Hoffmann von Fallersleben tanár Boroszlóban egy nyolczadrét alakú kötet tábláiból kiszabadított és nekem ajándékozott, épen ebből a bibliából való. Ennek a töredéknek eme biblia elejével való összehasonlítása czéljából néhány sor facsimilét csináltattam». Azután összehasonlítja a sárospataki biblia szövegét Genesis I. Dániel II. 37—44. III. 1—10-ből (a töredék szövege 48 sor 8°, a melyet Hanka itt közölt először a 392—394. lapon) vett szemelvények] a drezdai könyvtárban őrzött, eddig ismert legrégibb (a XIV. század második feléből való) cseh fordítás (teljes szláv biblia ez s leskowiecki bibliának neveztetik) szövegével. (392—395. lap). Vizsgálódása folyamán a következő eredményre jut: «*Hogy a lengyel fordítás (t. i. a sárospataki biblia), a Vulgata használata nélkül, közvetlenül a csehből készíttetett, arról az összehasonlításnál mindenki meggyőződhetik*».[1] (391. lap).

Hanka eme fölfedezésével s ama jól megokolt állításával hogy a sárospataki lengyel biblia nem a Vulgatából, mint egyes források beszélték, hanem a legrégibb cseh bibliából van fordítva: széles körökben nagy feltünést keltett és váratlan meglepetést okozott, úgy, hogy a külföldi szaktudósok érdeklődése, e fölfedezések után, kódexünk iránt még intenzivebbé lett.

Wiszniewski 1840-ben (Literatura czimű művének I-ső kötetében) azt írta a sárospataki kódex táblájáról közölt jegyzetekről, hogy azok szerzője tót ember volt. A följegyzéseket közölte is a Niemcewicz által készíttetett, de rosszul sikerült faximilével együtt — mint Malecki megjegyzi (id. m. I. szakasz) — «számtalan hibával és a kifejezések önkényes elcsavarásával, úgy, hogy az nem lengyel nyelvnek, hanem valami tót dialektusnak látszik».

[1] Dobrowski «Slavin»-jának második kiadását megküldte főiskolánknak is, a címlapon olvasható eme följegyzéssel: «Indyto Collegio Saros-Patakino. Editor».

Wiszniewski az előtte ismeretes adatok között sehogy sem tudott eligazodni s habozott, hogy a sárospataki bibliát Hedvigének vagy Zsófiáénak tartsa-e? Előbb ugyanis azt mondja, hogy az a Hedvig példányáról Zsófia részére 1455-ben befejezett másolat; majd meg azt állítja, hogy a sárospataki kódex «*kétségtelenül a XIV. századból való*». Végül hozzászegődik Niemcewiczhez s minden bővebb indokolás nélkül hirdeti, hogy a sárospataki kódexet János Kázmér idejében Rákóczi (II. György) hozta Magyarországba és később az 1650-ik év körül ajándékozták a kollégiumnak. Malecki (id. m. I. szakasz) Wiszniewski emez álláspontját méltán tartja «meggondolás nélkülinek», mert a Rákóczi Lengyelországba való betörése csak az 1656—1657. években történt.

Stanislaus eques de Przylek Przylecki lengyel történetiró Lembergből 1844 szeptember 24-én latin nyelven a következő levelet[1] intézte a sárospataki református kollégium előljáróságához: «Főtisztelendő Uram! Teleki gróf úrnak útleirásából és Mailáth grófnak Rzewuska grófnőhöz 1822-ben intézett leveléből és a hajdan igen hires Niemcewicz Juliánus által a lengyel régiségekből összeállított munka II-ik kötetének 1 s köv. lapjairól tudjuk, hogy a Szent Bibliának legrégibb kéziratos kódexe — a dicső emlékezetü Rákóczi fejedelem ajándékából a sárospataki tiszteletes református kollégium birtokában van. Ámbár, úgy mondják, hogy ez a kódex csonka — mert csupán csak az ó-testámentomot foglalja magában, mindazáltal Lengyelország királynéja, Zsófia segítségével jövén napvilágra, ki anyja volt annak az Ulászlónak, ki Lengyel- és Magyarországnak királya volt s 1444-ben Várnánál török kéz által életett meg, azzal a jeles tulajdonsággal bir, hogy a legrégibb lengyel fordítás egyik példánya után fordíttatott Jaszowiczi András krakkói akadémiai theológus s korczini parókus által az ecclesia részére az új városban és Radosiczi Péter ugyanazon város várbeli jegyzője által 1455-ben nagy pergamen lapokra irattatott. Minthogy ez a mi nyelvünknek legrégibb emléke, ránk nézve igen nagy jelentőségü ez az emlék s ez okból elhatároztuk, hogy okvetlenül

[1] Megvan a sárospataki főiskola levéltárában. Maleckinek e levélről nincs tudomása.

kinyomatjuk; igen szivesen és hathatósan kérjük tehát főtisztelendő uraságodat, hogy bennünket minél előbb értesíteni méltóztassék, vajjon a fönntebb említett kódex a sárospataki könyvtárban van-e még? s vajjon megengednék-e nekünk, hogy a lengyel irodalom hasznára kiadjuk? Igen nagy szivességet tenne főtisztelendő uram, ha ezt a kéziratos kódexet, mely úgymondják 185 oldalból (vagy levélből, nem tudom) áll, szóról-szóra a legpontosabban lemásoltatná, vagy (a mi még óhajtandóbb volna) viaszos hártyára (Strohpapier) rányomatná s bennünket ezen munkáért járó díjról értesíteni szives volna. Megkapván főtisztelendő úr válaszát, nem fogunk késni a mondott kódex másolója számára megállapított összegnek a jelzendő uton való haladéktalan elküldésével és e régi nyelvemlék kiadásának előszavában az egész nemzet hálájának nyilvánításával nem fogunk fukarkodni».

Hogy a lembergi történetíró eme levelére ki (az akkori rektor professzor *Majoros András* volt, a ki a levelet átvette) és mit válaszolt, erre nézve nem tudtam adatokat találni. Annyi tény, hogy a lemásoltatás ez időtájban nem történt meg, mert a kódexet csak 1869-ben másoltatták le s kiadása 1871-ben következett be. Valószinűnek tartom, hogy a nagyon nehéz másolási munkára vagy nem akadt alkalmas vállalkozó, vagy a kollégium nem egyezett bele a kiadásába.

Hanka Venczel, a prágai múzeum könyvtárnoka 1847-ben egy, a XIV-ik század második felében pergamenre írt, igen csinosan festett s aranyozott kezdőbetűkkel ékes, jól conservált Corvin-kódexet (Scholasticus Sz. János synai hegyi apát élete és munkái latin nyelven, 189 lap) adott át *István főherczeg, királyi helytartónak* azzal a kéréssel, hogy e kódexet, melynek első lapján Mátyás király czimere festve látható s mely Mátyás király híres könyvtárából való, — régi szláv iratokért, különösen a pergamenre írott *lengyel bibliáért,* mely a sárospataki kollégium könyvtárában őriztetik, cserébe átengedné. — István főherczeg, királyi helytartó a csere közvetítése ügyében 1847. április 3-án levélben[1] kereste fel Zemplén vármegye főispáni

[1] A levél hiteles másolata a sárospataki ref. főiskola levéltárában. (B. LXX. 31,656. (173.) sz. a.

helyettesét, kérvén őt, hogy ez ajánlatot közölje a sárospataki kollégiummal s az eredményt vele tudassa, hogy azon esetre, «ha a sárospataki könyvtár a mondott csere elfogadására hajlandó volna, a szóban levő codex átküldése, vagy egyéb intézkedések megtétele iránt rendelkezni lehessen.» E levél kapcsán *Szögyény Imre,* Zemplénmegye másodalispánja, a főispáni helytartó megbízásából előbb az «oskolai székhez», majd, miután értesült, hogy a csere ügye nem az oskolai székhez, hanem az egyházkerülethez tartozik, 1847. április 18-án egy folyamodványt[1] írt az Egyházkerületi Közgyűléshez «mint az anyaoskola javaival rendelkező főhatósághoz, hogy, ha az anyaoskola érdekei megengedik, a kívánt csere létesítéséhez megegyezést nyujtani s ez által Ő Fenségének (t. i. István főherczegnek) magas közbenjárását sikeresíteni méltóztassék.»

Az 1847. április hó 21. s következő napjain Miskolczon tartott egyházkerületi közgyűlés, tekintettel arra, hogy a lengyel bibliáért «cserébe ajánlott könyv, anyaiskolánk könyvtárába használható nem lévén és az inkább a Nemzeti Múzeum számára lenne megszerzendő, mint olyan könyv, melly Mátyás király hajdani könyvtárából származhatott» — *a kívánt cseréhez nem járult hozzá;* — mindazáltal értesítette Szögyény másodalispánt, hogy «a lengyel bibliától, bár melly betses kints gyanánt tekinti is azt ritkaságáért, mind ő fő Hertzegsége magas közbenjárása iránti tiszteletből, mind pedig azért: mivel annak árán használhatóbb könyv szereztetvén, abból nagyobb szellemi haszon hárul» a főiskolára, — ha a prágai múzeum könyvtárőre annak az egyházkerület által megszabandó illendő árát megadja, megválni nem idegenkedik.[2]

Hogy aztán a prágai múzeum hajlandó volt-e a kódexet pénzért átvenni s hogy az egyházkerület mely összegben állapította meg annak árát, arra nézve adatokat nem találtam.

A varsói «*Valláserkölcsi Almanach*» 1848-iki évfolyama hírül adja, hogy a sárospataki lengyel bibliának újabb töredékeit

[1] Eredetije a sárospataki ref. főiskola levéltárában (B. LXX. 31,655. 172. sz. a.)

[2] Egyházkerületi jegyzőkönyv 1847-ből. 105-ik pont (Sárospataki főiskolai levéltár.) Itt jegyzem meg, hogy ez adatokra *Szinyei Gerzson* nyug. főisk. tanár úr hívta fel figyelmemet.

találták meg Varsóban. A czikk írója: Maciejowski W. A. elmondja, hogy a töredékek Königsbergből kerültek Varsóba. Egy, különféle régiségeket gyüjtő ember hagyatékából, a ki 1848 előtt néhány évvel Lomzában, a Lengyel Király-földön halt meg, elküldték Maciejowskinak a két folióalakú pergamenlevelet, a melyeknek egyik oldala erősen meg volt fakulva és be volt piszkolva. A levelek egyébként épek és egészek voltak, mindkét oldalon teleírva két-két hasáb lengyel szöveggel; még pedig olyan írással, a milyennel a sárospataki kódex van írva. A Királyok I-ső (Septuaginta szerint) könyvének (= I. Sám)[1] egy töredéke volt ez, a mely, mint ez Malecki szerint is kézzelfoghatólag kiderült, a sárospataki kódexből épen hiányzik «és a mely oly szorosan illik hozzá amaz egészhez, hogy míg a kódexben megmaradt levél utolsó mondata a *Jona*... betükkel végződik (ez ma a 104-ik levélen a XX-ik fejezet 38-ik verse), addig Maciejowski töredéke a *tas* betűkkel kezdődik és így kiegészíti a Jonatas szót, Saul fiának nevét». A töredék szövegéből az Almanachban mutatványt is közölt Maciejowski, hasonmással együtt. Majd pedig «Dodatki do Pismiennictwa Polskiego» cz. művében (Warszawie) tájékoztató bevezetés után közölte a töredék egész szövegét, a pergamenen olvasható XVIII-ik századbeli latin és lengyel nyelvű följegyzésekkel együtt. A töredék szövegét a mai olvasás szerint is lenyomatta s magyarázó jegyzetekkel látta el. Ezzel együtt közölte a hamburgi (helyesen *boroszlói*, jelenleg Prágában levő) töredék szövegét is, szintén jegyzetesen és a mai olvasás szerint. (11—30 lap.) A varsói töredék a következő részleteket tartalmazza: I. Királyok (= I. Sám) XX 38—43. XXXI. 1—15. XXII. 1—23. XXVII. 1—5.) Ezt a két pergamenlevelet valami díszesen bekötött, a sárospataki kódex lapjainál kisebb alakú kézirat göngyölegéül használták. Ez a kézirat állítólag a Radziwill herczegeknek a XVII. század végén és a XVIII. század elején írt leveleit tartalmazta és pergamengöngyölegével együtt Königsbergből való. Malecki levélben kérdezte meg Maciejowskit, hogy milyen könyvtárból, kinek kezeiből került a pergamengöngyölegű kézirat a lomzai régiséggyüjtő birtokába; mi

[1] Malecki id. m. I. szakaszában azt mondja, hogy a Paralipomenon I-ből való a töredék, de ez tévedés.

történt az állítólagos levélgyüjteménynyel és mely Radziwillek voltak azok, a kiknek leveleit tartalmazta, — de Maciejowski e kérdésekre semmi bizonyosat nem tudott felelni. (Malecki id. m. I. szakasz.) Maciejowski különben erősen harczol ama fölfogás mellett, hogy a sárospataki kódex egy Hedvig királyné részére írt biblia s ha volt is Zsófia királynénak más bibliája, az elveszett és nem lehetett más, csupán csak ennek a fordításnak a másolata.

Az 1849-ik évi «Valláserkölcsi Almanach»-ban egy «K» jegyü író[1] a lengyel bibliafordításnak két teljesen különálló példányát tételezi föl. Egyik volt az, a mely a Krotowskiak birtokában volt s a mely szerző véleménye szerint elveszett; a másik pedig az 1455-ik évi, a mely Sárospatakon őriztetik. Szerinte ez utóbbinak semmi köze sincs a Szentírás ama töredékeihez, a melyeket Hedvig birhatott és állítólag olvasgatott. Nem hiszi, hogy Hedvig birtokában már az egész biblia meg lett volna lengyel nyelven. Mert szerinte Dlugossnak ama följegyzéséből, hogy Hedvig «*az ó- és új-testamentom könyveit szerette olvasgatni*» egyáltalán nem lehet azt következtetni, hogy megvoltak neki a Szentírás összes könyvei és ha Miechowita megengedte magának Dlugoss ezen szavait oda bővíteni, hogy *meg voltak neki* «*az ó- és az újtestamentom lengyel fordításban*», akkor tovább ment a paraphrasisban, mint illett.[2]

Fischer György Vilmos Tódor «Versuch einer Geschichte der Reformation in Polen» cz. 1855-ben (Grätz) megjelent munkájának I-ső részében foglalkozik e bibliával s keletkezését Dlugossra, Regenvolsciusra, Ringeltaubera hivatkozva, a huszita mozgalmakkal hozza kapcsolatba.

Dzialyński Titus gróf 1857-ben kiadott «A régi lengyel nyelv emléke»[2] cz. művében van egy «A sárospataki biblia» cz. czikk is, melyben közölve van a kötet végéhez mellékelt s a Parali-

[1] Az Almanach «A Szentírás szláv nyelvű fordításairól» cz. czikkének «K» jegyü szerzője, Maciejowski szerint (Írástudomány I. k. 2921.) Kucharski volt. Malecki azonban ezt kétségbe vonja (id. m. I. szakasz), mert Kucharskinak 1827-ben, a sárospataki kódex táblájára írt följegyzéséből világos, hogy ő is abban a véleményben volt, mint Wisznievszki és Maciejowski, t. i., hogy a sárospataki kódex a Hedvig részére írt biblia, kivéve, ha utóbb Kucharski megváltoztatta előbbi fölfogását.

[2] Malecki id. m. I. szakasz.

[3] Czime: «Zabytek Dawnej Mowy Polskiej» Poznaniu (Pozen).

pomenon I. 16-ik fejezetének szövegéről készített igen szép (bár Malecki szerint «nem egészen hű») hasonmás ($3^3/_4$ hasáb. Kódexünkben a 137 és 138 leveleken van.) alapján a fejezet egész szövege (59—63 lap) s párhuzamosan közli ezzel a drezdai ú. n. leskowiecki cseh biblia megfelelő szövegét, nyilván abból a czélból, hogy Hanka ama megfigyelésének helyességéről, mely szerint a sárospataki biblia a cseh bibliából van fordítva, a Vulgata használata nélkül, a Paralipomenon alapján is bárki meggyőződhessék s több versnél (összesen 4) közli a Szent-Flórián (Margit királyné zsoltára az 1380 körüli időből) zsoltár szövegét is, bizonyosan szintén nyelvészeti összehasonlítások czéljából. Azután pedig hivatkozik Turnoviusra és Tworzydlóra, Regenvolsciusra és Hankára; közli a kódexben látható (Lasicius-, Turnovius- és Kucharski-féle) följegyzéseket. Gróf Dzialynski, Hanka közbenjárására, *Zsarnay Lajos* sárospataki profeszszortól tudta meg, hogy a kódex 185 levélből áll s hogy e levelek mely könyveket foglalják magukban, habár töredékesen is. (64 lap). Valószínű, hogy a munka végén a Paralipomenon I. 16-ik fejezetének szép hasonmását Zsarnay Lajos készíttette el Dzialynski kérésére és számára. Végül megemlíti Maciejowski ama már ismeretes fölfogását, hogy a sárospataki kódex Hedvig királyné részére készíttetett és hogy a fordító látszólag ismeretlen maradt mert az újabb fordítás, a mely Zsófia számára készült, elveszett, míg a régibb fordítás (a Hedvigé) meg lett mentve.

A *Meyer-féle* «Neues Konversations-Lexikon» (I-ső kiadás) III-ik kötetének Bibel cz. terjedelmes czikke is megemlékezik a lengyel bibliáról. de a forrást, melyből adatait vette, nem említi.

A *Herzog-féle* «Real-Encyclopädie für prot. Theologie und Kirche» (I-ső kiadás) XII-ik kötete (Gotha 1860) szintén tárgyalja e kérdést Fischer nyomán. A II-ik kiadás XIV-ik kötetében (Leipzig 1884) dr. Hurban a 3. kiad. III. k.-ben pedig Leskien ír róla Malecki könyve alapján.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy 1861-ben már egyik sárospataki gimnáziumi vallástani tankönyv is tanítja «A bibliának több idegen nyelvre való fordítása» czimű (7-ik) szakaszában, hogy: «Lengyel nyelvre Hedvigis, Nagy Lajos leánya, ki Jagello litvániai fejedelemhez ment férjhez, 1386-dik év táján fordíttatta; hihető. hogy ennek másolata *vagy épen töredéke* azon lengyel

biblia, mely a sárospataki főiskola könyvtárában szemlélhető». (13 lap.) E tankönyv a Zsarnay Lajos: «Bibliai Bevezetés. Sárospatak, 1861» cz. munkája, melynek újólag átnézett és javított 1891-iki kiadásában a fentebb idézett részlet azon csekély változtatással jelent meg, hogy a «*vagy épen töredéke*» szavakat az átnéző és javító kihagyta, pedig a fentebbi sorokban épen ezek a kihagyott szavak jártak legközelebb az igazsághoz.

Tankönyvekről lévén szó, itt említem meg, hogy *H. Kiss Kálmán* «A biblia könyvek története és Szimbolika» cz. vallástani tankönyve is tanítja (III-ik átdolgozott kiadás, Budapest, 1892. 52-ik lap), — de hibásan — hogy «Lengyelre (t. i. a bibliát) Hedvig királyné, Nagy Lajos király leánya *fordította* (!) 1386 körül».

Sarnicki a Wetzer-Welte-féle Kirchenlexiconban (II-ik kiadás, II-ik kötet. Freiburg im Breisgau 1883) a lengyel bibliafordításokról szóló czikkében a kódexről csak annyiban mond ujat, hogy az *1627-ben került Lesznóról a sárospataki kollégium könyvtárába, Felsőmagyarországba.*

Sarnicki a forrást, melyből ez adatot vette, külön nem nevezi meg, hitelességéhez azonban, miután azt, mint biztos, vita tárgyát nem képező tényt emliti, szerintem, szó sem férhet. Az adat kétségkívül még értékesebb lenne, ha tudnánk, hogy ki hozta vagy küldte Lesznóról a kódexet a sárospataki kollégiumnak, vagy hogy vette-e azt a kollégium, vagy pedig ajándékba, vagy cserébe kapta-e?

Kódexünk, mint fentebb láttuk, a gróf Teleki D. hiradása utáni időkben, már annyira felköltötte a lengyel tudósok, szakemberek és a nagy közönség érdeklődését, hogy elhatározták a kódex szövegének kinyomatását is. Azt azonban nagyon csodálom, hogy a lengyelek ilyen élénk érdeklődés mellett sem jöttek el Sárospatakra, hogy ezt a rájok nézve fölötte becses nyelvemléket az őrzés helyén megnézzék, szakszerűen részletesen leírják. Mint láttuk 1827-ben Kurchorski volt az első, a ki a kódex megvizsgálása czéljából Sárospatakra utazott.

Malecki azt mondja, hogy 1858 körül «a sárospataki kollégium saját jóindulatából (azt hiszem, hogy az 1844-iki [Przyleckiféle] levélre való válaszul, mert már akadt alkalmas vállalkozó a kódex lemásolására) lépést tett a lembergi egyetemnél és azt

javasolta, adassék a sárospataki rajztanárnak (Szücs István volt ekkor a rajztanár) megbizás az egész kézirat lemásolására, vagy bizonyos hasonmások készítésére». E fölhivásnak azonban — mint Malecki megjegyzi — semmiképen sem lehetett eleget tenni, mert teljesen hiányzott minden garanczia arra nézve, hogy a lengyel nyelvet nem ismerő másoló munkája megfelelt volna-e amaz igényeknek, a melyek az emlék közzétételét tudományos szempontból lehetővé tették volna.[1]

Ha a sárospataki kollégium — folytatja Malecki — kikölcsönözhette volna a kódexet lemásolás végett, akkor minden rendben lett volna. De midőn a kikölcsönzés ügyében legyőzhetetlen akadályok merültek föl (t. i. a kollégium, szabályai értelmében, nem engedhette meg, hogy a kódexet a kollégiumból kivigyék): csak egy czélhoz vezető út maradt, t. i. elutazni Sárospatakra és a kódexet itt lemásolni. Maleckinek határozott szándéka volt eljönni Sárospatakra, de a körülmények úgy alakultak, hogy a kódex lemásoltatása és kiadása csak egy évtized eltelte után történhetett meg.

Nagy lökést adott a kiadás tervének megvalósításához Lubomirski György lengyel herczeg, a lembergi Ossolinskiak nevétviselő intézet gondnoka, a ki elhatározta, hogy működésének emlékét azzal akarja megörökíteni, hogy kiad a saját költségén olyan dolgot, a melynek a lengyel irodalomban emlékmű jelentősége lesz. Dr. Malecki megpendítette előtte a sárospataki biblia kiadásának eszméjét. A tervet a herczeg helyesléssel fogadta s megigérte, hogy minden lépést megtesz arra, hogy a sárospataki kollégium a maga részéről megkönnyítse a terv megvalósítását. Igéretét be is váltotta, mert a kódex lemásolásának megengedése ügyében levélben kereste föl a kollégium igazgatóságát. Ez az 1869-ik év elején történhetett, mert az 1869 deczember hó 11-én tartott kollégiumi köziskolai széki gyülés jegyzőkönyvének tanúsága szerint az 1869. évi tavaszi egyházkerületi közgyülés már megengedte a lengyel kódex lemásolását. Sőt nemcsak Lubomirski herczeg, hanem Rómer Flóris és Szapieha herczeg is fölkérték levélben a kollégium igazgatóságát a kódex ügyében s a lemásolás munkájának eszközlésére kiküldött dr. Piekosinski nevű

[1] Malecki id. m. II. szakasz.

lengyelt (Lubomirski herczeg megbizottját) ajánlották kollégiumunk igazgatóságának szivességébe.[1]

Dr. Piekosinski krakkói paleografust azzal a megbizással küldték Lubomirski herczeg és Malecki Sárospatakra, hogy készítse el az egész kézirat pontos faximiléjét s majd aztán arról, otthon, Lembergben készítik el rendes írással a szöveg végleges másolatát. (II. szakasz.)

De a mikor Piekosinski Maleckiékkel levélben tudatta, hogy a kézirat nem 185 oldalból, hanem ugyanennyi levélből áll s megírta azt is, hogy ennek a 185 levélből álló nagy kódex faximiléjének elkészítése nem 2—3 (mint elindulásakor tervezte, egy levél hasonmásának elkészítésére átlag egy napot számítva), hanem 8 hónapot, vagy talán még többet is igénybe fog venni, megbizói az óriási költségekre való tekintettel kénytelenek voltak eredeti elhatározásukat megváltoztatni s meghagyták Piekosinskinak, hogy írja le az egész kéziratot rendes módon a lehető leggondosabban s faximiléket csakis olyan helyekről készítsen, a melyeken akár a szöveg olvasása volna kétséges, akár bármely más ok tenné kívánatossá a kézirat külső képének hasonmását.

Malecki azt mondja, hogy Piekosinski eme nehéz föladatát «úgy a diplomatikus pontossággal végzett másolás, valamint a nagy tudományossággal és művésziesen készített számtalan hasonmás tekintetében aránylag rövid idő alatt oldotta meg és mindent, a mivel csak megbízták, nagy gonddal, lelkiismeretességgel és szakismerettel végzett el».[2]

A lemásoltatással ismét egy új korszak kezdődik e nagy-

[1] Az 1869 decz. 11-én tartott köziskolai széki gyűlés jegyzőkönyvének idevonatkozó 2-ik pontja így szól: «Olvastattak Rómer Flóris, Herczeg Szapiéha és hg. Lubomirszki leveleik, melyek az iskolánk birtokában levő lengyel régi bibliának lemásolására kiküldött dr. Rekosinszkit (Piekosinskit helyett) ajánlják iskolánk igazgatóságának szivességébe. E levelek fölolvasása után igazgató előadta, hogy mielőtt köziskolai széket tarthatott volna, több tanártársával való véleménycsere után az egyh. ker. tavaszi közgyűlés utasítása szerint az említett bibliát a paradicsomsoron levő 3-ik sz. szobában másolás végett kiadta s a szükséges intézkedéseket megtette». «A levelek — így szól a határozat — úgyszintén az igazgató előterjesztése is tudomásul vétettek.» (Sárospataki főiskolai levéltár).

[2] Lásd ezt és a másoltatás történetére vonatkozó adatokat Maleck id. m. II. szakaszában.

becsű lengyel nyelvemlék történetében. Hozzáférhetővé lesz a tudományos világ számára s a dicsőségből, mely a kódexet körülveszi: a fölötte féltő gonddal őrködő sárospataki református kollégiumra is esik egy fénysugár.

Dr. Malecki, Piekosinski hazaérkezése után hozzáfogott a szöveg és a kódex történetének beható tanulmányozásához s Piekosinski élőszóbeli fölvilágosításait is fölhasználva, 1871-ben Lubomirski herczeg költségén kiadta a sárospataki lengyel bibliát. A könyv teljes czime: **Biblia Królowej Zofii** Zony Jagielly z kodexu Szaroszpatackiego Nakladem Ksiecia Jerzego Henrika Lubomirskiego wydana Przez *Antoniego Maleckiego*. We Lwowie, 1871.

Magyarul: «Zsófia királynénak, Jagelló feleségének bibliája a sárospataki kódexből. Kiadta Lubomirski György Henrik herczeg költségén Malecki Antal. Lemberg, 1871».

A könyv 4^0 alakú. I—L lapjain egy becses értekezésből (I—III. szakasz) álló előszó van, a melyben Malecki a kódex kiadásának történetén kívül magával a kódexszel is behatóan foglalkozik. Ezután van közölve szakszerű jegyzetek kiséretében 1—349 lapon a kódex teljes szövege. A könyvhöz 7 szépen sikerült hasonmás van mellékelve. Ezek: 1. a kódex első lapjáról; 2. a kódex 22-ik; 3. a 30-ik; 4. a 47-ik; 5. a 48-ik; 6. a 116-ik levelekről s végül 7. az előtábla belső oldaláról. Kár, hogy maga Malecki, a ki a kódex leírását, külső és belső mivoltára vonatkozó adatait Piekosinskitől vette, magát a kódexet nem látta.

Itt jegyzem föl, hogy a krakkói Jagelló-egyetem könyvtárnoka: Dr. Kuntze főiskolánk könyvtári hivatalához 1908 aug. hó 15-én intézett levelében arra kérte a könyvtári hivatalt, hogy tudósítsuk arról, vajjon meg van-e még az a kódex főiskolánk könyvtárában, a melyet Malecki kiadott s ha igen, küldjük el azt a krakkói egyetem könyvtárának a kiadással való összehasonlítás czéljaira. A kódexet azonban, miután szabályaink szerint a kéziratokat a kollégiumból kivinni nem lehet, nem küldhettük el.

A sárospataki kódexről magyar nyelven csak 1906-ban jelent meg az első részletesebb leírás *dr. Erdős József* debreczeni theol. tanárnak «Az újszövetségi kánon fordításairól. Budapest 1906» cz. tanulmányában (a 36—37 lapokon). Dr. Erdős a kódexre vonatkozó adatokat dr. Horváth Cyrill, volt sárospataki tanár és

könyvtárnoktól kapta. Közli a kódex leírását, a benne levő könyvek neveit és tartalomjegyzékét (ez utóbbit, mint láttuk, hibásan); a kódex előtábláján olvasható első följegyzést magyar fordításban. Majd azt mondja *dr. Horváth Cyrill,* hogy: «A kódex 1627-ben Lesznóról került Sárospatakra. Ki hozta el s mikép, bizonytalan, annyi tény, hogy a sárospataki könyvtár I. Rákóczi György és fia: Zsigmond könyvtárával együtt a Rákóczi-családtól örökölte a XVII-ik század közepén». (37. lap.) Dr. Horváth Cyrill azt az adatot, hogy a kódex Lesznóról került Sárospatakra, a Wetzer-Welte-féle Kirchenlexicon II-ik kötetének 733-ik lapjáról vette, a Sarnicki czikkéből. Horváth amaz adatának azonban, hogy a kódex a Rákóczi-könyvtárral került a főiskola birtokába, ellentmond Sarnicki czikkének amaz adata, mely szerint «*a kódex Lesznóról a sárospataki kollégium könyvtárába került*», — tehát nem a Rákóczi könyvtárral kapta azt az iskola, hanem Lesznóról 1627-ben egyenesen a kollégium könyvtárába került.

MAGYAR VONATKOZÁSÚ FRANCZIA NÉPKÖNYV A XVI. SZÁZADBÓL.

Dr. Gulyás Páltól.

(Négy szövegképpel.)

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtára a mult év folyamán egy igen értékes bibliográfiai ritkasággal gyarapodott: egy XVI. századi franczia népkönyvvel, mely czimében is kifejezett magyar vonatkozásaival keltette föl a könyvtárigazgatóság figyelmét. Aimon de Varennes műve ez, a Hystoire et ancienne chronique de l'excellent roy Florimont, 1528-ból, mely Z. v. *Lachnit* könyvtárának Bécsben május hó 15. és 16. napjain tartott árverésén került ismét a könyvpiaczra s erős küzdelem után 1160 koronáért ment át Múzeumunk birtokába; látszólag magas ár, a melyet azonban teljesen igazol a példány ritka volta és kitünő állapota. *Brunet*[1] csupán két példányt ismer belőle, ezek egyike a mi példányunkkal azonos s 1834-ben merült föl először az árveréseken, hogy a *de Bure, Moral de Vindé, Yemeniz, Firmin-Didot* és *Lachnit*-féle könyvtárakban sorra vándorolva, végre a Széchényi-könyvtár cimaeliái között hihetőleg örökre megpihenjen. Hányatott sorsáról s főleg vételárának ingadozásáról hiányzanak a közelebbi adatok; csupán annyi ismeretes — *Brunet* kézikönyvéből — hogy már a de Bure-féle árverésen 455 frankot adtak érte, a mi a mult század első felében igen jelentős összegnek tartatott. Ritkaságának illusztrálására azt is felhozhatjuk, hogy e kiadás a *Bibliothèque Nationale* gazdag gyüjteményéből is hiányzik, a hol csupán az 1555-iki lyoni kiadás van meg, mely jóval csekélyebb értékü.

A kötet ritkasága s magyar vonatkozásai, azt hiszem, kellőkép igazolják a vele való bővebb foglalkozást. A következőkben

[1] Manuel du libraire[5]. 186. l. II. köt. 1307. hasáb.

egyrészt kimerítő bibliográfiai leirását, másrészt irodalomtörténeti méltatását, tartalmi ismertetését s magyar vonatkozásának értékelését veszi az olvasó.

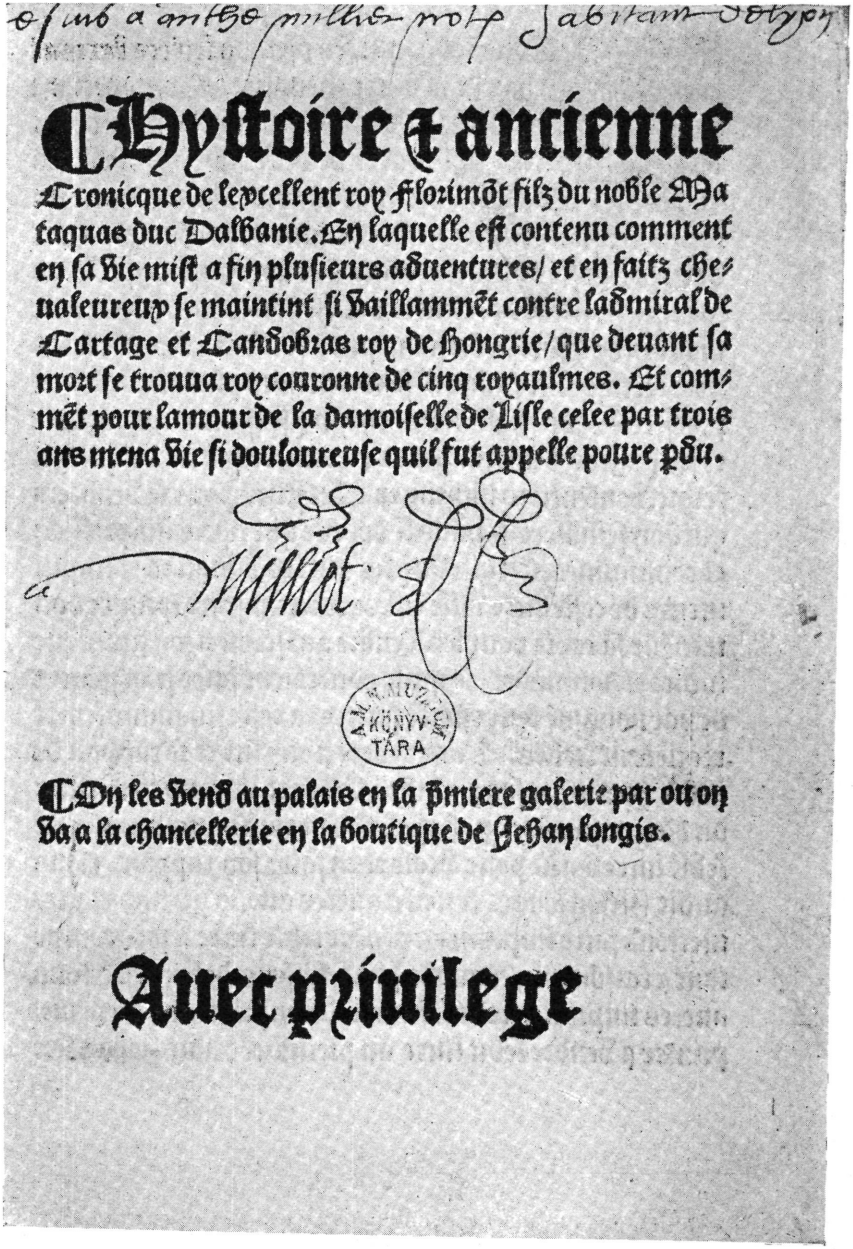
I.

A kötet részletes leirása a következő:

1ª czimlap: C. Hyſtoire & ancienne || Cronique de lexellent roy Florimōt filz du noble Ma || taquas duc Dalbanie, En laquelle eſt contenu comment || en ſa vie miſt a fin pluſieurs aduentures || et en faitz che- || ualeureux ſe maintint ſi vaillammēt contre ladmiral de || Cartage et Candobras roy de Hongrie || que deuant ſa || mort ſe trouua roy couronne de cinq royaulmes. Et com- || mēt pour lamour de la domoiſelle de liſle celee par trois || ans mena vie ſi douloureuſe quil fut appelle poure p̄du. || [Nyolcz sornyi üres tér.] C. On les vend au palais en la p̄miere galerie par ou on || va a la chancellerie en la boutique de Jehan longis. || [Három sornyi üres tér.] Auec priuilege. (l. 1. képet.) 1ᵇ l. a kiváltságlevél: [A][1] Tous ceulx qui ces p̄ſentes lettres verront || stb. 2ª l. 4. sor közepén: Ce fut fait le, xxviiᵉ. iour || dauril lan mil cinq cens xxviii. || [két sornyi üres tér, a harmadik közepén:] Signe Moifait. 2ᵇ l. az előszó: [P][1] Ourtant que les cueurs humains et meſ- me- || ment etc. 3ª l. kezdődik az elbeszélés: C. Commēt le royaulme de Macedoyne fut par || lez rommains en prouince conuerty apres la mort || de Macenius: qui fut roy de Grece denāt la reedi- || fication de Romme. [86×78 mm. nagyságú fametszet, mely trónoló királyt ábrázol, jobbján három, balján két álló alakkal.] [C][1] Elle vraye & ancienne hyſtoire racompte: que || stb. 77ª l. végződik a prózában irt elbeszélés. 77ᵇ l. kezdődik a verses zárszó: C. Gentilz eſpritz: vous qui neſtes pas las || stb. 78ª l. az impressum: C. Cy fine ceſte preſente hyſtoire et ancienne cronique de || lexcellent roy Florimont: nouuellement imprimee pour Jehan longis libraire demourant au palais a Paris: et || fut acheuee dimprimer le vingtieſme iour Dauril; Lan || mil cinq cens vingt- huyt. 78ᵇ l. [nyomtatójegy] (l. 2. képet).

4-rét. Lapnagyság: 165 × 116 mm. Ivek jelzése: egy jeltelen, B—Tiiii. Lapok száma: 78 számozatlan levél (156 oldal). A sorok átlagos száma oldalankint 29. Az egész kötet kövér

[1] 19 mm. magas levéldiszes kezdőbetü, fehér, pontozott fekete alapon.

CHyſtoire ⁊ ancienne

Cronicque de lexcellent roy Florimõt filz du noble Mataquas duc Dalbanie. Eꝯ laquelle eſt contenu comment eꝯ ſa vie miſt a fiꝯ pluſieurs aduentures/ et eꝯ faitz chenaleureuꝯ ſe maintint ſi vaillammẽt contre ladmiral de Cartage et Candobras roy de Hongrie/ que deuant ſa mort ſe trouua roy couronne de cinq royaulmes. Et commẽt pour lamour de la damoiſelle de Liſle celee par trois ans mena vie ſi douloureuſe quil fut appelle poure ꝑu.

A.M. KIRUZÁLT KÖNYVTÁRA

CDꝯ les vend au palais eꝯ la ꝑmiere galerie par ou oꝯ va a la chancellerie eꝯ la boutique de Jehan longis.

Auec ꝓuilege

1. A Histoire de Florimont címlapja.

fraktur-betükkel van nyomatva. Az összes fejezetek nagy inicziáléval kezdődnek. Összesen 48 kezdőbetü van a könyvecskében; ezek közül harmiczhat 19 mm. magas, fekete alapból fehéren kiemelkedő, virágokkal diszített inicziálé; nyolcz 12 mm. magas, fehér alapról feketén kitünő díszbetü, jobbára figurális díszszel s végül négy 28 mm. magas, fekete alapról fehéren kiemelkedő kezdőbetü, melynek ékítésmódja az első csoporttal rokon.

A kötet ezenkívül hét fametszetet tartalmaz. Ezek:

2. Jehan Longis nyomtatójegye.

3[a] lapon; méreteit és rövid leirását l. föntebb.

13[b] (Di-vel jelzett) lapon egy 78×60 mm. nagyságú fametszet, melynek (heraldikai értelemben vett) bal oldalán Florimont áll, kivont karddal készülve lesujtani a jobb oldalt álló, szúró tüskékkel borított szörnyetegre.

24[b] lapon egy 76×59 mm. nagyságú fametszet a hullámos tengert ábrázolja: a háttérben egy árboczos hajó áll, melyben két alak foglal helyet, elől csónak két evezőssel, a mint a hajóra szállítják Florimont-t s tanítómesterét Floquart-t, a kik Philippes királyhoz igyekeznek, hogy megsegítsék őt Candobras magyar király ellen.

53[a] (Oi jelzésü) lapon egy 53 × 52 mm. nagyságú fametszet, mely Florimont s lándzsás vitézeinek kivonulását ábrázolja Candobras soktornyú tábora ellen (l. 3. képet).

55[a] (Oiii jelzésü) lapon egy 54 × 52 mm. nagyságú fametszet Florimont és Candobras csapatainak összetüzését ábrázolja, a háttérben Andrenople soktornyú látképével (l. 4. képet).

66[a] (Rii jelzésü) lapon egy 86 × 66 mm. nagyságú fametszet, mely Florimont s Cauergis őrségének lovas ütközetét jeleníti meg.

78[b] lapon egy 67 × 50 mm. nagyságú fametszet. Jehan Longis nyomtatójegye. (l. 2. képet.)

Kitünő karban fenmaradt példány, gesztenyeszinű simított szattyán bőrkötésben, czímnyomással a háton és sávozóval alakított vonaldíszszel a háton és födeleken. A táblák pereme s a belső tükör kerete kis vasakkal van aranyozva. Rendkivül gondos, párisi munka. Az elülső őrlap második oldalán e bejegyzés: *collationné. Complet. Le 12 Mars 1834* || *J. J. de Bure l'ainé.* Ez alatt látható *Yeméniz* aczélmetszetű ex librise s még lentebb Ambr. Firmin *Didot* könyvtárjegye 1850-ből. A czímlapon XVI. száadi kézzel e bejegyzés: *Ie suis à Antoine Milliet notre habitant de Lyon.* Ugyane név szerepel még a czímlapon lejebb, a 9. sor után kezdődő űrön, a 78^a lap alján, a 78^b lapon a nyomtatójegy fölött és alatt.

3. Florimont kivonulása.

II.

Ez a népkönyv prózai átdolgozása a középkori franczia epika egyik verses termékének, mely tárgyánál fogva a görög-byzánczi csoportba tartozik.

Jobbára fantasztikus, meseszerű történetek teszik a csoportot, melyek erős keleti hatás alatt honosultak meg a görög irodalomban, annak hellenisztikus korszakában s egy új műfaj, a regény képviselői gyanánt virágzottak a byzánczi periodusban is. E műfaj legrégibb termékei, minők az ál Callisthenes, Dares és Dyctis, továbbá Apollonius, Hippocrates, szent Katalin története már jókor lefordíttattak latin nyelvre s az olasz félszigeten át egész Nyugat-Európában elterjedtek. A görög eredeti a legtöbb esetben nem maradt reánk.

Vannak viszont a franczia epikának olyan görög eredetű termékei, melyek latin közvetítés nélkül, közvetlen görög forrásból meríttettek: ezek rendszerint a kereszteshábórúk révén, szájhagyományképp terjedtek el a franczia lovagok s a kiséretükben volt énekesek között. A görög eredeti e csoport nagy részéről sem maradt az utókorra, de származásukat tartalmi sajátos-

ságaikból elég valószinűséggel állapíthatjuk meg. E csoportba tartozik pl. *Éracle, Floire et Blanchefleur, Athis et Porphirias* s a bennünket ezúttal legközelebbről érdeklő Florimont is.

A görög-byzánczi csoport egyik, Franczia országban kiváltkép népszerű terméke az ál Callisthenes krónikája volt, melyet valamennyi közül talán legkorábban dolgoztak fel a franczia epikusok. Nagy Sándor élettörténetét beszéli el ez a krónika, melyet legelőbb *Albéric de Besançon* ültetett át dauphinéi nyelvjárásba, még pedig nyolczszótagú verses éposz alakjában. Munkája, mely csak töredékben maradt reánk, a XII. század legelején, esetleg a XI. század végén keletkezett. Nem lehetetlen, hogy a monda ez első feldolgozásához I. Fülöp franczia király meseszerű családfája szolgált indítékul, mely az uralkodót anyai ágon Fülöp makedon királytól vezette le.

4. Küzdelem Andrenople előtt.

Legjelentősebb feldolgozása a Nagy Sándor-mondának, mely persze egyre bővült idegen mesés elemekkel s mindjobban fölvette a középkori lovagvilág szinezetét, *Alexandre de Bernai* tollából való, a ki a nyolcz szótagos versformát is tizenkettőssel cserélte föl, mely épen e költemény nagy népszerűsége következtében kapta később az alexandrin nevet. *Alexandre de Bernai* munkája, melyet alighanem *Pierre de Saint-Cloud* fejezett be, annyira népszerűvé tette a nagy király élettörténetét, hogy egyes epizódjait külön is feldolgozták és ujabb elemekkel bővítve még jobban kiszinezték (pl. a Voeux du Paon, a Restor du Paon czimű költemények a XIV. századból), ujabb folytatást költöttek hozzá (ilyen a Vengeance d'Alexandre még a XII. századból, mely a fejedelem halálának megboszulását tárgyalja), vagy végül egyéb eredetileg egészen távol álló hősökkel s kalandokkal hozták kapcsolatba az epikai cziklusok megalkotásánál igen kedvelt módon: genealogiai szálak segélyével. Ez úton függ össze a Nagy Sándor-

mondával Florimont története, melyben az énekes Nagy Sándor nagyatyját dicsőíti.

Florimont verses feldolgozása 1188-ból való s rendkívüli népszerűségéről a fenmaradt kézirati másolatok nagy száma tanuskodik. *Psichari*[1] tizenöt kéziratot sorol föl, melyek közül nyolcz — verses és prózai vegyesen — a Bibliothèque Nationale tulajdona.

A stilisztikai szempontokból igen figyelemre méltó verses feldolgozás szerzőjéről csupán annyit tudunk, amennyit maga árult el az elbeszélés folyamán. Ezek szerint *Aimons de Varennesnek* hivták, hosszabb időt töltött Gallipoliban, Thrácziában s Philippopolisban is megfordult, a hol Florimont történetével megismerkedett s azt előbb görögből latinra, majd latinból francziára fordította. Paulin *Paris,*[2] a ki még vakon hitte a szerző nevében tett kijelentéseket, azt hiszi, hogy *Aimon* görög származású volt s csak azután jött Francziaországba, miután huzamosabb időt hazájában töltött. A verses elbeszélésbe szúrt néhány görög kifejezés és szövegtöredék szorgosabb vizsgálata azonban ujabban megdöntötte ezt az álláspontot. *Psichari*[3] s utána *Risop*[4] meggyőzően kimutatták, hogy a szerző, a ki e töredékekkel görög tudását akarta fitogtatni, épen az ellenkezőről tesz tanuságot. Abban mindkét tudós megegyezik, hogy Aimon görög nyelvismerete annyira fogyatékos, hogy az a nagyhangú állítása, mintha a görög eredetit maga fordította volna le latinra s azután francziára, nem egyéb jámbor csalásnál, melylyel szavahihetőségéről akarta meggyőzni naiv közönségét. Csak ott tér el a két tudós felfogása egymástól, a mint a görög foszlányok eredetét magyarázzák.

Psichari ugyanis abból a tényből kiindulva, hogy a Florimontban előforduló görög szavak — a mennyiben nincsenek egészen kiforgatva eredeti mivoltukból — részben betüszerinti, részben fonetikus átirásban olvashatók, azt következteti, hogy Aimon oly latin szöveg alapján dolgozott, melyben a görög foszlányok meg voltak s ő azokat onnan vette át.

[1] Études dédiées à Gaston Paris. Paris 1901.

[2] Les manuscrits français de la bibliothèque du Roi. III. köt. 9—53. l.

[3] I. h.

[4] Abhandlungen Herrn Prof. Adolf Tobler ... dargebracht. 430—463. l.

Risop ellenben azon a véleményen van, hogy a költő elbeszélésének csupán magvát szedte föl keleti útján, latin vagy franczia tolmács segélyével s egész önállóan dolgozta föl több más, részben hazájában is ismert monda vagy elbeszélés epizódjaival kitöltve annak kereteit. A görög kifejezéseket illetőleg pedig *Risopnak* az a véleménye, hogy azokat *Aimon* maga illesztette bele elbeszélésébe, ezzel is fokozva látszólagos hitelét. Az ehhez szükséges minimális nyelvtudást *Aimon* valószinüleg keleti útjára készülve szerezte meg, olyanfajta görög szószedetek segélyével, a minők az auxerresi és avranchesi glosszáriumokban mai napig is fenmaradtak.

Mindkét nézet csak föltevés, melyet pozitiv adat nem támogat. Szerintünk *Risop* nézete a valószerűbb, miután a Brutus-, Nagy Sándor-, Cligès-, Flore et Blancheflore- és Parthonopeus-mondák egyes szálai Florimont cselekményének szövedékében tagadhatatlanul felcsillannak s miután sem az állítólagos görög eredeti, sem pedig latin fordítása tényleg ki nem mutatható. A kérdés végleges tisztázása különben csak akkorra remélhető, ha Florimont kritikai kiadása, melyet *Risop* rendez sajtó alá, végre napvilágot lát s ekként a romanisták szélesebb körei számára is könnyen hozzáférhetővé lesz.

A verses Florimont-regény, a középkori epika többi népszerű termékéhez hasonlóan, a XV. század folyamán prózai alakot öltött s amazokkal együtt kedves olvasmányává lett az előkelő világnak. E prózai felujításoknak alig van valamelyes belső értékük s irodalmi jelentőségük legföljebb abban áll, hogy — mint *Becker* mondja[1] — gyakorló iskolául szolgáltak a prózai elbeszélő stilus kialakulásához.

A könyvnyomtatás elterjedésével a század végén s a XVI. század elején az eredetileg főuri köröknek szánt prózai átdolgozások népkönyvekké vedlenek át és rövidebb-hosszabb időn a ponyvára kerülnek. A kéziratok finom pergamenjét felváltja a durva rongypapir s a burgundi mesterek szindús miniaturáit az otromba fametszetek...

[1] Grundriss der altfranzösischen Literatur. I. Heidelberg, 1907. 136. l.

III.

A Florimont monda tartalmi foglalata e népies formájában a következő:

Abban az időben, a mikor a mai Rómát még Palentecnek nevezték s Romulus és Remus, a város újjáépítői még a világon sem voltak, élt Görögországban két királyleány; az idősebbik Bruthus felesége lett, a kiről Bretagnet nevezték el, a másik pedig Madian babyloniai királyhoz ment férjhez. Ez utóbbi frigyből két fiú született; Selec,[1] az idősebbik és Phelippes, az ifjabbik. Mindketten erkölcsökben gazdag nevelésben részesültek s még atyjuk által lovaggá üttettek. A mikor Madian érezte halála közeledtét, felosztotta fiai közt birodalmát. Selec kapta Egyiptomot, Nubiát és Babyloniát, míg Phelippes osztályrésze Görögország s nagy kincs volt. A fivérek csak nehezen válnak meg egymástól: Selec, csakhogy ott maraszsza öcscsét, saját osztályrészéből is részt ajánl neki, de eredménytelenül. A búcsuzás szinhelye Damietes városa, a hol még egy epizód is lejátszódik. Egy Meleons nevű úr ugyanis ifjabbik fiát, Damyanst, beajánlja Phelippes kiséretébe, a ki az ifjút lovaggá üti. Ezen Damyans testvérbátyja, Elyeades, igen elkeseredik s úgy atyjának, mint a királynak heves jelenetet csinál.

Phelippes és kisérete tengerre szállva, egy darabig csöndes időben közeledik a görög partok felé, de úgy három nap multán óriási vihar kerekedik s szétszórja a tizenkét hajóból álló rajt. A király két hétig hányódik a tengeren, végre a tizenötödik nap hét hajójával szerencsésen bejut Eneclon kikötőjébe, a hol egy hónapig pihent. Azután lovas kiséretével városról-városra bejárja az országot. Egy szép nap, kalandozás közben, Magyarország határához ért «ou gecta sa veue en une plaine qui estoit grande trois iournees, sans y auoir autre chose que pasture et apparence de manoir». A király igen elcsodálkozik a vidék lakatlanságán, mire felvilágositják, hogy a vidéket egy iszonyú oroszlán tartja rettegésben. A király nemes fölbuzdulásában elhatározza, hogy megmenti az országot a fenevadtól s tényleg meg is küzd vele. Diadalt aratván, elhatározza, hogy a küzdelem szinterén várost épittet. Igy keletkezett Phelipope városa, mely egy, a görögök által Podamen-nek nevezett folyó mellett fekszik.

[1] Első említésnél Solac van szedve.

A városalapítás után a király országnagyjainak sürgetésére megnősül s Damyans tanácsára a szép Amordaillet, Meneusnek, Cecille és Barbarie királyának leányát veszi feleségül. Frigyükből egy kis leány született: Romanadaple (Plena d'amor anagramja), a ki fölserdülve oly széppé lett, hogy a király elrejti a férfiak szeme elől s kihirdeti, hogy csak az láthatja meg szinről-szinre s kaphat csókot tőle, a ki három évig szolgálatába szegődik.

A hir hallatára idegen királyok, herczegek, grófok s bárók seregestől Phelippes király udvarába özönlenek s jelentkeznek a három évi próbaszolgálatra. De a királyleány szépségének hire, a sok megtiszteltetés mellett komoly veszélyt is hoz Phelippes feje fölé. Candobras magyar király, «homme cruel et plein diniquite» szintén a szép leányzó kezére vágyik s követeket küld Phelippes udvarába, felszólítva őt, hogy hódoljon meg neki s adja hozzá feleségül leányát. A követség, melyet Meleans nevű lovag vezetett, elutasító válaszszal tér meg Marionba, Candobras székhelyére. A magyar király éktelen haragra lobban s hatalmas seregével betör Görögországba, sorra meghódítva Phelippes városait.

Ezen hosszadalmas expozicziő után a népkönyv szerzője végre belekezd Florimont tulajdonképeni történetébe. Florimont[1] atyja Mataquas, Duras ura és Albanie herczege, anyja pedig Edozie Fragus perzsa király leánya s Medon, Esclavonie fejedelmének huga volt. A szép gyermek lovagi erényekben gazdagon nőtt fel s alig hogy lovaggá lett, már is kivonul a leopárd fejü, darú testű szörnyeteg ellen, a ki a szomszédos Garganeus országát tartja rettegésben. A szörnyeteget két napi heves küzdelem után saját barlangjában legyőzi s már épen jelt akar adni kürtjével félre vonult kiséretének, a mikor egy csodaszép tündér, a rejtett sziget (isle celee) hölgye jelenik meg előtte, a ki jutalmul csodatevő kardot s gyűrűt ad neki, fölfedi előtte a szörny zsira-

[1] E név görögül elbeszélésünk szerint *Elcenos*, a verses redakczió szerint *Eleneos*. Risop *Helenus* trójai királyfi nevének elferdítését látja benne, a kit a monda szerint Achilles fia, Neoptolemus Albániába, tehát a mi hősünk hazájába hurczolt s a ki új hazájában nagy tekintélyre, sőt Vergilius szerint uralkodói polczra is került. Hogy e név franczia fordításába mint került a virág fogalma, azt Risop a Helena királynő mondakörével magyarázza, mely a szép asszonynak a régiek által Heleniumnak nevezett növény (Inula Helenium L.) keletkezésénél döntő szerepet juttat.

dékának sebgyógyító erejét s végül szivével is megajándékozza, mélységes titoktartás kötelezettsége mellett.

Alig tér haza Florimont, Garganeus, a hálátlan óriás követei is beállítanak a királyi udvarba s Mataquast adófizetésre szólítják fel. Mataquas ismerve az óriás hatalmát, nem zárkózik el mereven a parancs elől, de fia tudni sem akar róla s kész párbajba szállni a henczegő óriással. A párbaj Florimontra nézve sikerrel végződik s az ifjú hős az óriás fejével tér meg Durasba. Hőstettei mellett Florimont a tündérasszony szerelmes öleléséről sem feledkezik meg s titkon gyakran találkozik vele, sőt szenvedélye annyira elhatalmasodik, hogy még a hőstettekről is lemond. Hiába jő hire Phelippes és Candobras háborúskodásának, hiába akarná atyja, hogy ő is részt vegyen a küzdelemben, Florimont csak nem mozdul titokzatos kedvese mellől.

Ekkor Flocard, a királyfi nevelője, varázsló hatalmával földeríti Florimont kedvesének a kilétét s azt a körülményt is, hogy az asszonynak válnia kell Florimonttól, ha emberi szem meglesi találkozásukat. Tanácsára a kém szerepét maga a királynő vállalja magára és sikerül kémkedésével egymástól örökre elszakítani a szerelmeseket.

A tündérasszony visszatér hazájába s három évig gyászolja kedvesét. De azután ismét megvigasztalódik s nőül megy Veufashoz, Candobras unokaöcscséhez. E frigyből született Nactabus, a sziget későbbi királya s oly hires varázsló, hogy tetszésszerint vihart támasztott a tengeren.[1]

Florimont nem tud megvigasztalódni, saját s atyja vagyonát eltékozolja s régi fényes nevét is levetve, ezentúl povre perdunek nevezi magát. Tétlenül nézi, mint ront atyja birodalmára a kartágói tengernagy, a ki unokaöcscse, Garganeus halálát megboszulandó, egyre-másra fölégeti Albanie városait. Végre fölrázza apathiájából Risus herczeg, Calabre urának megérkezése, a ki nagy sereggel jő Phelippes király segélyére. A povre perdu azon

[1] Paulin Paris szerint a verses elbeszélésben Nectanebus a neve ennek fejedelemnek, a ki később Florimont fia, Philippes udvarába kerül, miután országát elvesztette. A versíró megjegyzi, hogy a rossz nyelvek szerint Nectanebus Olimpias királynőnek tette a szépet s igen közeli viszonyban áll Nagy Sándorral, de ezt a pletykát alaptalannak mondja. A népkönyv ezt a szálat egészen elejti.

rongyosan elébe járul s Risus, bár fogalma sincs kilétéről, rááll, hogy az ő vezetése alatt folytassa az utat. A jó öreg Flocard, nem akarva magára hagyni neveltjét, szintén a kisérethez szegődik s Cacopédiere változtatja nevét, a mi görögül annyit tesz, mint «mauvais garson».

Több napi szárazföldi út után a sereg három napra megpihen Eseopleban, egy magyarországi «moult noble» városban. A povre perdu, Risus engedelmével, Cacopediet küldi előre Phelipopleba, hogy elszállásolásukról gondoskodjék. Cacopedie feladatának a varázsgyűrű segélyével, melynek az az ereje, hogy viselője minden óhajtását teljesítik, fényesen megfelel. A város egyik legmódosabb kereskedője, Delphins szállásolja el a povre perdut s kellő ruházatról is gondoskodik. A sereg megérkezte után a povre perdu Risus négy lovagját azzal az üzenettel küldi Phelippes király elé, hogy csak az esetben segíti meg Candobras ellen, ha bemutatja neki leányát, Romanadaplet. A király, egy korábbi álma hatása alatt, beleegyezik a merész kívánságba s fényes lakomát rendez vendégei tiszteletére, melyen a királyleány is megjelen. A fiatalok, természetesen, első látásra kölcsönös szerelemre gyúlnak. Lakoma után a férfiak egyedül maradnak s az uralkodó feltárja előttük a háború mai állását. Candobras és Phelippes között két éve folyik a háború, körülbelül egyforma szerencsével. Kémei jelentése szerint, a magyar király most ujabb támadásra készül s Phelippes a povre perdut bizza meg serege vezetésével.

Candobras csakugyan már másnap oly heves ostromot intéz Phelipople ellen, hogy a város az idegenek segítsége nélkül biztos meghódolna. A povre perdu s lovagjai azonban szétverik a portyázó magyarokat, a kiknek sorából Inidian, Dans, Gelfus német herczeg és Sarrus neveit említi az elbeszélés, és nagy pusztítást visz közöttük véghez. Vesztesége láttára Candobras megtizedelt seregével kénytelen Calocastre várába visszavonulni. A povre perdu a várat is megakarja ostromolni, de Damyans lebeszéli erről, miután tudomására jutott, hogy sok magyar lovag jő királya segítségére.

Florimont számos fogolylyal s nagy zsákmánynyal vonul vissza Phelipopleba s az egész szerzeményt kiosztja vendéglátó gazdája, meg a lovagok között. Risust igen meglepi a povre

perdu nemes viselkedése, ismételten kérleli, födné fel előtte kilétét. A lovag a kérésnek eleget is tesz, azon föltétel alatt, hogy Risus nem árulja el titkát addig, a míg Candobrason végleges diadalt nem arat.

A győzelem hirére rendezett udvari lakomán Florimont és a királyleány ismét találkoznak; szenvedélyük új tápot nyerve, elhatározzák, hogy titokban találkozni fognak. A találkát Romanadaple udvarhölgye, Cypriane s a povre perdu szállásadó gazdája, Delphins is elősegíti s Florimont kereskedősegédnek öltözve bejut kedvese szobájába.

E közben Phelippes tanácskozásra hivja egybe az udvaránál időző fejedelmi személyeket s Risustól értesülve a povre perdu kilétéről, fölfedezi Florimont származását lovagjai előtt s lakomát rendez a tiszteletére. A lakoma kellős közepén érkeznek meg Andrinople herczegének követei, segítséget kérve Candobras ellen, a ki országukba behatolt s már Andrinoplet ostromolja. Candobras haderejét a követek egyike így írja le: «ils sont quatre roys tenans le siege dont le moindre tient quinze mille hommes sus sa conduite sans maints autres advantcoureurs qui ont mis tout le pays a honte».

Az egybegyült lovagok elhatározzák a küzdelmet s 30.000 főnyi csapatot állítanak ki, Florimont vezérlete alatt. A csapat Candobras 80.000 főre rugó seregével Andrenople közelében tűz össze. Eleinte Florimontnak kedvez a szerencse, majd Candobras javára hajlik, míg végre Florimont segédcsapatokkal megerősödve, véglegesen legyőzi és foglyul is ejti ellenfelét.

A győzelmes háború jutalmául Phelippes vejévé teszi Florimont-t s társuralkodóvá koronáztatja. E frigyből született Phelippes, Nagy Sándor édesatyja.

Candobras, a kit a fogság igen megtört, fölajánlja Florimontnak hűbérül országát, de Florimont nem óhajtja vagyonát, csupán barátságát s visszaadja Candobrasnak szabadságát.

Alig kötik meg a magyar királylyal a békét, ujabb háború vár Florimontra. Atyja országának feldulását kell megboszulnia a kartágói admirálison. A bosszú sikerül, a kartágóiak sziklás erődje, Clavergis hatalmába kerül s miután az admirális életét veszti a küzdelemben, özvegye a magyar király felesége lesz.

IV.

A magyarság szereplése a franczia epikában épen nem ritka dolog. *Karl* Lajos[1] *Langlois* nyomán megállapította, hogy csupán a kinyomatott *chanson de geste*-ekben hazánk s nemzetünk neve mintegy háromszázszor fordul elő, a mely tekintélyes szám ötven éposz közt oszlik meg. Már a Chanson de Rolandban (1081.) megjelennek eleink, mint a keresztény francziák pogány ellenei s e szerepükben egész a XIII. századba mélyen benyuló epikai termékekben föl-föltünnek. Ez ellenséges viszony, részint a magyarok X. századi nyugati portyázásában, részint a garázdálkodó keresztes csapatok ellen folytatott küzdelmekben leli magyarázatát. A franczia-magyar érintkezés kellemes emlékei pedig, minők az uralkodó s főúri házak családi összeköttetése, a franczia szerzetes- és lovagi rendek (cziszterciek, templáriusok stb.) betelepítése, vagy alkalmaztatása, indítékul szolgálnak arra, hogy a nemzeti éposz kései s jobbára tudákos termékeiben franczia-barát szerepében tünjék föl hazánk s fejedelmei geneologiai kapcsolatba hozassanak a franczia uralkodó házzal. Igy lesz maga Nagy Károly anyja, a méltatlanul üldözött Berta királyné is egy magyar király, Flore leányává.

A magyarok ez epikai szerepét *Karl*[2] a következő jellemzésben foglalja össze: «A magyarok, mint harczosok, hirnökök szerepelnek; eleinte ellenségei a francziáknak és pogányok, később szövetségeseik. Névszerint Antelme, Glorian, Otthon, Guiteclin, Esmeré, Philippe királyokat s Milon herczeget ismerjük. Az ország nagyon távol esik Francziaországtól; Magyarországba menni, a legnagyobb távolságot jelenti. Rendesen tengeren jutnak oda, mert nagy kikötője van. Az út tehát Itálián, de később gyakran Németországon át is vezet. Az ország termékei közül főleg lovat, öszvért, szamarat exportálnak Francziaországba, de a magyarországi arany és ijj sem ismeretlen. Magyarországnak sok városa van, de csak Esztergom (Strigun) van megnevezve. A magyarok szláv népek (szlavonok, bulgárok, oroszok) közt

[1] La Hongrie et les hongrois dans les chansons de geste, Revue des langues romanes LI. köt. 1908. jan.—febr. Szorgalmas tanulmány, melyet csak helyenkint torzít el egy-két elavult állítás, mint «les Bulgares étaient des finnois» (11. l.) vagy «Les Hongrois... apprirent des prêtres italiens à lire et à écrire» (16. l.). [2] I. h. 35, 36. l.

élnek s a pogány korszak után a törökökkel és kúnokkal viselnek háborút».

A magyarságnak gyakori szerepeltetése a franczia nemzeti époszban, természetesen maga után vonta, hogy neve az epika többi ágában is föl-föltünedezzék. Szerepe itt még kevésbbé hozható konkrét történelmi tényekkel kapcsolatba, mint a chamson de gesteknél. A fogalom népszerűsége talán az egyetlen pozitiv indító ok, mely a Hongrie, Hongrois kitétel szereplését magyarázza.

Ez áll különösen a jelen esetben. Florimont eredeti verses redakcziója, mely mindeddig nem jelent meg nyomtatásban, sajnos, nem állott rendelkezésemre; de az a gondos elemzése, melyet Paulin *Paris* hivatkozott művében a Bibliothèque nationale kéziratai nyomán találhatunk, elég támpontot nyujt ahhoz, hogy a magyarok szereplését későbbi változtatásnak, esetleg a másoló félreértésének tartsuk.

Ez elemzésben ugyanis Candiobras, a ki a mi Candobrasunkkal teljesen azonos, nem magyar, hanem bolgár király, a mi az események szinhelyét tekintve, geográfiailag sokkal megfelelőbb. A mi szövegünk szerint például a povre perdu s Risus hadserege, mely az albán tengerpartról vonul Filippopolisz felé egy magyar városban tart pihenőt, a mi geográfiai képtelenség. *Aimon,* a kinek azon állítását, hogy ott járt a Balkánon, épen földrajzi tájékozottsága alapján hiszi el a mai kritika, nem is állít ilyent. Szerinte a város Bulgáriában fekszik s helyesen; hiszen Filippopoliszba az út tényleg erre vezet keresztül.

Miként lett a prózai népkönyvben Bolgárországból Magyarország, arra kétféleképen felelhetünk. Lehet, hogy a XV. században élt ismeretlen prózai áldolgozó tudatosan cserélte fel a neveket; de talán még valószinűbb, hogy hibás olvasásból eredő változással van dolgunk. Bolgárország neve az énekben Bougrie s gót minuszkulákkal irva, könnyen olvashatta szerzőnk *h*-nak a *b* betűt s *n*-nek a *u*-t. Ilyen formán könyvünk magyar vonatkozása egyszerű félreértésnek volna köszönhető.

Bármint álljon is a dolog, annyi tény, hogy e népkönyv útján a magyarság fogalma terjedt el a közönség szélesebb rétegeiben s vált népszerűbbé nemzetünk. Hungarikum volta tehát kétségtelen s a szerfölött ritka könyvecske méltón foglal helyet az ország első magyar vonatkozású gyüjteményében, melynek egyik maradandó becsű ritkasága.

NÉVTELENEK IRODALMI TEMETŐJE.

STOCKINGER GYULÁTÓL.

Közmondások nem mindig igazmondások. Közmondásos és sokszor gúny tárgya az emberek hiúsága, különösen az iróké. Hogy e gunyolódás csak nagyon is részben indokolt, annak talán legjobb bizonyítéka egy munka, melyet irói nemrég fejeztek be és a mely mintegy feltámadása a német irodalom azon iróinak (1501—1850.), kik — semmiesetre sem hiúságból — a névtelenségbe temetkeztek. Czime: Deutsches Anonymen Lexikon 1501—1850. Aus den Quellen bearbeitet von Dr. Michael Holzmann und Dr. Hans Bohatta, Scriptoren der k. k. Universitätsbibliothek in Wien. Weimar, Gesellschaft der Bibliophilen, 1902., 1903., 1905., 1907. I. köt. A—D, 12.295. sz. 422 l. II. köt. E—K, 12.734. sz. 381 l. III. köt. L—R, 12.822. sz. 400 l. IV. köt. S—Z, 13.892. sz. 446 l. Összesen tehát 51.743. szám 1649 nyolczadrétű kéthasábos oldalon. Ez annyit jelent, hogy a szorgalmas irók 51.743 névtelenül megjelent könyvet láttak el szerzője nevével. Nagy munka még akkor is, ha meggondoljuk, hogy a szerzők által kilátásba helyezett két kiegészítő kötet megjelenése után is talán még akkora a száma azoknak a könyveknek, melyeket a legnagyobb szorgalom és a legszakavatottabb kutatás sem fog az említett értelemben feltámasztani soha! Az egyik kiegészítő kötet az említett 350 évi időszak hézagait fogja pótolni, a másik folytatja a vállalatot a XIX. századig.

Hogy fogalmunk legyen a munka terjedelméről, álljanak itt a következők. A negyedik kötet pl.

43	oldalon	520	«Über»	czimű,	illetve	kezdetű	könyvet	sorol	fel
14	«	400	«Sammlung»	«	«	«	«	«	«
9	«	220	«Sendschreiben»	«	«	«	«	«	«
3	«	55	«Tagebuch»	«	«	«	«	«	«
5	«	139	«Taschenbuch»	«	«	«	«	«	«

3	oldalon	90	«Unterhaltung»	czímű,	illetve	kezdetű	könyvet	sorol	fel
7	«	200	«Unterricht»	«	«	«	«	«	«
5	«	143	«Untersuchung»	«	«	«	«	«	«
8	«	123	«Verzeichnis»	«	«	«	«	«	«
13	«	456	«Vom» vagy« Von»	«	«	«	«	«	«
4	«	98	«Vorschlag(-e)»	«	«	«	«	«	«
6	«	188	«Zu» vagy «Zur»	«	«	«	«	«	«
2	«	27	«Zustand»	«	«	«	«	«	«
2	«	16	«Zweifel»	«	«	«	«	«	«

Csak a «gerechte und gute Sache» szerepel egy-egy, a «gute Sache» maga három és az «Unschuld» öt példányban. Mindezeknek a névtelenül megjelent könyveknek szerzőit nevezi meg a Deutsches Anonymen-Lexikon hivatkozva egyszersmind a forrásokra, melyekből merített. Sőt a variánsokról sem feledkezik meg.

Ha e különben száraz adatok, nevek és czimek tömkelegébe mélyebben belepillantunk, a bibliografikus földerítéseken kívül az irodalomtörténetileg és művelődéstörténetileg érdekes leleplezéseknek egész halmazát találjuk benne. Lássunk erre nézve is egy-két példát.

«Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen. Leipzig, 1834.» Szerzője Sealsfield Charles = Postl Károly. A könyv czime maga egész tragédia. Az 1864 május 26-án Solothurnban elhalt német regényiró Sealsfield, a «Dichter beider Hemisphären», a hogy magát nevezi végrendeletében egy poppitzi paraszt fiának Postl Károly Antalnak bizonyul, a ki mint fiatal keresztes lovag Prágából nyomtalanul eltünt. Eddig Kertbenyből annyit tudtunk felőle, hogy eltünése után egy névtelen angol nagyon Ausztria-ellenes röpiratot adott ki Londonban. Czime: «Austria as it is, London, 1828». Több nyelvre lefordították. A mi könyvünk e röpirat sokáig ismeretlen és az irodalomtörténetirók által már Kertbeny koholmányának nevezett német kiadását tartalmazza. Még érdekesebb és a hirhedt röpirat keletkezésére sajátságos világot vet a következő tény.

A bécsi cs. és k. Udvari és Állami Levéltár tudós igazgatója, dr. Winter Gusztáv a «Gesellschaft für neuere österreichnische Geschichte» által kiadott «Beiträge für neuere Geschichte» 1907. májusi füzetében nyomtatásban meg nem jelent akták alapján bebizonyítja, hogy Sealsfield Charles hivatkozva

Cottanál álnév alatt megjelent iratára: «Die Vereinigten Staaten von Nord-Amerika von C. Sidons, Bürger der Vereinigten Staaten. Stuttgart, 1826», akkori tartózkodási helyéről, Frankfurtból (1826 aug.—nov.) hasztalan bár, de arra törekedett, hogy Ausztria külügyi vezetőségével összeköttetésbe lépjen. Ausztria ügyvivője az angol udvarnál, báró Neumann, a ki akkor véletlenül Metternich herczeg környezetében tartózkodott, bizatott meg az alkudozásokkal, a melyek úgylátszik egyedül a mindenható birodalmi kanczellár alapos gyanakodása miatt szenvedtek hajótörést. A legnagyobb szükségben élő iró tehát az osztrák rendőrség meghitt jelöltje volt. E vállalkozásának sikertelensége iratta vele a föntemlített könyvet. E könyv német kiadásának fölfedezése, mint láttuk, Kertbeny irói rehabilitálását involválja.

Lássunk egy másik példát.

1842-ben egy kis füzet jelent meg, a mely osztrák irói körökben kinos feltünést keltett és a melynek tartalma olyan vásári volt, mint a czime: «Österreichischer Parnass bestiegen von einem heruntergekommenen Antiquar. Freysing, bei Athanasius & Comp». Negyvenöt keskeny oldalon kilenczvenegy irót szól meg a legszemélyesebb módon. Külsejüket kevéssé ajánlóan írja le, magánviszonyaikat csúf czélzásokkal leleplezi, műveiket többnyire széljegyzetekkel ellátva sorolja föl. Az irodalmi jellemzésnek ez a módja Ausztriában sem volt egészen új.

Ugyanilyen hirtelen odavetett képekkel már a hirhedt Gross-Hoffinger jellemezte a főváros hiresebb költőit. (Munkája: «Wien wie es ist, 1833.») Ugyanilyen eszközöket használt Seidlitz Gyula i. e. Jeiteles Ignácz három évvel később «Die Poesie und Poeten Österreichs» czimű munkájában. De új volt a támadások alávalósága. E támadások féligazságokból merítették anyagukat és ezt sem irodalmi vita czéljából, hanem hogy magánszemélyeket megsértsenek.

Vogel Nep. Jánosról pl. ezeket mondja: Goromba, durva külső, piszkos, elhanyagolt öltözet, durva mészáros-modor. Nagy bajusza van, lebujokban kószál, kevéssé becsülik és sehol jó társaságban nem található. Meglehetős epikai és lirikus talentum, nagyon termékeny, en gros-balladagyártó; az osztrák közönség meglehetősen ismeri és olvassa, minden évben litografáltatja magát; nőtlen.

Beck Károly: Kis, csinos, korán érett költő, több szakáll, mint erő. Erőltetett temperamentum, tagadhatatlan tehetség, csakhogy nagyon is erőltetett, azért jövőt nem igér, dicséretekkel elkényeztetett, arrogáns; nőtlen, Lipcsében él.

Báró Hammer-Purgstall, sz. 1774 (gróf akar lenni). Éles kifejezésteljes arcz, sasorr, szórakozott, óriási emlékezőtehetség, kevesebb elme, cziklóp-öklökkel ír, a miből nem minden fog az utókorra maradni, valamennyi akadémia tagja, nagy képzettség, még nagyobb becsvágy, mindenfelől dicsérik, de ezzel sincs még megelégedve! Mint orientálista érdemteljes, mint historikus közepes, mint költő, türhetetlen; leköszönt udvari tolmács és az örökös tartományok kiszabója és ezért ellenzéket csináló tudós; házas, kóbor egoista.

Valamivel jobban járnak Lenau és Mailáth. Az utóbbiról ezeket írja: Kicsiny, eleven, igazi magyar arcz, sokat rikácsol és nevet, lirikus, epikus és drámai költő, egykor historikus, mindenben közepes, nagy bajusza és nagy emlékezőtehetsége van, nagy a jószivűsége és kevés a jövedelme; valószinüleg nőtlen.

Lenau Miklós, szül. 1802. Kicsiny, szélesvállú magyar ember, haja fekete, szeme lángoló, fekete, bajusza meglehetősen nagy, nagyon visszavonultan él, egyszerű és szerény, nagyon kedves és előzékeny, arczkifejezése kissé melankólikus, liberális, misztikus a nélkül, hogy bevallaná, nagy lirikus talentum, egész Németországban elismerik, szeretik és tisztelik; nőtlen.

E csúf pamflet kiadója Hoffmann és Campe volt Hamburgban, a kik csak úgy, mint a könyvkereskedők Reclam és Wiegand Lipcsében (az utóbbi előbb Pozsonyban volt) különös előszeretettel adtak ki vitázó iratokat az osztrák rendszer ellen. Az irodalomtörténet állandóan arra törekedett, hogy a szerzőt kiderítse találgatva és válogatva Seidlitz Gyula, Hirsch Rezső és Horn Uffo között. A szerző minden konok tagadása daczára nem volt más, mint a magát majd német nemzetinek, majd csehnek kiadó Trautenauban, 1817 május 18-án született és ugyanott 1860 május 23-án elhalt osztrák iró: Horn Uffo Dániel. Azóta még annyit tudunk felőle, hogy munkájában egy különben ismeretlen Schmida nevű iródiák segítette. Hogy minden nyomot eltörüljön, saját magát elég jellemzően ekképen karakterizálta: «Hosszú, atlétikus, durva vonások, modern frizura, mindenütt

észrevehetővé teszi magát, szenvedélyes mazurtánczos, tombol és dühöng az életben csak úgy, mint a költészetben, még forrásban levő költői természet, a melyből talán szép forma fog lerakódni, kevés föltalálás, gyors verscsináló, az érintkezésben kellemes, a mire büszke, sok a szerencséje, különösen az asszonyoknál; folyton szinészkedik, gyakran idéz, zenei hallás nélkül énekel (borzasztóan), szeret sört inni, pajkos és cseh. Olykor büszke és elbizakodott. Virtusból perpatvarcsináló. Hamburgban él».

Érthető, mily örömet keltett volna irótársai között, ha saját idejében hurokra kerül. Ma e végre valahára sikerült leleplezésnek már csak irodalmi jelentősége van. És ez utóbbi jelentősége annyiban kiváló, a mennyiben kortársról van szó, ki — föltéve, hogy őszintén jellemez, a mit már azért is föltehetünk, mert ugyancsak bujkált, míg közel ötven évvel halála után lelepleztek — kortársait könyörtelen szókimondással jellemzi és a ki valószinűleg azért akart névtelen maradni, hogy annál kíméletlenebbül és tiszteletlenebbül elmondhasson mindent, a mit kortársairól tud. Magyar vonatkozású (Mailáth, Lenau) jellemzései kétségtelenül találók. Az Anonymen-Lexikon fölfedezése után most már legalább annyit biztosan tudunk, hogy a könyv szerzője az az ember, ki irótársaival a legélénkebb érintkezésben állott és őket saját tapasztalásából alaposan ismerte. Az utálatos hangú pamflét ime a szerzők érdeméből az illető kor jellemrajzi forrásává lett.

1839-ben három névtelen könyv jelent meg. Az első: «Leben und Thaten Emerich Thököly's und seiner Streitgenossen. Ein historisches Drama von A. Z. Leipzig, 1839». A könyvet Ausztriában megtiltották, mert Magyarország harczát a protestantizmus érdekében egyfelől és az udvari párt fortélyait másfelől elevenen ecsetelte. A szerzőt mindenfelé keresték, a kézirat után házkutatásokat tartottak, utóljára az igazi szerző anyjánál is.

A másodikat: «Die heilige Dorothea. Dichtung und Wahrheit aus dem Kirchenleben in Ungarn. Leipzig, 1839» a könyv czime által megtévesztett osztrák czenzura eleinte zavartalan hagyta, hogy utóbb annál erélyesebben konfiskálja.

A harmadik könyv miatt: «Über Erziehung und Unterricht in Ungarn in Briefen an den Grafen Stefan Széchényi, Leipzig,

1839», Wiegand K. Frigyes könyvkereskedőt keményen vallatóra fogták, nevezze meg a könyv szerzőjét. Wiegand vonakodott és kivándorlással fenyegetődzött. Mikor József nádor előtt tévesen mást neveztek meg, mint a könyv szerzőjét, a főherczeg ezt választotta fia nevelőjéül.

E három könyv szerzője az 1791 junius 14-én Pozsonyban született és 1850 május 2-án ugyanott elhalt evangel.-liczeumi tanár, a pozsonyi kerület tanfelügyelője az ismert historikus és iró Schröer Tóbiás Godfried, a kinek Öser Christian név alatt megjelent tankönyveiből a női fiatalság napjainkig bölcseségét merítette. Az «Ungars» és «Ungarn» czím alatt fölsorolt könyvek közül csak egyet-kettőt említünk meg: «Der Ungar an die Ungarn, Wien, 1796». Szerzője: Birkenstock Menyhért. «Ein Ungar beim Tode seiner Königin an sein Vaterland. Wien, 1780». Szerzője: Schmidt H. A. «Ungaria semper libera, suique Juris et nunquam... obnoxia. Viennae, 1764». Szerzője: Benczur József. «Ungarn als Quelle der Befürchtungen und Hoffnungen für Österreich's Zukunft... Leipzig, 1845». Szerzője a neves politikus és publiczista Schuselka Ferencz. «Ungarn, das Reich, Land und Volk, wie es ist. Leipzig. 1833». Szerzője a föntemlített hirhedt röpirat-gyártó Gross-Hoffinger Antal János.

Néhány évvel ezelőtt nagy megbotránkozást keltett és a válasziratoknak egész áradatát okozta egy nagyon fiatal hölgy Vera név alatt megjelent «Eine für Viele» czimű könyve. A hölgy neve Betty Kris, ki azóta minden emanczipácziója daczára maga is — boldog házasságban él. A női emanczipáczió kérdése, úgylátszik, már száz esztendővel ezelőtt is ugyancsak virágzott. Erről tanuskodik legalább az Anonymen-lexikon meglehetősen gazdag «Elisa» czimű rovata. Csak egy példát említsünk: «Elisa, das Weib wie es sein sollte allen deutschen Mädchen und Weibern gewidmet. Leipzig, 1795» hat kiadást ért és több ellenirata volt. Szerzője: Wilhelmine Caroline Wobeser von Rebeux.

Ime, mennyi művelődéstörténeti kérdést ölel föl a névtelen irodalom, mennyi történeti és irodalomtörténeti forrást tartalmaz, melyeknek értékét eddig az a körülmény tette kétségessé, hogy nem vállalt értük felelősséget senki. Most, miután tudjuk, kik a könyvek szerzői, magunk itélhetünk értékükről.

De még kuriózumokban sem szükölködik könyvünk. Ilyenek:

«Abhandlung von der vortrefflichen Natureigenschaft und Wirkung des ungarischen Weins. Wien, 1802.» Szerzője: Rumpelt, György Lajos.

«Zeitgemässe Abhandlung über das Pferdeschlachten aus dem Jahre 1818 (!) Kempten.» Szerzője: Kreutzer M.

«Das Buch ohne Titel in Versen. Scherzfeld (= Hamburg), 1765.» Szerzője a hirhedt skribler Kritzinger Frigyes Adolf.

«Was ist die Schwiegermutter? O. O. 1782.» Szerzője: Rosenbusch, Antal Vilmos.

«Vom Hosenteufel. Frankfurt a. O. 1556.» Szerzője: Musculus (= Mensel), András.

Végül említsünk meg egy könyvet, melynek — semmi czime sincsen. 1746-ban jelent meg. (A legrégibb czím nélküli könyv.) Szerzői az id. Schlegel, János Illés és János Adolf.

Az Anonymen-Lexikon nagyszámú német- és latinnyelvű magyarországi könyvet tartalmaz, sőt tudomásom szerint a szerzők különös tekintettel voltak a magyarországi könyvekre és pedig e könyvek osztrák vonatkozásai miatt. Épen azért beszerzése minden hungarikák gyüjtésére berendezett könyvtár mulhatatlan kötelessége.

TÁRCZA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRA ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1909 ÉV I. NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 2827 drb, ajándék útján 192 drb, vétel útján 620 drb, áttétel útján 14 drb, összesen 3653 drb nyomtatványnyal gyarapodott. Ezen felül köteles példány czimén beérkezett: alapszabály 173 drb, egyházi körlevél 56 drb, falragasz 1837 drb, gyászjelentés 1374 drb, hivatalos irat 237 drb, műsor 491 drb, pörirat 13 drb, szinlap 1964 drb, zárszámadás 234 drb, különféle 575 drb, összesen 6954 drb apró nyomtatvány. Vételre fordíttatott 5969·76 korona, 804·80 márka, 12·50 frank és 2 dollár.

Ajándékaikkal a következők szaporították a nyomtatványi osztály anyagát: Alsófehérmegyei tört. és régészeti egyesület Gyulafehérvár, A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége (2 drb), Bábakalauz szerkesztősége, Beregmegyei magyar közművelődési egyesület Beregszász, Biblioteca National Habana (7 drb), Rio de Janeiro (4 drb), Budapesti statisztikai hivatal (2 drb), Csánki Dezső, Dunamelléki ref. egyházkerület (2 drb), Engel Lajos Szeged, Erményi Lajos, Érseki iroda Eger, Ev. gyámintézet Pápa, Fejérpataky László, Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum Kassa, Fraknói Vilmos (2 drb), Gadeau de Kerville H. Bouen, Gazdasági akad. hallgatók egyesülete Magyaróvár, Gerevich Tibor, Gerő Károly, Glasgowi egyetem, Gondos Miksa, Herczegprimási iroda Esztergom, Hist. Verein für Steiermark Graz, Izr. magyar irodalmi társaság (2 drb), Kaiser Nándor (2 drb), Kais. Akademie der Wissenschafften Wien, Krakó, Karlovitz László, Képviselőházi iroda (9 drb), Keszthelyi Hirlap kiadóhivatala, Kováts László, Közgazdasági Közlemények szerkesztősége, Kungl. universitets bibliotek Uppsala (7 drb), özv. gróf Kuun Gézáné Lovrana, Magy. kir. állami hidak igazgató-

sága, Magy. kir. állami számvevőszék elnöke, M. kir. igazságügyminiszterium, M. kir. Konkoly-alap csillagvizsgáló Ógyalla, M. kir. közg. statisztikai hivatal, M. kir. orsz. meteorologiai s földm. intézet (3 drb), M. kir. technologiai iparmúzeum, Magyar Könyvszemle szerkesztősége, M. Nemzeti Múzeum irodája, M. N. Múzeum néprajzi osztálya, M. ornithologiai központ, M. Tud. Akadémia (12 drb), gr. Mailáth József Perbenyik, Mattyasovszky Kasszián Győr, Mitics Oszkár Wien, Mohl Adolf Tata (3 drb), Országos orvosszövetség, Óvári Lipót Ujpest, Österr. ung. Revue szerkesztősége Wien (3 drb), Péchy Jenő, Pénzügyi Hirlap szerkesztősége, Preisz Hugó, Püspöki iroda Győr, Sági János Keszthely (2 drb), Smithsonian Institution Washington (9 drb), Statist. Central-Commission Wien (7 drb), Szabadság szerkesztősége Cleveland, Szalay Imre, özv. Szege Istvánné Nagyszőllős, Szemere Miklós, özv. Szentirmay Elemérné (25 drb), Tauszk Ferencz, Timon Ákos, Toldy László (23 drb), Varju Elemér, Wlassics Gyula, gr. Zichy János, Zsilinszky Mihály (2 drb).

Nevezetesebb szerzemények: 1. Az iol és boldogul való meghalásnak tudományárul. Sárvár, 1600 (270 kor. 75 f). 2. Pálházi Göncz Miklós. Az úr vacsorájáról. Keresztur, 1613 (180 kor. 50 f). 3. Pázmány Péter. Csepregi szégyenvallás. Prága, 1616 (180 kor. 50 f). 4. Czeglédi István. A szó Jákob szava, Kassa. XVII. század (270 kor. 75 f). 5. Eszterházi Miklósnak Rákóczi Györgyhöz írt intő leveleinek igaz páriája. Bécs, 1645 (90 kor. 25 f). 6. Eszterházi Miklósnak Lónyai Zsigmondhoz írt leveleinek igaz páriája. Bécs, 1645 (90 kor. 25 f). 7. Tolvaj Menyői Ferencz. Az arithmetikának mestersége. Kolozsvár, 1703 (30 kor.). 8. Compilatae constitutiones. Kolozsvár, 1669 (76 kor.). 9. Illyés András. Megrövidített ige. III. rész. Bécs, 1692 (28 kor. 50 f). 10. Otrokocsi Foris Ferencz. Eltévelyedett juhnak fölkeresése. Nagyszombat, 1692 (332 kor. 50 f). 11. Polgári Gáspár. Mérges golyóbis. 1707 (237 kor. 50 f). 12. Új Kalendariom. Lőcse, 1705 (40 kor.). 13. Új Kalendariom. Komárom, 1707 (40 kor.).

A könyvtár helyiségeiben a lefolyt évnegyedben 11.596 egyén 25.244 kötet nyomtatványt használt; kölcsönzés útján pedig 460 egyén 1127 kötetet.

A lefolyt évnegyedben 2391 munka osztályosíttatott, a melyről 3619 czédula készült. Kötés alá készíttetett 802 munka 1049 kötetben. A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe ezen idő alatt 580 csomag érkezett; ugyaninnen 576 levél expediáltatott, a miből 241 reklamálás volt.

Az 1897 : XLI. t.-czikk intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosokkal szemben peres eljárás megindítása 17 esetben kéretett.

II.

A *kézirattár* az 1909. év első negyedében ajándék útján 7 kötet újkori kézirattal és 1 irodalmi levéllel, vétel útján 1 középkori kódexszel, 18 Petőfi-ereklyével, 49 kötet újkori kézirattal, 82 drb irodalmi levéllel és 5 drb irodalmi analektával, összesen 170 darabbal gyarapodott. Vételre összesen 1771 koronát fordítottunk.

Ajándékozók voltak dr. Frenkel Bertalan, ki gróf Fáy István Simonffy Kálmánhoz írt leveleinek másolatát, Hieronymi Károlyné, ki Leövei Klára hozzája intézett levelét, dr. Hodinka Antal, ki egy XVII. századi ó-szláv szerkönyvet, Kósa Lajos, ki költeményei kéziratát, Novák Sámuel, ki egy csehnyelvű vallásos iratot és özv. Szentirmay Elemérné, ki két Liszt-ereklyét — egyik a mester egy sajátkezű szerzeménye — ajándékozott a kézirattárnak.

A szerzett anyag legbecsesebb darabja a Schöppf Henriktől 1000 márkán vásárolt XV. századi kódex, mely az akkori ötvöstársaság szerkönyve volt s melynek magyarországi vonatkozása is van a réven, hogy remek képeit János mester, a váczi püspök illuminátora festette. Azonkívül ki kell emelnünk a Petőfi-ereklyék gyarapodását: Petőfi István egy levelét s Karacs Teréz egy Petőfi Zoltánt illető följegyzését kivéve, Petőfi Zoltán sajátkezű kézirata valamennyi, a korán elhunyt költő irodalmi kísérletei; továbbá Haan Lajos ág. ev. lelkész sajátkezüleg irott naplóját. Az irodalmi levelek közül Bezerédj István, Eötvös József, Mészöly Géza, Mindszenty Gedeon levelezését, Pyrker László, Szemere Bertalan, valamint Brachvogl, Liszt, Wieniawski és Willmers leveleit kell kiemelnünk. Az irodalmi analekták közt van Arany János egy versének sajátkezű kézirata, Szemere Bertalan sajátkezű fogalmazványa és gróf Dessewffy József jelentése a magyar szinjátszó társaság dolgában.

A gyarapodás földolgozásán kívül befejezést nyert a Sólyom-Fekete Ferencz-féle hagyaték földolgozása; a személyzet munkásságát azonkívül a Petőfi-ereklyék új katalógusa és az irodalmi levelestár megkezdett reviziója vette igénybe.

Az évnegyed folyamán 53 kutató 140 kéziratot és 104 irodalmi levelet használt. Kikölcsönöztünk 7 esetben 18 kéziratot.

III.

A *hirlapkönyvtár* a lefolyt évnegyedben köteles példányok útján 191 évfolyam 21.185 számával, ajándék útján 8 évf. 6703 számával, vásárlás útján 21 évf. 551 számával — összesen 220 évfolyam 28.439 számával gyarapodott.

Vásárlás: Erdős Miklóstól 1908. évi amerikai lapok és Körmendy Józsefnétől az 1848. évi Erdélyi Hiradó melléklete (2 K). Ajándék Horvát Lajostól a Szépirodalmi Figyelő 1861. évi 48—49. számai, Grósz Károlytól Ingatlanok Vására és Arena 1904—8. évi 59 száma és a Nemzeti Casinotól (folytatólag) a Journal Des Débats, Le Temps, Kölnische Zeitung, The Daily News 1906—8. évi folyamai.

Az évnegyed folyamán a könyvtárban 986 olvasó 1396 hirlap 1728 évfolyamát 1872 kötetben, házon kívül 16 olvasó 19 hirlap 41 évfolyamát 48 kötetben, összesen 1002 olvasó 1415 hirlap 1769 évfolyamát 1920 kötetben használta.

Czéduláztatott 11 évfolyam. — Átnézetett 220 évfolyam, 23.334 szám.

A nyomdai kimutatással érkezett köteles példányok a gyarapodási naplóba irattak s a nyilvántartási naplóba vezettettek; a számonkent beérkezett hirlapok a betürendbe osztályozva elhelyeztettek. A csomagküldeményben hiányzott hirlapszámok azonnal reklamáltattak és följegyeztettek, de időnként a bekötés alá rendezéskor is történt reklamálás.

IV.

A *levéltár* a lefolyt évnegyedben vétel útján 476 drb, ajándék útján 45 drb, a kézirattárból áttétel útján 7 drb és letét útján 1 drb irattal, összesen tehát 529 drbbal gyarapodott.

A letéteményezett családi levéltárak közül gróf Forgách-család levéltára gyarapodott 157 drbbal, melyeket gróf Forgách Béla letéteményezett, továbbá a Görgey-család levéltára gyarapodott egy nagy láda irattal, melyet Görgey Albert földbirtokos küldött be.

Ajándékaikkal gróf Forgách Béla, özv. Szentirmay Elemérné, Schöppl Henrik és a M. N. Múzeum régiségtára gyarapították a levéltárat.

Vételre fordíttatott: 7642·80 korona és 178·40 márka.

A törzsgyüjtemény gyarapodásából a középkori iratok csoportjára esik 3 drb, az ujabbkori iratokéra 140 drb, az 1848/49-es iratok csoportjára 119 drb, a czimereslevelek csoportjára 3 drb, a gyászjelentésekére 263 drb és a pecsétlenyomatok csoportjára 1 drb.

Az évnegyed szerzeményei közül kiemelendők gróf Kreith Bélától szerzett 1848/49-es iratok, melyek főleg a szabadságharcz befejezte utáni első hónapok történetére, Kossuth Lajos törökországi tartózkodásának első hónapjaira, de az emigráczió későbbi történetére is becses adatokat tartalmaznak, kiemelendők továbbá még Vetter Antal emlékiratai, melyek a szabadság-

harcz fontosabb hadi eseményeit véve alapul, a szabadságharczot katonai szempontból tárgyalják.

A czimereslevelek gyüjteménye a következő darabokkal gyarapodott: 1. 1517 október 6. Buda. II. Lajos czimereslevele Engel Péter részére. A szöveg és czimerképnek egyszerű, XX. századi másolata. 2. 1659 május 1. Bécs. III. Ferdinánd czimereslevele Thaisz Gergely részére. Eredeti. 3. 1681 jan. 13. Linz. I. Lipót czimereslevele Weisz Mátyás részére.

A lefolyt évnegyedben 63 kutató 11.648 darab iratot használt. Kikölcsönöztetett 3 térítvényre 131 darab.

A lefolyt évnegyed szerzeményei földolgozásán kívül befejeztetett végleg a Sólyom-Fekete gyüjtemény borítékozása és földolgozása. Befejeztével a végleges szerzeménykönyv is tovább volt folytatható, az 1908. évi szerzemények majdnem teljesen be vannak írva a végleges növendéknaplóba. Rendeztetett teljesen a Rholly-család levéltára, a mely 3 drb középkori oklevélmásolatot, 2 drb XVI., 51 drb XVII., 635 drb XVIII., 249 drb XIX. századi iratot és 1 drb térképet, összesen 941 drb iratot tartalmaz, köztük a családnak 1558. évi birodalmi és 1601. évi magyar czimereslevelét is. Folyamatban van jelenleg a Szunyogh levéltár és a Görgey-levéltár ujabb anyagának rendezése.

AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA 1908-BAN.

Dr. *Erdélyi* Pál 1908. évi jelentéséből a következőkben mutatjuk be az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtára mult évi működésének képét:

Az 1908. évről szóló jelentésemhez csatolt táblázatok és kimutatások arról tesznek tanuságot, hogy a könyvtár munkája ez év folyamán is zavartalanul és megszakítás nélkül folyt s hogy a gyarapodási statisztika nemcsak kedvező, hanem egyben emelkedő eredménynyel zárult. Ezt a körülményt azért óhajtom különösen kiemelni, hogy könyvtárunk működését még az a nagy munka sem zökkenthette ki a rendes kerékvágásból, mely a forgalomnak július elsejétől kezdődő megszüntetését kívánta. Hgy a könyvtár 1908 július elsejétől zárva volt, a könyvtár költözésével természetesen okolható meg s az viszont, hogy a könyvtár rendes munkája mind a mellett fönnakadás nélkül ment, bizonyítja nemcsak a közönség érdeklődését, hanem azt is, hogy a könyvtár munkateljesítő képességét még ez a soron kivüli nagy megmozdulás sem zavarta meg.

Gyarapodásunk statisztikája első pillanatban talán kedvezőtlenebbnek

tünhet föl, mint a tavalyi évé. Azonban ne feledjük el, hogy az 1898—1906. évi köteles nyomtatványok nagy tömegével egyszerre számoltunk el, holott az idei kimutatásban az 1907. évi sajtótermékek még nem szerepelnek. Az így kimaradó tétel pótlására szolgál néhai gróf Kuun Géza könyvtárából bennünket illető gyüjtemény anyaga, mely számra ugyan nem, de értékre nagyon is meghaladja amazokat. Tekintetbe véve tehát az elszámolásnak ezt a most megvilágított két tételét, a végső eredmény a rendes gyarapodás emelkedését, tehát a könyvtárnak is fokozottabb térfoglalását igazolja.

Ez a jelentés volna arra hivatva, hogy az új könyvtári épületet is leírja, ismertesse. Mivel azonban az épület fölszerelése még nem teljes, mivel az új intézmény leirása még korai volna, mivel végül annak részletes és minden tekintetben kimerítő és szakszerű ismertetése külön kiadandó munkában úgy is tervben van: legyen szabad röviden csak annyit mondani, hogy a könyvtár új épületében oly mintaszerü elhelyezést nyert, a milyenben hazánkban ma egyetlen testvér-intézmény nem részesült s kint is kevés van így elhelyezve.

Anyagunk gyarapodásáról, a gyarapodás természetéről és forrásairól a mellékelt kimutatások számolnak be. Nyomtatványi osztályunkban dr. gróf Kuun Géza könyvtárának ide vágó gyüjteményét kell első helyen kiemelnem. A nemes gróf könyvtára immár ugyanazt a nagy czélt szolgálja, mely néhai jótevőnket egész életében lelkesítette. Az erdélyi iró- és tudós mágnások sorát gazdagítja, ama nagy kor hagyományainak hű letéteményese, mely fiatalságában eszmélkedésre, agyát munkára, szivét a tudomány és a nemzet szeretetére tanította. Hóry Béla, Kazinczy erdélyi barátai egyikének unokája, adományát is hálásan vettük. Ez a gyüjtemény nem nagy, de részben olyan természetű anyagból áll, mely hamarabb kallódik, de megmentvén, nagyobb jelentőségű s melynek gondozására inkább az amatőr kedve hajlik. A nemes hagyományok tiszteletben tartása volt forrása De Gerando Félix adományának, ki Antóninának, a kedves emlékű irónőnek, külföldön megjelent magyar műveit adta ajándékul. Jenei Aladár ajándékának megemlítésével lezárjuk e nagyobb adományok fölsorolását. Támogatóinknak kifejezett hálával és köszönettel emlékezünk meg róluk és mindazokról, kiknek szeretetében, támogatásában az év folyamán kedves részünk volt.

Az egyesületi életben beálló változás kedvező hatását látjuk a csereanyagnak pontos megérkezésében. Az összefoglaló kimutatásban szereplő 76 műnek 197 kötetéhez hozzá kell számítani az «Erdélyi Múzeum» szerkesztősége részéről kimutatott csereanyag 21 mű 27 kötetét, úgy hogy e czimen 97 műnek 224 kötetét kell megállapítanunk. A csereviszony ápolását különös gondban részesítendő, a szakosztályokkal egyetértésben járunk el. Mivel a választmány határozata következtében a csere expediálását ezután a könyvtár fogja ellátni, e munkának még nagyobb sikerét remélhetjük.

Régi Magyar Könyvtárunk két darabja különös figyelmet érdemel. Az egyik: Reilich Geistlich-musikalischer Blum- und Rosen-Wald, II. Szeben

1677, melyet könyvészetünk ezideig csak egy példányban tart nyilván; a másik: szent Szelentze, Szeben, 1664. 4-r., mely könyvészetünk szerint eddig ismeretlen volt. Brassói vándorgyűlésünk alkalmával jutottak ezek szemünk elé s volt tulajdonosuk előzékenységéből vétel útján gyüjteményünkbe.

Hirlapgyüjteményünk új fölállítása alkalmával meglepően alakult ki a második nagy hirlaptár, melynek kivált 1849-ig terjedő anyaga rendkívül értékes. Csak megemlítem, hogy szerencsés véletlenek közbejátszása által az idén a legkorábbi hirlapoknak több kötetével és egyes kötetek teljessé tételével sikerült ezt a sorozatot szerencsésen kiegészíteni. Legnagyobb és állandó gazdagodását a nyomdai termékek sajtóügyi példányaiból nyeri, e czimen az év folyamán 53 hirlapnak 498 kötetét jegyeztük föl. A két erdélyi főügyészség területén gyüjtött sajtótermékek a kolozsvári és marosvásárhelyi királyi ügyészség részéről s az 1907-ben gyüjtött budapestiek a budapesti ügyészség részéről az idén is pontosan átadattak. Ez utóbbiak anyagából a Budapesti Könyvtár Egyesület részére 1284 darabot adtunk át, miről az országos főfelügyelőségnek is jelentést tettünk.

Kézirattárunk gyarapodásában örökös letéteinké az első hely. A Rettegi-család levéltárából 40 mű 52 kötete és füzete, a marosvásárhelyi ref. kollégium letéteiből 5 mű 32 kötete jutott hozzánk. Az előbbiben vegyesen vannak ima- és daloskönyvek, akadémiai és iskolai följegyzések. Külön érdekességű több tréfás kuriózum. A marosvásárhelyi ref. kollégium letéteből Jenei Dániel egykori pénztárnoknak 1826 tájától 1850-ig naplószerűleg irott érdekes, néha költői szépségű, gyakran filozófiai mélységű *Gondolatait* emelhetjük ki. Ajándékaink közül ifj. Biás István XVII. század első felében összeirott daloskönyve válik ki. Musnai Ürmössy Lajos, ismert irónk, összegyüjtött hirlapi dolgozatainak sajátkezűleg javított s jegyzetekkel ellátott három kötetét adja ajándékul. Vételeinkből legértékesebb Vadai Hegedüs Andrásnak a XVIII. század közepéről való kéziratkötete, mely többek közt eddig ismeretlen históriás énekeket tartalmaz. Becses Gyalai Sámuel pap 1617—1626 közötti könyörgés-könyve s említést érdemel az unitárius Tordai János énekes könyvének egy XVII. századi másolata is.

Levéltárunkban a Rettegi- és Berzenczey-családok levéltárain kívül Baranyai József, Gál Ignácz, Pásztóhi Ferencz, Székely János és özv. Magyarai Józsefné, Szakács Mária levelesládái, a kolozsvári német szabóczéh iratai helyeztettek el. Az erdélyi róm. kath. Státus fölajánlotta a kolozsmonostori uradalom gazdasági iratait, számviteli könyveit (1800—1868), a könyvvizsgáló-bizottság, a lyczeumi nyomda irományait és könyveit, továbbá egy iromány-csomót, mely Csáky grófi családra vonatkozik. Ez ajánlatot a Múzeum választmánya elfogadta, de a költözködésre való tekintettel átvételét elnapolta, hogy egyenesen az új épületbe lehessen azt szállítani.

A kolozsvári Ferencz József Tudomány-Egyetem és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára gyarapodása az 1908-ik évben.

	Egyetem				Múzeum			
	mű	kötet	füzet	drb	mű	kötet	füzet	drb
Nyomtatvány	2019	3156	—	—	2206	3170	—	—
Ősnyomtatvány	—	—	—	—	—	—	—	—
Régi Magyar Könyvtár	—	—	—	—	12	12	—	—
Folyóirat	24	901	—	—	10	298	—	—
Hirlap	—	—	—	—	55	509	—	—
Egyetemi nyomtatvány	50	—	296	—	—	—	—	—
Disszertáczió	1143	—	1143	—	—	—	—	—
Értesitő	—	—	—	262	—	—	—	—
Vegyes nyomtatvány	1	—	—	1	133	—	—	160
Térkép	—	—	—	—	—	—	—	—
Kézirat	—	—	—	—	94	138	—	—
Szinlap	—	—	—	—	—	—	—	189
Proklamáczió	—	—	—	—	—	—	—	5
Egylevelcs	—	—	—	—	—	—	—	32
Gyászjelentés	—	—	—	—	—	—	—	2457
Oklevél	—	—	—	—	—	—	—	4452
Facsimile	—	—	—	—	—	—	—	70
	3237	4057	1439	263	2510	4127	—	7365
					3237	4057	1439	263
					5747	8184	1439	7628

azaz **5747** mű, **17.251** darab.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtáranak gyarapodása forrásuk szerint az 1908-ik évben.

A) *A nyomtatványi osztályban:*

	Nyomtatvány		R. M. K.		Folyóirat		Hirlap		Vegyes nyomtatvány		Szinlap	Proklamáczió	Egylevelcs	Gyászjelentés
	mű	köt.	mű	köt.	mű	köt.	mű	köt.	mű	köt.	darab			
Vétel útján	317	420	11	11	4	107	—	4	65	67	—	—	14	—
Ajándékul	1643	2449	1	1	6	76	2	7	68	93	25	5	18	985
Cserében	76	86	—	—	—	111	—	—	—	—	—	—	—	—
Kötel. pld.	170	215	—	—	—	4	53	498	—	—	164	—	—	1472
	2206	3170	12	12	10	298	55	509	133	160	189	5	32	2457

B) *A kézirattári osztályban:*

	XVII. század		XVIII. század		XVIII—XIX. század		XIX. század	
	mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet
Vétel útján	19	19	19	21	—	—	1	1
Ajándékul	—	—	6	6	—	—	4	7
Letétül	1	1	12	12	1	1	31	70
Cserében	—	—	—	—	—	—	—	—
	20	20	37	39	1	1	36	78

C) *A levéltári osztályban:*

	Oklevél					Czímeres levél	Czéhirat	Okl.-másolat	Pecsét	Arczkép és viselet	Tájkép	Könyvtáblamásolat	Fényképlemez
	XVI. század	XVII. század	XVIII. száz.	XIX. század	Limbus (1541-től.)								
Vétel útján	5	3	373	1	—	6	1	—	—	2	—	—	31
Ajándékul	1	2	1	51	—	—	—	3	22	12	2	1	—
Letétül ...	5	245	919	2465	371	—	—	—	—	—	—	—	—
	11	250	1293	2518	371	6	1	3	22	14	2	1	31

D) *Összefoglaló kimutatás:*

	Vétel		Ajándék		Letét		Csere			Köteles példa		Összesen	
	mű	db	mű	db	mű	db		mű	db	mű	db	mű	db
Nyomtatványok	397	623	1720	3659	—	—	*a)* az Orvos-term.-tud. szakosztálytól	56	152	223	2353	2416	6832
							b) a Böles., ny.- és tört.-tud. szakosztálytól	20	45				
								76	197				
Kéziratok	39	41	10	13	45	84		—	—	—	—	94	138
Oklevelek	—	422	—	95	—	4005		—	—	—	—	—	4522

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára 1908. évi jövedelmeiről és azok felhasználásáról.

A) *Bevételek:*

1. Rendes javadalom	3120 kor.	—	fill.
2. Rendkívüli bevételek	13 «	—	«
3. Állami segély	6500 «	—	«
4. Készpénz 1907-ről	1424 «	05	«
	11057 kor.	05	fill.

B) *Kiadások:*

1. Gyüjtemények gyarapitásáért	5016 kor.	87	fill.
2. Könyvkötő munkákért	3522 «	30	«
3. Szállitásért és úti számlákért	460 «	57	«
4. Rendkívüli munkákért	280 «	—	«
5. Az 1907. évi kölcsön törlesztéseért és kamataiért	876 «	—	«
6. Vegyes kiadásokért	573 «	84	«
	10729 kor.	58	fill.
Készpénz	327 «	47	«
	11057 kor.	05	fill.

A Tudomány-Egyetem és Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárának használata az 1908-ik évben.

Hónap	Házi használatra kivett művek		Az olvasóteremben használt művek	
	Hány mű?	Hány darab?	Hány mű?	Hány darab?
Január	790	900	1312	2649
Február	983	1341	3037	3438
Márczius	1018	1153	2094	3523
Április	851	919	1809	2226
Május	662	845	1868	2081
Június	93	122	943	1127
Július, Augusztus, Szeptember, Október, November, Deczember	A könyvtár zárva volt.			
Összesen	4397	5280	11063	15044

SZAKIRODALOM.

(Franklin, Alfred) *Guide des savants, des littérateurs et des artistes dans les bibliothèques de Paris.* Paris, Leipzig. 1908. H. Welter. (ny. L. Danel Lille-ben) 8-r.VIII, 219 l. Ára 5 fr.

A. Franklin, a Bibliothèque Mazarine nyugalmazott könyvtárosa, ebben a hasznos kalauzban mindazon közkönyvtárak betürendes lajstromát adja, melyek legalább 1500 kötetből állanak. Minden egyes könyvtárt szerző a helyszinén fölkeresett és személyes benyomásai nyomán számol be néhány sorban a gyüjtemények terjedelméről és nyilvánossági fokáról, egyben történetük főbb adataira is kiterjeszkedve. Ott, a hol az intézet elnevezése a specziális gyüjtemény természetét már egymagában is kellőkép magyarázza, bővebben nem jellemzi a könyvtár összetételét; oly intézeteknél pedig, melyek többféle tudományágakat is művelnek, fölsorolja e szakokat, s ekként ad útmutatást a benne található anyagról.

Az intézetek közül ugyan csak egy pár nyilvános a szó szoros értelmében. A legtöbb — mondja a szerkesztő, a ki még a régi iskola hive — lemondott erről a nagylelkű rendelkezésről, melynek előnyei távolról sem érik föl a benne rejlő veszélyt. «Le premier loqueteux qui passe ne peut venir s'y installer comme dans un banal chauffoir, et s'y endormir sur un volume qu'il dégrade; mais dans toutes, dans celles même qui, par leur nature ou leur destination, sembleraient devoir être le moins accessibles, toute personne sérieuse, poursuivant un but sérieux sera accueillie sans aucune difficulté, et le plus souvent avec un véritable empressement.»

A munka függelékében a könyvtárak következő öt csoportja van még fölsorolva: 1. a felsőbb községi iskolák; 2. a községi szakiskolák; 3. a kórházak; 4. az állami középiskolák könyvtárai s végül 5. a községi népkönyvtárak.

Ez utóbbiakról kiegészítésül s részben helyesbítésül ama dolgozatomhoz, melyet a párisi népkönyvtári intézményekről a Múzeumi és Könyvtári Értesítő III. évf. I. füzetében írtam, a következő adatokat sorolom föl.

A legrégibb községi népkönyvtár a XI. kerületé s 1865-ben vetették meg alapját; 1878-ban már 11 ú. n. bibliothèque de mairie volt, összesen 32.237 kötettel, 1906-ban pedig 82 együttesen 475.346 kötettel. A látogatók száma 1906-ban 1,549.713-at tett ki. Tizennégyezernél több látogatója volt 57 könyvtárnak; a legtöbben, 41.731-en fordultak meg a XIV. kerület mairiején elhelyezett könyvtárban. A kikölcsönzések száma nyolczban haladta meg a 30.000 kötetet, 25-ben pedig a 20.000-et.

A kötetet pontos tárgy- és névmutató rekeszti be, mely néhány pillanat alatt útbaigazítja a használókat.

Bevezetése néhány találó vonással jellemzi a könyvtárügy fejlődését a franczia metropolisban. *Dr. Gulyás Pál.*

Stauber, Richard, *Die Schedelsche Bibliothek. Ein Beitrag zur Geschichte der Ausbreitung der italienischen Renaissance, des deutschen Humanismus und der medizinischen Literatur. Herausgegeben* v. **Otto Hartwig.** (Hermann Grauert: Studien und Darstellungen aus dem Gebiete der Geschichte. VI. 2—3.) Freiburg i. Br. 1908. Herder (ny. C. A. Wagner) 8-r. XVI. 277 l. Ára 8 M.

A férfikor küszöbén, 28 éves korában elhunyt szerző e munkájában a reneszánsz korszak egyik legjelentősebb kézirat- és könyvgyüjteményét teszi vizsgálat tárgyává. Szerző nemcsak a könyvtár nagynevű megalapítójának, Hartmann Schedel (1440—1514) nürnbergi orvosnak életére s tudományos jelentőségére derít új fényt, hanem a könyvtár kialakulásának s a birtokos halála utáni sorsának történetét is pontosabban, ha nem is végleges mondható formában foglalja össze.

Egyúttal azt is kimutatja, hogy a Schedel-féle gyüjteményt a müncheni königliche Hof- und Staatsbibliothek megalapítója V. Albrecht herczeg (1550—1570) nem — miként eddig hittük — közvetlenül H. Schedel örököseitől szerezte meg, hanem mint a Fugger-könyvtár tartozékát. A Fuggerek birtokába Hans Jakob Fugger útján került a könyvtár, a ki 1551-ben vásárolta meg 500 forinton Hartmann gyüjteményét egyik unokájától, Melchiortól. Valószinű, hogy a könyvtár már ez időben sem volt érintetlen; az örökösök 1514-től 1552-ig szorultságukban hihetőleg többször is megdézsmálták a gyüjteményt, a mint ezt több, jóval később, közvetett úton a müncheni udvari könyvtárba került kötet igazolja.

A könyvgyüjtés a Schedel-családban szinte tradiczióvá vált. Már Hermann Schedel (szül. 1411.), Hartmann unokabátyja s nem mint eddig hittük nagybátyja, kitünt bibliofil hajlamaival. Hermann szintén orvos volt, a ki Lipcsében és Padovában

tanulta ki mesterségét, a negyvenes évek közepén Brandenburgba ment, mint II. Frigyes választófejedelem udvari orvosa, de 1452/53-ban már ismét visszatért szülővárosába, Nürnbergbe, majd többszöri hivatalváltoztatás után 1456-ban Augsburgban lesz városi orvos s hogy itt egész 1767-ig kitartotta, az nem annyira fényes praxisának, mint az öreg polgármester, Sigismund Gossenbrot körül kialakult humanista körnek tulajdonítható. A mondott év juniusában ismét visszatért szülővárosába, a hol övéi igen szivesen fogadták s a hol, egy évi ingolstadti tartózkodását nem tekintve, egész élete végéig (1483) kitartott. Míg augsburgi tartózkodása alatt a humanista törekvések foglalták el legfőbb idejét, a Nürnbergben töltött másfél évtized — receptkönyvei tanusága szerint — elsősorban orvosi munkásságban telt el. Jobbára sajátkezűleg készített kéziratokból álló könyvtárát végrendeletileg részben különböző rendházaknak s magánosoknak, részben pedig nála is nagyobb könyvgyüjtő unokaöcscsének, Hartmannak hagyományozta.

Hartmann, mint lipcsei egyetemi hallgató kezdte meg a könyvgyüjtést, alig 16 éves korában, Alanus ab Insulis cziszterczita szerzetes «Parabolae metricae» cz. művének lemásolásával. Huszonhárom éves korában, miként bátyja, ő is Padovába megy, magát az orvosi tudományokban kiképezni. De az orvosi ismeretek mellett a humanista tudományokkal is szivesen foglalkozott s nemcsak olaszul, de görögül is tanult. Itáliai tartózkodása alatt fejlődött ki benne teljesen rajongó szeretete a tudományok, művészetek iránt, mely azóta egy pillanatra sem lankadt. A hol csak megfordult, mindenütt szorgalmasan másolgatott a magánosok és szerzetek könyvtári anyagából, sőt élete vége felé nyomtatott könyveket is szivesen beszerzett.

Könyvtáráról 1481 körül készítette az első katalogust. Nem kevesebb mint 481 művet sorol föl ebben a jegyzékben. Az azóta felgyülemlett anyagot 1507 körül foglalta jegyzékbe. A pótlék 142 műre terjed s kevés kivétellel ugyanoly szakcsoportosításban adja a czimeket, mint a főjegyzék.

E szakcsoportok — a főjegyzék szerint — a következők: Libri grammaticales in utraque liugua. — De logica libri. — Libri rhetorice. — Libri astronomie, astrologie et mathematici. — In philosophia libri. In naturali. — In morali philosophia. — In arte humanitatis libri. — Poete et oratores. — Historici greci. — Latini veteres. — Moderniores historici. — Cosmographi et geographi. — Libri medicinales et ad sacram medicinam utiles. — In Cyrurgia. — Iterum libri medicinales. — Libri iuris. — Sacri codices historie sancte theologice veritatis. — Libri qui non subsunt ordini premisso. Orationalia. — Libri a paucis legendi. — Libri naturales et mathe-

matici. — Libri alchimie et distillacionum. — Libri usuales de liberaria inferiori. — Libri vulgares: in lingua theotonica.

Stauber e jegyzék alapján igyekezett megállapítani, hogy mi van még meg a könyvtár anyagából, a mi tekintettel arra, hogy Schedel igen tökéletlenül, gyakran a szerző megnevezése nélkül, adta vissza a czimeket, nem volt épen könnyű feladat. A munkát még az is megnehezítette, hogy a kolligátumok tetemes részét még a mult század közepe táján szétszedték. Innen van, hogy habár igen sok mű nem volt már megállapítható, a jegyzék s a meglevő művek számszerű adatai lényegileg nem különböznek egymástól.

A kötetek származását a következő kritériumok alapján lehet megállapítani: 1. eredeti kötésükben lévő daraboknál az előtáblán rendesen olvasható: «Liber doctoris Hartmanni Schedel Nurembergensis»; 2. oly műveknél, melyek átköttettek a vörös tintával irt lapszámozás, vagy ennek hijján igen gyakran a Schedel-család czimere (szerecsenfej) igazította útba.

Az ekként megállapított gyüjtemény alapján Schedelt a szerző a következőkép jellemzi: «Bibliofilünk könyveinek, kéziratainak tömegéből kiderül, hogy épen nem volt termékeny elme, de rendkívül sokoldalú tudós. Schedel sohasem dolgozta föl az összegyüjtött irodalmat; hiszen — a mit kiváltkép sajnosan nélkülözünk — alig találkozunk biráló itéletével. Ezzel szemben az egész irodalmi hegy példátlan szorgalommal és sokszor csodálatraméltó találékonysággal van összehordva. — Hogy könyvtárában az orvosi szak, mint hivatásának területe, jól van képviselve, azt nem kell csodálnunk. Azonban a thelogiai, nemkülönben a történeti, földrajzi és természettudományi irodalom is gazdagon van képviselve. De gyüjteménye elrendezéséből legjobban humanista törekvéseit ismerhetjük föl. Nemcsak a klasszikusoknak, hanem a római iróknak általában nagy a becsületük Schedel előtt, az archaikus kortól kezdve föl az egyházatyákig és egyházi irókig... A korábbi századok termékei mellett főleg az olasz reneszánsz s a német humanizmus termékeit gyüjtötte a nürnbergi orvos különös előszeretettel. De nemcsak e korszak legjelentősebb képviselőit vette föl könyvtárába, hanem azon volt, hogy a humanista divattermékeket is lehető teljes sorozatban szerezze meg gyüjteménye számára, a mi a humanistákra nézve különösen jellegzetes vonás».

Ime, röviden összefoglalva Stauber könyvének főbb eredményei. A reneszánsz egyik legérdekesebb korszakába kapunk e munka útján bepillantást s teljesen osztjuk Grauert tanár őszinte bánatát, hogy a nagy tudású szerzőnek oly korán kellett sírba szállania.

Dr. Gulyás Pál.

Calvi, Emilio. *Bibliografia generale di Roma. Vol. I. Bibliographia di Roma nel medio evo (476—1499). Supplemento I. Con Appendice sulle catacombe e sulle chiese die Roma.* Roma. 1908. E. Loescher et Co. 8-r. XXXIV. 162 l. Ára 15 l.

Calvi római bibliografiája első kötetéhez, melyet megjelenésekor mi is ismertettünk,[1] az elhangzott birálatok hatása alatt adta ki jelen pótfüzetét, mely két részre oszlik. Az egyik a főmunka hiányait egészíti ki az időközben megjelent irodalommal s az 1900 óta megjelent, de *Calvi* előtt munkája kiadásakor ismeretlen művek czimével. A czímleirások valamivel pontosabbak, mint az első kötetben található adalékoké s a kiadó vagy nyomtató neve majd minden esetben kitétetett.

A dolgozat második része a katakombákra és az örök város középkori templomaira vonatkozó irodalmat dolgozza föl, sajnos, ép oly ingadozó elvek alapján, mint a minőket az első kötet megjelenésénél már megróttunk.

Az anyag beosztása ezen új részben a következő: 1. Bibliografiai források. 2. A keresztény archeologiára és hagiografiára vonatkozó általános iratok. 3. A katakombákról s keresztény temetőkről szóló általános irodalom. 4. Ugyan e tárgyról szóló részletes irodalom (helyek szerint csoportosítva). 5. A templomokról szóló általános irodalom. 6. A templomokról szóló részleges irodalom (helyek szerint csoportosítva). E hat csoportban nem kevesebb, mint 2620 czím van fölsorolva, míg az első kötet tulajdonképeni pótlékai 347-re rúgnak.

A pótfüzet összes adalékai tehát közeljárnak a 3000-hez, a mi nemcsak a pótfüzet kiadását, de a munka megindításakor elhangzott kritikát is teljesen igazolja. Reméljük, hogy szerző, okulva e tapasztalaton, a reneszánszkori Rómát tárgyaló második kötetet több gonddal és körültekintéssel fogja megszerkeszteni. *G. P.*

Rye Reginald Arthur. *The libraries of London: a guide for students.* London. 1908. University of London. 8-r. 90 l. Ára 6/—

Rye R. A. e könyve hasznos kalauz az angol metropolis nagyszámú, többé-kevésbbé nyilvános könyvtárainak útvesztőjében. Teljesen gyakorlati czélt szolgál: tájékoztatást kíván nyujtani arról, hogy egyik-másik tudományágat London melyik nyilvános könyvgyüjteményében találjuk legteljesebben képviselve. London nyilvános, közigazgatási, társulati és intézeti könyvtáraiban mintegy 8,000.000 kötet van fölhalmozva; a 7,113.561 főből álló

[1] V. ö. Magyar Könyvszemle. 1907. évf. 271—273. l.

lakosság minden fejére tehát körülbelül egy-egy kötet jut. Berlin harmadfél milliónyi lakosával szemben 5,000.000 kötet áll, tehát fejenkint két kötet, a félmillió lakossal biró Drezdában pedig egy-egy főre három kötet jut. Ez azonban korántsem jelenti azt, mintha London lakossága e városok lakóinál kevésbbé jól volna ellátva olvasni valóval, miután erre a kötetszám mellett a használati módozatok is befolyással vannak. E módozatok pedig, hála a nagyszámú városi közkönyvtárak szabadelvűségének, az európai nagy városok egyikében sem oly kedvezőek, mint épen Londonban.

Rye a könyvtárakat három csoportba osztja: az első csoportban vannak az enciklopédikus jellegű könyvtárak, melyek az irodalmi termelés összes ágaira kiterjeszkednek — persze igen különböző méretekben. Miután az ily általános jellegű könyvtárak használhatóságánál a kötetek száma döntő. *Rye* a könyvtárakat e csoportban az állomány számszerű terjedelme alapján sorakoztatja egymás mellé. E csoportban a vezető hely természetesen a British Museum könyvtárát illeti meg, melynek kötetszámát a hivatalos becslés két és három millió közé teszi. *Rye* azonban megjegyzi, hogy az esetben, ha a British Museum a számítást ugyanoly szempontból végezné, mint a párisi Bibliothèque Nationale, a kötetek száma négy és öt millió közt ingadoznék. 100.000 kötetnél nagyobb könyvállománynyal e csoportban még a következő könyvtárak rendelkeznek: a London library (240.000 kötet), a községi adókból föntartott Lambeth-i népkönyvtárak (együttesen 152.875 kötettel), a London Institution könyvtára (150.000 kötet), a Guildhall library (134.712 kötet), a Westminsteri városi népkönyvtárak (együttesen 112.000 kötettel) s a Sion College könyvtára (110.000 kötet); a legkisebb általános jellegű közkönyvtár az Union of Ethical Societies gyüjteménye, mely mindössze 2500 kötetet számlál.

A könyvtárak második csoportját a szakjellegű, specziális könyvtárak teszik, melyek igen praktikusan, a képviselt szakok elnevezésének betürendjében követik egymást. E specziális könyvtárak legjelentősebbike a Victoria and Albert Museum képzőművészeti könyvtára, mely 115.000 kötetből, 160.000 műlapból és 175.000 fényképből áll. Hogy az egyes szakok mily mértékben vannak képviselve a többi könyvtárakban, arról *Rye* következő összeállítása ad némi fogalmat. Első helyen állanak a műszaki és természettudományok 750.000 kötettel; ezt követik a theologia, jog- és orvostan, mindegyik közel 275.000 kötettel s utolsó helyen áll a nemzetgazdaság körülbelül 250.000 kötettel.

A harmadik csoportba tartoznak a tanintézetekkel kapcsolatos könyvtárak, melyek ismét kötetszámuk szerint vannak

csoportosítva. Legterjedelmesebb közöttük az University College gyüjteménye, mely 108.000 kötetből és 16.000 füzetből áll s a legkisebb az Association for the Oral Instruction of the Deaf and Dumb, mely mintegy 200 kötetből áll.

Rye az egyes könyvtárak pontos czimét, rövid történetét s használatuk föltételeit is közli, a bennük található anyag rövid jellemzése kapcsán.

Pontos név- és tárgymutató zárja be a hasznos kötetet, mely a London könyvtáraiban kutatók nélkülözhetetlen segédeszköze. Σ.

Fröhlich Otto. *Internationale Bibliographie der Kunstwissenschaft. Fünfter Band. Jahr 1906.* Berlin, 1909. B. Behr's Verlag. (Ny. Naumburg, Lippert & Co.) 8-r. VIII, 399 l. Ára 18 M.

A *Jellinek* által megindított nemzetközi műtörténeti könyvészet legujabb kötete *Otto Fröhlich* szerkesztésében látott napvilágot s az 1906. év irodalmi termelését tartalmazza. Még pedig, ha a hazai részből szabad az egészre következtetnem, igen tökéletlenül. Ez annál sajnálatosabb, miután a szerkesztő ezúttal is választott maga mellé magyar munkatársat, *Supka Géza* személyében.

Supka a rábizott részt igen hiányosan s épen nem következetesen dolgozta föl. Egyszer-kétszer a heti sőt napilapokra is kiterjeszkedik, de egészen ötletszerüen, találomra válogat a bennük megjelent s e könyvészeti összeállítás kereteibe illő dolgozatokból. Máskor viszont a komolyabb igényű folyóiratok, sőt külön könyvalakban megjelent dolgozatok is kikerülik a figyelmét. Igy pl. hiányoznak összeállításából — már a mennyire a szerzőkről s tárgyakról készült s mint többször tapasztaltam nem egészen megbizható mutatók (Wollanka J. pl. kimaradt az Autorenregisterből) alapján megállapíthattam — a következő czikkek és kötetek czimei:

Alexander Bernát, A finnek. Vasárnapi Ujság. 47. sz. — *B. M.,* Az impresszionista festészet elvei. Budapesti Szemle CXXVII: 452—460. — *Fónagy Béla,* Bihari Sándor. Művészet: 353—366. — *Divald Kornél,* Gundelfinger Gyula festőművész. Művészet: 232—242. — *Falk Zsigmond,* Hein József. Magyar Szalon: 471—474. — *Fenyő Miksa,* Vincent van Gogh levelei. Szerda: 336—338. — *Schöpflin Aladár,* Az első magyar szobrász. [Ferenczy István.] Vasárnapi Ujság: 25. sz. — *Fieber Henrik,* A Szent István-templom művészi méltatása. Katholikus Szemle: 41—53. — *Fieber Henrik,* Művészeti szemle. Katholikus Szemle: 532—543. — *Gróh István,* Nemzeti törekvések építő

művészetünkben. Népművelés I.: 506—510. — *Györgyi Kálmán,* Az iparművészet a milanói kiállításon. Magyar Iparművészet: 163—219. — *Hekler Antal,* A nő a görög művészetben. Uránia: 49—55. — *Henszlmann Imre,* A képzőművészetek fejlődése. (Olcsó Könyvtár: 1423—1426. sz.) Budapest, 1906. Franklin-társ. 144 l. — *Hültl Dezső,* Bernini. Művészettörténeti tanulmány. Budapest, 1906. Hornyánszky V. ny. 124 l. — *Janicsek József,* Régi építészeti maradványokról Eperjesen. Archaeologiai Értesítő: 437—439. *Kriesch Aladár,* A magyar nép művészetének jövője. Népmívelés I.: 159—165. — *Kriesch Aladár,* W. Morris és reformtörekvései. Magyar Iparművészet: 15—20. — *Lakatos Artur,* Művészet a szövő-iparban. Magyar Iparművészet: 262—264. — *Malonyay Dezső,* A népművészetről. Népmívelés II.: 149—162. — *Fromentin Jenő,* Rembrandt (1606—1906). Ford. Berki Miklós. Budapesti Szemle. CXXVIII.: 18—29. — *Térey Gábor,* A szépművészeti múzeum régi képtárának leiró lajstroma. Régi mesterek. Budapest, 1906. Hornyánszky V. ny. VIII, 431 l. — *Van der Velde E.,* A művészet a polgári társadalomban. XX. század XIII.: 93—108.

Megjegyzem, ez a lajstrom korántsem teljes, a miről ki-ki könnyen meggyőződhetik, ha az Internationale Bibliographie V. kötetét *Hellebrant* Árpádnak az Egyetemes Philologiai Közlöny 1907. évi folyamában megjelent A magyar philologiai irodalom 1906-ban cz. gondos összeállításával (II. 2. képzőművészetek. 274—593. sz. 635—646 l.) összeveti. Miután az Internationale Bibliographie két évvel később jelenik meg, mint Hellebrant könyvészete, Supka jól tette volna, ha anyaga összeállításánál ezt a derék munkát figyelembe veszi s csak melegen ajánlhatjuk, hogy a jövőben, ha már maga csak ily tökéletlenül jár utána a hazai művészeti irodalomnak, legalább ezt a kinálkozó segédeszközt igyekezzék kiaknázni.

Míg e hiányokért első sorban Supka Gézát terheli a felelősség, addig a magyar czimek lenyomatásánál lépten-nyomon előforduló sajtóhibák a szerkesztő rovására irandók. Ugyancsak a szerkesztőnek köszönhetünk egy új nevet a műtörténeti irodalomban: az *Irták S. G.* nevet, a minek persze áldozatul esett *Sebestyén Gyula,* a Beöthy-féle műtörténet munkatársa, a kit hiában keresünk a mutatóban. *Gl.*

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Deutsche Literaturzeitung. *XXX. évfolyam 3. szám* (1909 jan. 16.) W. M. *Linsday,* Contractions in early latin minuscule manuscripts. (Charles U. Clark.) — *Report* of the librarian of Congress for the fiscal year ending June 30, 1908. — *5. szám* (január 30.): R. *Stauber,* Die Schedelsche Bibliothek. Herausgegeben von O. Hartig. (Paul Lehmann.) — *6. szám* (február 6.): A. W. *Pollard,* Catalogue of books printed in the XVth century now in the British Museum. P. I. (Konrad Haebler.) — *7. szám* (február 13.): *Library of Congress.* A list of books (with references to periodicals) on Immigration, comp. under the direction of A. P. Cl. Griffin. — *8. szám* (febr. 20.): *Königliche Bibliothek zu Berlin.* Systematisches Verzeichnis der laufenden Zeitschriften, Juli 1908. (Wilhelm Ehrman.) — R. L. *Prager,* Antiquariat: und Antiquare. — *9. szám* (február 27.): H. A. L. *Degener,* Wer ist's? IV. Ausg. — Qui êtes-vous? Annuaire des contemporains. (Theodor Lorenz.) — *10. szám* (márczius 6.): *Literarischer* Ratgeber für die Katholiken Deutschlands. VII. Jg. — J. *Strobl,* Kaiser Maximilians I. Anteil am Teuerdank. (Ernst Martin.) — P. *Thomsen,* Systematische Bibliographie der Palästina-Literatur. I. Bd. (G. Wildeboer.) — *11. szám* (márczius 13.): J. *Collijn* y E. *Staaff,* Evangelios e epistolas con ous exposiciones en romance segun la version castellana del siglo XV. (Konrad Haebler.) — *12. szám* (márczius 20.): K. *Uhlirz,* Ein Archiv für Urkundenforschung I. A. *Schwarz* un A. *Seeman,* Verteeknis von plattdütsche Böker. — *13. szám* (márcz. 17.): K. *Uhlirz,* Ein Archiv für Urkundenforschung. II. — R. *Prager,* Bücher, Menschen, Dinge. N. F.

La bibliofilia. *X. évfolyam, 11—12. szám* (1909. február-márczius): Charles *Gérard,* Quelques livres curieux de la Bibliothèque Nationale St Marc, de Venise. — G. *Boffito,* Saggio di Bibliografia Egidiana. (Folytatólagos közlemény.) — A. *Boinet,* Courrier de France. — Gardner C. *Teall,* American notes. — *Állandó rovatok:* Notizie. — Pubblicazioni di carattere bibliografico e intorno alla storia dell'arte tipografica. — Vendite pubbliche. — Annibale *Tenneroni,* Nuovi libri di biblioteconomia, di bibliografia. di paleografia, e di bibliofilia. — Necrologio.

Mitteilungen des Österr. Vereins für Bibliothekswesen. *XII. évfolyam 4. szám* (1908 november-deczember): A. *Hübl,* Die österreichischen Klosterbibliotheken in den Jahren 1848—1908. — S. *Frankfurter,* Eine Jubiläums-Stiftung für die Wiener Universitäts-Bibliothek. — E. *Kuntze,*

Dr. Karl v. Estreicher-Rozbierski †. — O. v. *Sterneck,* Zur Frage einer Reform des Bibliothekswesens. — G. *Leiblinger,* Domenico Vallarsis Hieronymus-Ausgaben. (Befejező közlemény) — *Rangliste* der Beamten der österreichischen Bibliotheken. — *Rezensionen und Anzeigen:* Veröffentlichungen der Gutenberg-Gesellschaft. V—VII. (Hübl.) Zur Literatur über Volksbibliotheken. (J. Himmelbaur.) Struve, Katalog der Bücherei des Instituts für Gärungsgewerbe. (O. v. Sterneck.) Josef v. Karabacek, Die arabischen Papyrusprotokolle. Katalog der Handbibliotheken der K. K. Universitäts-Bibliothek in Wien.[2] (Grolig.) R. A. Peddie, Printing at Brescia in the XV. century. (Hübl.) F. A. Mayer, Aus den Papieren eines Wiener Verlegers. (Stephan Hock.) Zdeňek v. Tobolka, Česká bibliografie. Sr. IV. za rok 1905. (Sutnon.) Wilhelm Weinberger, Erstes Supplement zum Catalogus Catalogorum. (Frankfurter.) Moritz Grolig, Die Klosterdruckerei im Prämonstratenserstifte Bruck a. d. Thaya, (C—ll.) — *Állandó rovatok:* Aus österreichischen Bibliotheken. Vereinsnachrichten. Personalnachrichten. Vermischte Nachrichten.

Rivista delle Biblioteche e degli archivi. *XIX. évfolyam. 9—11. szám* (1908 szeptember—november). Guido *Valensin,* Le biblioteche pubbliche in Inghilterra. — Giovanni *Livi,* Ancora su Piero di Dante e il Petrarca allo studio di Bologna. — Guido *Biagi,* Le carte dell'inquisizione fiorentino a Bruxelles. — H. *Nyhuus,* Le biblioteche popolari in Norvegia. — Guido *Biagi,* I libri dei soppressi conventi e le biblioteche poporali. — J. G. *Robertson,* La fama del Milton nel Continente. — Ludovico *Frati,* Il poema *de origine urbis* di Giovanni de Dominici. — *Állandó rovat:* Notizie.

The library Journal. *XXXIV. kötet 1. szám* (1909 január): Charles Knowles *Bolton,* The librarian's future. — Joseph F. *Daniels,* The empty heart. — Eliza E. *Townsend,* Apprentice work in the small public library. — *Carnegie* library gifts, 1908. — *International* conference of bibliography and documentation. — *Institut* international de bibliographie. — *Resolution* with regard to the proposed tariff in books. — *School* libraries in New-York City. — *Notes* on pictures for schoolrooms and the bibliotheca paedagogica. — *Illumination* in the New-York public library. — *Atlantic* city meeting. — *New* England college librarians. — *Bibliographical* Society of America. — *Reviews:* Berlin kgl. Bibliothek. Systematisches Verzeichnis der laufenden Zeitschriften. (F. W.) Anna M. Beckley, Picture list. (H. E. H.) J. C. Dana, Modern american library economy as illustrated by the Newark, N. J. free public library. (T, H.) A. B. Keep, History of New-York Society Library. (J. H. C.) A. B. Croeger, Guide to the study and use of reference books. (George Iles.) R. A. Rye, The libraries of London. (T. W. Koch.) — *2. szám* (február): William L. *Post,* Centralisation a needed reform in public document distribution. — Arthur E. *Bostwick,* Some economic features of libraries. — Samuel H. Rancke, How to make the library of greater service to the student of school age. — Mary Elizabeth *Wood,* Boone College library Wuchang China. — Aksel G. S. *Josephson,* Gleanings from the library press of 1908. — George Haven *Putnam,* Copyright in its relation to libraries. — *American* association of law libraries. — *Southern*

education association: department of libraries. — *Commissioner* of education's report. — *Scottish* library association. — *Atlantic* city meeting. — *American* library institute. — *Reviews:* O. Buyse, Les bibliothèques pour enfants. (M. G. Wyer.) W. R. Eastman. Library buildings. (H. M. L.) A. Kildal, Selected list of norwegian and danish books, recommended for a small public library. (J. D.) — *3. szám* (márczius): Edward F. *Stevens,* Industrial literature and the industrial public at the Pratt institute free library. — George Hill *Evans,* Aids to the technical and industrial worker — a beginning. — William B. *Morningstern,* Technical department of free public library of Newark N. J. — W. R. *Eastman,* Library legislation in 1908. — *Caution* with regard to illumination of libraries. — *British* medical library association. — *As* others see us. — A *questioned* criticism. — A *german-american* collection. — *Importation* of books under the new copyright law. — *Germany's* largest library. — The *Litteraturarchiv*-Gesellschaft in Berlin. — *Proposed* new building for the New Haven free public library. — *Royal* library of Berlin regulations as to printed cards. — *California* stake library for the blinds. — *Library* week at Lake George. — *Index* to professional periodical literature. — *Ontario* library association. — *Reviews:* Stieler, Atlas of modern geography. — *Állandó rovatok:* Editorials. — American library association. — State library commissions. — State library associations. — Library clubs. — Library school and training classes. — Library economy and history. — Gifts and bequests. — Librarians. — Cataloging and classification. — Bibliography. — Notes and queries. — Library calendar.

Zeitschrift für Bücherfreunde. *XII. évfolyam 1908/1909. 10. füzet* (1909 január): Gustav *Gugitz,* Eine josephinische Verordnung von 1782. Ein Beitrag zur Geschichte der Kuriositätenliteratur. — Karl *Schottenloher,* Schicksale von Büchern und Bibliotheken im Bauernkrieg. — Jean *Loubier,* Die Herstellung der mittelalterlichen Bücher nach einer Miniatur des XII. Jahrhunderts. — A. M. *Cramer,* Weiteres von und zu J. P. T. Lyser. — *11. füzet* (február): Fritz *Hoeber,* Die Buchkunst der Sammlung Wilhelm Metzler zu Frankfurt a. M. I. — Hans *Koegler,* Basler Büchermarken bis zum Jahre 1550. II. Die Künstler. — Leopold *Hirschberg,* Goethe-Übersetzungen vor hundert Jahren. — Paul *Hennig,* Die Handschrift des Wertema von Plurs und die Rechenkunst vergangener Zeiten. — Konrad *Haebler,* Der neueste Katalog des British Museum. — *12. füzet* (márczius): Fritz *Hoeber,* Die Buchkunst der Sammlung Wilhelm Metzler zu Frankfurt a. M. II. — Ernst *Weissbrodt,* Die ältesten Bestände der Lemgoer Gymnasialbibliothek. — Hans *Koegler,* Basler Büchermarken. Nachträge und Berichtigungen. — H. *Ludendorff,* Die Kometen-Flugschriften des XVI. und XVII. Jahrhunderts. — *Állandó rovat:* Chronik.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. *XXVI. évfolyam 1. füzet* (1909 január): P. *Schwenke,* Der Zetteldruck der Berliner Königlichen Bibliothek. — R. *Kaiser,* Die neue Instruktion für die alphabetischen Kataloge. — J. *Franke,* Bemerkungen zu dem Ermannschen Entwurf, «Allgemeine Grund-

sätze für die Vermehrung der preussischen Staatsbibliotheken». — Fr. *Behrend*, Für die Seminarbibliotheken. — C. *Haeberlin*, Josephus Stellatus. — *Literaturberichte und Anzeigen:* A. Laugie, Les bibliothèques publiques dans l'ancienne Rome et dans l'empire Romain. (E. Jacobs.) A. P. C. Griffin. Bibliography of American historical societies. (Felix Neumann.) — *2. füzet* (február): H. *Füchsel*, Geschäftsgang und Arbeitsteilung an den wissenschaftlichen Bibliotheken. — B. *Kruitwagen*, Vattanos und Littles lateinische Initien. — E. *Doroch*, Karl Schaarschmidt †, — *Literaturberichte und Anzeigen:* Theodor Birt. Die Buchrolle in der Kunst. (E. Jacobs.) Minerva 1909/1910. F. Dietrich, Beilage zur Bibliographie der deutschen Zeitschriften-Literatur. (P. S.) — *3. füzet* (márczius): W. *Ermann*, Erläuterung und Begründung der allgemeinen Grundsätze für die Vermehrung der preussischen Staatsbibliotheken. — M. C. *Caputo*, Il salvataggio della R. biblioteca universitaria di Messina. — *Literaturberichte und Anzeigen:* Sijthoff's Codices graeci et latini. Zum Buchdruck und Buchhandel Österreichs. Victor Loewe, Bibliographie der Hannoverschen und Braunschweigischen Geschichte. (M. Perlbach.) Königliche Bibliothek zu Berlin. Alphabetisches Verzeichnis der laufenden Zeitschriften. (A. Götze.) *Állandó rovatok:* Kleine Mitteilungen. Umschau und neue Nachrichten. Antiquariatskataloge. Neue Bücher und Aufsätze zum Bibliotheks- und Buchwesen. Personalnachrichten.

A MAGYAR BIBLIOGRAFIAI IRODALOM AZ 1909. ÉV I. NEGYEDÉBEN.

Összeállította: Horváth Ignácz.

Barna Balázs. A magyaróvári m. kir. gazdasági akadémia könyvtárjegyzékének (megjelent 1904-ben) kiegészítő jegyzéke 1897—1908. Magyaróvár, 1908. Ligeti István kny. 8-r. 106, 2 l.

Bibliographia (Társadalomtudományi —). IV. évf. 1909. január. Cöthen, 1909. Dünnhaupt Pál kny. 8-r. 39 l. (Melléklet a «Közgazdasági Szemle» 1909. XXXIII. évf. február havi füzetéhez.)

Czímjegyzék, Könyvtári. A magyar kir. államvasutak istvántelki főműhely «Testvériség» dal- és önképzőköre Budapest-Istvántelek. Gyoma, 1909. Kner Izidor kny. 8-r. 48 l. Ára 20 fill.

Czímjegyzéke, A magyar kir. igazságügyminiszterium könyvtárának —. Közzéteszi a magyar kir. igazságügyminiszterium. Budapest, 1909. Wodianer F. és fiai kny. 8-r. IX, 346 l.

Évkönyve, Magyar nyomdászok, 1909. XXIV. évf. Szerkesztette Novák László. Kiadja a Könyvnyomdászok szakköre. Budapest, 1909. Pesti kny. Nagy 8-r. 194 l.

Jegyzéke, A szeghalmi kaszinóegylet könyvtárának —. Gyoma, 1909. Kner Izidor kny. 4-r. 26 l.

Jegyzéke, A jászberényi Casinó egyesület könyvtárának — 1909. Jászberény, 1909. Pesti Péter kny. 8-r. 20 l.

Jegyzéke, A magyar posta- és távirdaaltisztek és szolgák országos egyesülete könyvtárának — 1909. Budapest, 1909. Anglo-nyomda. 8-r. 39 l. Ára 20 fill.

Jegyzéke, A peekskilli magyar társalgó- és olvasókör népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának adománya. Budapest, 1909. Athenaeum kny. 8-r. 11 l.

Jegyzéke, Az Orsz. Paedagogiai Könyvtárba járó folyóiratok —. Budapest, 1909. Franklin-társulat kny. 8-r. 8 l.

Jegyzéke Az állami gépgyárak algyógyi szanatóriuma népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának adománya. Budapest, 1909. Athenaeum kny. 8-r. 18 l.

Jegyzéke, A dési kaszinó könyvtárának —. Közzéteszi a választmány. Dés, 1909. Demeter és Kiss kny. 8-r. 49 l.

Kadocsa Gyula. A magyaróvári Széchenyi-kör könyvtárának könyvjegyzéke. 1908. Összeállította — a kör könyvtárosa. Magyaróvár, 1908. Ligeti István kny. 8-r. 70, 2 l. Ára 20 fill.

Kiss László. A Békésvármegyei casino könyvtárának könyvjegyzéke. 1908. Összeállította — könyvtárnok. Gyula, 1908. Dobay János könyvny. 8-r. 31 l.

Kohn Illés. A kisvárdai kereskedelmi kör kölcsön- és kézi-könyvtárának jegyzéke. Összeállította — könyvtáros. Kisvárda, 1908. Berger Ignácz és társa kny. 8-r. 62 l. Ára 40 fill.

KÖNYVJEGYZÉKE, A magyar szent korona országai vasutas szövetségének miskolczi kerülete könyvtárának —. Miskolcz, 1909. Stamberger Bernát kny. 8-r. 31 l. Ára 30 fill.

KÖNYVTÁRJEGYZÉK, Ifjúsági. 29. sz. márczius hó. Szerkeszti és kiadja dr. Szemák István. Budapest, 1909. Neuwald Illés utódai kny. 8-r. 9 l.

KÖNYVTÁRJEGYZÉKE, Szent Ferencz III-ik rendjének —. Budapest, 1909. Bagó M. és fia kny. 8-r. 8 l.

MOLNÁR ISTVÁN. Pótjegyzék a Budapest székesfővárosi X. kerületi Maglódi-úti iskolai és népkönyvtár részére. Budapest, 1908. Goldschmied A. Első kőbányai kny. 8-r. 15 l.

VI. NACHTRAG zum Catalog der Bibliothek des militärwissenschaftlichen und Casino-Vereines in Budapest. Berichtigt vom 1. Oktober 1907 bis 30. September 1908. Budapest, 1908. Kertész József kny. 8-r. 24 l.

RÉTHY PÁL. Pótczímjegyzék a magyar tisztviselők országos egyesülete könyveiről. Összeállította — könyvtárnok. Budapest, 1908. Műszaki irodalmi és nyomdai r. t. 8-r. 53 l.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

A berlini nemzetközi történelmi kongresszus lefolyásáról *Fejérpataky* László osztályigazgató, a ki könyvtárunkat e kongresszuson képviselte, részletesen beszámolt a Magyar Nemzeti Múzeum 1908. évi jelentésében. A beszámoló alapján a következőkben ismertetjük az 1908. évi augusztus 6–12. napján lefolyt történelmi kongresszuson elhangzott könyvtárügyi előadásokat, melyek közlönyünket első sorban érdeklik. Mindez előadások a történelmi segédtudományokkal foglalkozó VIII. szakosztály ülésein hangzottak el, melynek keretébe a levéltári és könyvtári ügyön kívül a kronologia, paleografia, diplomatika, fölirattan, genealogia, történeti földrajz, éremtan és czimertan tartoztak.

Az első, minket közelebbről érdeklő előadást dr. *Bailleu*, a berlini állami levéltár igazgatója tartotta az állami levéltár történetéről, behatóan ismertetve azt az anyagot, a melyből annak állaga létrejött. Ez az előadás előzetes tájékoztató volt azon látogatáshoz, melyet a szakosztály tagjai a levéltári épület és az állami levéltárban rendezett alkalmi kiállítás megismerése czéljából tettek. A berlini állami levéltár régies helyiségei levéltári czélokra teljesen alkalmatlanok s így azoknak megtekintése a kongresszus tagjaira nézve tanulságos nem volt; annál érdekesebb volt azonban az az ideiglenes kiállítás, melyben a levéltár legrégibb okleveleit és anyagának sokoldalúságát igyekeztek bemutatni. A sorozatban különösen Nagy Frigyes kora volt gazdagon képviselve, nemcsak az uralkodótól, hanem egykorú államférfiaktól, katonai kiválóságoktól és a királylyal összeköttetésben álló iróktól eredő nagyérdekű iratok közszemlére tétele által.

Az augusztus 10-iki szakosztályülés kizárólag a könyvtárügygyel foglalkozott s azon dr. *Escher* zürichi, dr. *Eichler* gráczi és dr. *Fick* berlini könyvtárnokok együttes jelentést tettek a svájczi, ausztriai és németországi könyvtárakban folyó katalogizálás, fölvilágosításadás és kölcsönforgalom előmunkálatairól, illetőleg mostani állapotáról. Ugyanezen az ülésen dr. *Andersson*, uppsalai könyvtárnok tartott előadást a közönséges (nem ritka) nyomtatványok nemzetközi kölcsönforgalmáról. Az előadások folyamán kifejlődött élénk vita eredményeit a következő megállapodás foglalja össze, melyet a nemzetközi könyvkölcsönzés ügyére nézve a szakosztály egyértelmű határozattá emelt:

«A történelmi tudományok Berlinben 1908-ban egybegyült nemzetközi kongresszusának VIII. szakosztálya meleg köszönetet mond az Akadémiák

nemzetközi szövetségének a könyvtárak nemzetközi közvetlen kölcsön-forgalmának kiterjesztése érdekében tett eredményes fáradozásaiért.

A szakosztály azonban a tudományos munkálkodás megkönnyebbítése érdekében kívánatosnak tartja, hogy az Akadémiák által elfogadott kölcsönzési szabályzat kizárólag csak kéziratokra és oly nyomtatványokra szoritkozzék, a melyek értékes voltuk miatt a kéziratokkal egyenlő elbánásban részesülnek; ezért egyéb nyomtatványok nemzetközi kölcsönforgalmára nézve külön szabályzat megállapitását véli szükségesnek.

E szabályzat irányelvei a következők legyenek:

a) A nemzetközi kikölcsönzési forgalomból kizárandók a gyakran használt munkákon kívül mindazon könyvek, a melyek könyvárusi uton könnyen megszerezhetők. A könyvtáraknak azonkívül fönn van tartva az a jog, hogy minden egyes kölcsönzésről szabadon határozzanak, vagy a kért nyomtatványt a kézirati kölcsönforgalom szabályai szerint kezeljék.

b) A kölcsönküldeményt gondosan be kell csomagolni; ugyanúgy csomagolandó be az a visszaküldésnél is s legalább is ugyanolyan értékbevallással s biztositással kell ellátni, mint a küldésnél.

c) A szállítás költségeit a kölcsönadó könyvtár viseli.

d) A kölcsönvevő könyvtár csak az értéknyilvánítás vagy a piaczi érték összegéig vállal szavatosságot.

e) A nemzetközi kölcsönforgalommal egybekötött levelezést kizárólag a könyvtárvezetőségek végzik. A megkereső könyvtár felelősséget vállal arra nézve, hogy a könyvet komoly czélokból kérik és hogy a könyv az illető ország nagyobb könyvtáraiban nincs meg.

f) A nyomtatványok kikölcsönzésére illetékes könyvtárak száma nagyobb legyen, mint a kéziratok kikölcsönzésére hivatottaké.

Ez a határozat az Akadémiák Szövetsége könyvtár-bizottságának és a porosz könyvtári tanácsnak tudomására hozandó».

Meg kell jegyeznünk, hogy ezen liberális szellemtől áthatott kölcsönzési szabályzat a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi országos könyvtárára nézve semmi ujat sem tartalmaz, mert e könyvtár eddig is teljes készséggel felelt meg a könyvtárak részéről kölcsönzésre irányuló kéréseknek, ha a megkereső könytártól a múzeumi könyvek és kéziratok épségére és hibátlan visszaszolgáltatására nézve kellő biztositékot nyert.

Egyéb előadások közül kiemelendő *Caetani* teanói herczegé egy olasz bio-bibliografikus lexikon szerkesztése érdekében, mire nézve a szakosztály azt a kívánságát juttatta kifejezésre, hogy annak létrejöttében necsak az olasz Società Bibliographica Italiana, hanem az ország minden történelmi társulata és intézete vállvetve működjék közre.

Az inkunabulumok kitünő ismerője, dr. *Haebler* jelentést tett az inkunabulumok új, teljes jegyzékbe foglalásának előmunkálatairól.

Nagyérdekű volt a királyi és vele kapcsolatosan az egyetemi könyvtár befogadására szolgáló új épületnek, illetőleg a folyamatban levő épitkezésnek és berendezésnek bemutatása a szakosztály tagjai részére. Az óriási méretű épület, mely a két könyvtáron kívül a Tudományos Akadémia

helyiségeit is magában fogja foglalni, a modern könyvtári technika legujabb vivmányainak fölhasználásával készült és abban a közelálló befejezés után hosszú időre követendő példát fogunk látni nagyforgalmú és nagyanyagú könyvtárak berendezésére. A szemlét különösen tanulságossá tette az a körülmény, hogy a látogatásnál az épület tervezője és *Schwenke*, a kir. könyvtár igazgatója szolgáltak fölvilágositó magyarázatokkal.

Az 1700 előtt nyomtatott és Svédország könyvtáraiban található zeneművekről érdekes összeállitást mutat be *Norlind* Tóbiás a Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft IX. évfolyamában (197—231. l.). E tanulmány meggyőzhet mindenkit arról, hogy a még oly száraznak látszó adathalmazban is rejlik élet, csak figyelmes szemmel kell az adatokat vizsgálni. Norlind harminczegy lapra terjedő tanulmányának vagy húszsoros bevezetésében rövidre fogva oly tényeket sorol fel, melyek bennünket magyarokat a rokonvonásoknál fogva, közelebbről érdekelnek. Kijelenti mindenekelőtt, hogy tudatában van annak, mily nehéz feladatot vállalt magára, a mikor a Svédországban lévő régi zeneművek bibliográfiájának összeállításához fogott. Azt is tudja, hogy olyan országban, a mely zenetörténeti kiindulási pontok nélkül szükölködik, a zenei bibliográfia okvetlenül hiányos lesz. «Ha azonban mégis megindítja, ezt csupán azért teszi, mert teljesen lehetetlen a nemzet zenetörténetét tárgyalni anélkül, hogy a meglévő zenei művek előzőleg kellően lajstromozva ne lennének». Megszivlelendő kijelentés. — Zenei könyvtáraik keletkezésének idejét a svédek általában a harminczéves háború korára tették. E meghatározás pontatlanságát kimutatja Norlind s bebizonyitja, hogy sok zenekönyvtár már jóval korábban keletkezett. Kimutatása tizenhárom könyvtár anyagát öleli fel. Ezek között első helyen áll az Uppsalai Egyetemi Könyvtár. Ennek anyaga feltétlenül ama könyvtárak állományából származik, melyeket a svéd seregek a XVII-ik század huszas éveiben a lengyelországi háborúk alkalmával prédaként magukkal vittek. A gyüjteményt vásárlásokkal egészitették ki. A gyarapitás körül különös érdemei vannak Rudbeck Olaf hírneves tudósnak és a zeneművészet pártolójának. E vásárlásoknak fenmaradt két jegyzéke közül a részletesebbet közli Norlind. Az uppsalai könyvtár anyaga gazdagság tekintetében messze felülmúlja a többi könyvtárakét. A stokholmi német templom könyvtárában nagyon kevés mű található a régi udvari zenekar hangjegyanyagából. De egy régi, 1568-ból való lajstrom több XIV. Erik király udvari könyvtárában volt s azóta elveszett zeneművet sorol fel. Míg Upsalában 421, addig Stokholmban csak 93 zenemű található. Két más stokholmi templomnak is voltak a fenmaradt lajstromok tanusága szerint régi hangjegyei, de ezeket nem számítja, mert ma már nem találhatók. Azt hiszszük: kár volt, mert hiszen a bibliográfiákba oly műveket is fel kell vennünk, a melyek esetleg már nincsenek meg, de a melyek létezéséről hitelt érdemlő feljegyzésekből biztos tudomásunk van. — A XVII-ik században Rudbeckius János püspök nagy zenebarátnak hathatós pártfogása alatt a Westerås-i gimnázium, mint olyan, a hol a zenét igen eredményesen művelik, kitünő hírnévnek örvendett s a század huszas éveiben Svédország-

ban a legnagyobb tekintélyben állott. A zeneművek egynegyed részének szövege svédre le volt fordítva. A Finspång-i hangjegygyüjtemény, mely 1904 óta Norrköping város tulajdona, specifikus főúri gyüjtemény s összeállításában franczia ízlés nyilvánul meg. A Wäxiö-i gimnáziumnak értékes hangjegygyüjteménye volt, míg a Lund-i Egyetemi Könyvtárban csak elméleti művek, számszerint 13 található. Régi feljegyzések szerint a Kalmar-i gimnáziumnak már 1602-ben, az Örebo-inak pedig már 1615-ben voltak zeneművei. Még a Strängnäs-, Karlstad- és Skara-i gimnáziumokban, valamint két gyüjtő könyvtárában (Malmö, Skottorp) található hangjegyeket veszi jegyzékbe.

Számítása szerint az 1514—1700 között nyomtatott művekből Svédországban összesen 694 darab van. Ezek számszerint így oszlanak meg: 1.Uppsalai Egyet. Knytár 421; 2. Uppsalai német templom 93; 3. Wästerås 66; 4. Finspång 38; 5. Wäxiö 34; 6. Lund 13; 7. Kalmar 10; 8. Örebo 6; 9. Strängnäs 5; 10. Karlstad 4; 11. Skara 2; 12. Malmö (szerzőnk e helyütt s később is következetesen a város helyett a tulajdonos «Claudius» nevét írja) 1; 13. Skottorp 1; — összesen 694 példány. 1514—49 közti időből való legrégibb nyomtatványokat csak négy helyen találunk ú. m. Uppsalai Egyet. Knytár 20, Uppsalai német templom 3, Wäxiö 3, Lund 3 darabot. A XVI-ik század második felére esik 257, a XVII. század első felére 228, a második felére 167 mű. Évnélküli van 13.

E számszerű — de részletesebb — összeállítás után az összes művek czimét, nyomtatási helyét és az évszámot, valamint azt, hogy hol találhatók, két csoportban a szerzők betürendjében közli. Az első csoportban a Svédországban nyomtatott műveket találjuk, a másodikban a külföldieket. A rendkívül érdekes és tanulságos lajstromba azonban 10 oly mű czime csúszott be, melyek 1701 és 1710-ben nyomattak. Hasonlóképen nem találjuk magyarázatát annak, miért sorolja a XV-ik századi Lübeck-et Svédországba, a XVI-ik századit nem. Miért teszi meg a Bázelben megjelent Missale Upsalense-t svédországi nyomatnak? De nem akarunk statisztikai aprólékoskodásba bocsátkozni, hanem a dolgozat lényegéről megemlékezni. Czélja e kimutatásnak s lajstromnak — a mint arról fentebb is már megemlékeztünk — az, hogy a zenetörténésznek anyagot szolgáltasson egy kor zenei műveltsége megértéséhez és megírásához. Ebből a szempontból azonban nézetünk szerint nem az a főkérdés, hogy az illető zeneművek ma megvannak-e vagy sem, hanem az, hogy biztos feljegyzésünk legyen arról, hogy hol, mikor, mily műveket használtak. A napjainkig fenmaradt XVI—XVII. századi zeneművek száma — azt hisszük — felette szerény lesz, ezért kétszeres fontosságúak azok a feljegyzések, melyek hiteles formában őrizték meg számunkra valamely szerzemény használatát. Eddig ilynemű kimutatásunk alig van s Norlind nagy szorgalommal összeállított lajstroma követendő például áll előttünk. De ha azt látjuk, hogy a leghíresebb zeneművelő iskola a Näsberlås-i gimnázium Lassus, Dressler, Hammerschmied azon szerzeményeit is előadta, a melyet egyik felsőmagyarországi iskolánk nemcsak ugyanazon időben, hanem már korábban használt, bátorítást nyerhetünk ilynemű kutatásokra. *d'I. K.*

Adalék a miskolczi szinház történetéhez. A Magyar Nemzeti Múzeum kézirattárának legujabb szerzeményei között található Szemere Bertalan egy érdekes levele, mely a miskolczi szinház történetéhez némi adalékul szolgál. Miskolcznak jelentékeny szerep jutott szinészetünk első korában. Már 1827-ben állandó szinházzal birt s egyideig ez is volt az egyetlen állandó szinházi épület az országban.

Jelen levél 1836-ban kelt, midőn a borsodvármegyei szini bizottság a szinház fölszerelését egészíti ki. Szemere egyideig jegyzője volt e bizottságnak, később lemondott, de állandó érdeklődéssel kiséri az ügyet. Épen ekkor külföldi útjáról visszatérve, Bécsben tartózkodik, a hol a Burg-szinház festője fest a miskolcziak számára függönyöket (tulajdonképen tájképeket). Szemere a bizottság elnökéhez a következő sorokat intézi:

Bécs, máj. 18-án, 1836.

Elnök úr!

Mint már nem jegyzője a' szini küldöttségnek, némileg felelek arra, mit még mint jegyző írtam. A' mi válasz a küldöttség nevében általam irt s Barkassy udvari ügyvivő úrhoz intézett levelre kívántatik, azt a' tisztelt ur megadja, én más felé terjeszkedem.

A' leküldött költségtáblát készített Hofburgszinház' festőjéhez e napokban magam is elmenvén, kérdém: valljon az általa adott *A* és *B* alatt látható vászon elég tartós leszen-e? — továbbá, nem lenne-e jobb otthonról hozatni fel vásznat? Amarra azt felelte: olly tartós, hogy husz évig is használtathatik, 's a' Hofburgszinházba is az *A*-bul készíttetnek a' függönyök. A' másodikra pedig válaszolá: hogy ő kétli, hogy a hozatalbérrel együtt ennél olcsóbba kerülne a' vászon, azonban nem is jön-ki jól 's szépen mindenféle kóczos vásznon a' festés 's könnyen lepereg az egyenetlenről. Ugyan ekkor elmentem azon épületbe, hol a' függönyöket festik a' két udvari szinház számára 's a *A* alatt látható vászondarabot vevém kézhez 's küldöm, melly valamivel az *A*-nál is erősb, tömöttebb. Épen ekkor festett a' karinthiai kapu melletti udv. szinház' festője négy új függönyt, öt legény festvén még kivülötte.

Mondá a' fen érintett festő azt is, hogy ha vele akarjuk készíttetni, ne késnénk soká, mert meleg idő kivántatik; azonban az udv. szinház' részére sokszor kell dolgoznia. Ez, Depian a neve, és Jancsár (?) egykor vele együtt szintén az udv. szinház' festője, készítették a' pesti nagy szinházba a' legelső függönyöket, kivévén az előfüggönyt; ez festette a kolosvári szinházbelieket is. Szóltunk arról is, hogy a' könnyebb 's bátorságosb hazaszállítás végett a' szinfalak sem varattatnának rámára itt, mind ezen munkára, mester, otthon is találtatván.

Néztem könyvét, mellyben tájképek, tömlöczök, romok, chinai épületek, teremek 'stb. osztályozata szerint igen sokféle rajzok találtatnak, leginkább az udv. szinház 's wieni játékszin' részére készült függönyöknek szolgálván előképül. Legnehezb leend a' választás ennyi sok közül, és kivált mi nekünk, kik nem birhatván kellő sokfélével, kizárólag egyet ábrázoló füg-

gönyt nem készíttethetünk, hanem úgy kell intéznünk a' választást, hogy egy a' phantazia' megerőltetése nélkül, több rokon-helyet ábrázolhasson, po. a' tömlöcz, kripta', titkoshelynek (vehmgericht' stb.) is használtathassék; a' paraszt szoba ivóház, mühely, polgárház is lehessen. Ha az illető küldöttségi ülés' irati közt lévő 's a Bécsben és Pestre czimzett levelekhez magyarázatul mellékelt lapon lévők nem szolgálnának kimerítő utasításul; méltóztassék Elnök úr a' szükségesekről értesíteni, — ha t. i. a' függönyök' Bécsben készítése elhatároztatnék. Az ugyanott lévő mérték Czelesztin' felügyelése alatti mérés' resultatuma; nagyobb biztosság okáért vagy próbát tenni, vagy újra fölméretni nem lenne tanácstalan.

Én igen nagy örömet érzendek, ha a' színészi ügynek, mellynek otthon olly igen akarván használni érette vajmi parányit tehettem, itt, kivül édes hazámkámon, de lobogva felé, szerencsés lehetek, ha nem áldozattal, legalább szerencsés választással használhatni.

Különös tiszteletemet mutatva be, vagyok Elnök urnak

alázatos szolgája
Szemere Bertalan.
V. J.

Mátyás királynak ajánlott ismeretlen jóskönyv 1485-ből. A M. N. Múzeum orsz. Széchényi-könyvtára Jacques Rosenthal müncheni antikváriustól 600 márkáért egy elsőrangú ritkaságot szerzett meg: *Candidus* Eusztách bolognai kanonoknak az 1486. évre szóló jóslatait, mely Mátyás királynak ajánlva *Plannck* István római nyomdász sajtójából került ki 1485 deczemberében. *Plannck*, passaui származású nyomdász, egyike volt az örök város legtevékenyebb nyomtatóinak, a ki 1479-től 1500-ig nem kevesebb mint 243 kiadványt bocsátott közre, köztük több ma már elsőrangú ritkaságot: a *Mirabilia Urbis Romae* cz. könyvecskéket s *Kolumbus* Kristófnak Sanchezhez intézett latin leveleit. E ritkaságok közé sorakozik *Candidus* említett levele, melyet sem Hain, sem Coopinger, sem pedig az ujabb inkunábulumirodalom nem ismer.

A 137 mm. széles, 193 mm. magas nyomtatvány 4 számozatlan levélből (8 oldal) áll, melynek utolsó (4^b) oldala üres. A fraktur betükkel nyomtatott füzetkéből közöljük a bekezdést és ajánlást, a magyar királyra vonatkozó szakaszt és az impressumot:

1ª l. Eustachii Candidi bononienſis Canonici regularis Judicium || Anni. Mcccclxxxvi. Ad ſereniſſimum ac inuictiſſimum Mathiam ||Ungarie Bohemiequae etc Regem. || (C)Onſideranti mihi Sereniſſime ac inuictiſſime Rex ne- || minem fato neſcio quo huius noſtri temporis aſtronomorum || extitiſſe: qui maieſtati tue hactenus ſui ingenii monumentum || vllum dicauerit; et ſi huiuſmodi ſcientie ſtudio mirifice te oble- || ctari: et omni virtutis genere preditum eſſe nemo ignoret. quod || tui nominis immortalis ac perennis gloria aſſuerat: Statui in- || genioli noſtri primitias: ac lucubraciunculas nonnullas ad ma- || ieſtatem tuam mittere: Non quia illas ſacras manus ſubire di- || gnas putem: quas tumultuarie ac pro tenuis ingenii facultate || compoſitas:

rudes et incultas eſſe non ſum neſcius. Sed ut et || animi: meęquae erga maieſtatem tuam perpetuę obſeruantię teſtes || aliqua in parte eſſe poſſent: eas qualeſcunquae deſtinare viſum eſt || et potius temeritatis ac ignorantię vitio abſte accuſari: quae ſilen- || tio pretereundo non meę conſtantiſſime ſeruitutis erga maieſta || tem tuam ſuoſquae omnes immortalem animi affectum apertum iri. || Sed ne longiora ac inculta oratione aures tue ſereniſſime ma- || ieſtatis offendam: ad rem ipſam deſcendam.

2ª l. 24. sor: De ſereniſſimo Ungarie Rege. || Rex mi in eternum viue. Tu rex regnum in bellum victor eris et || fortunatus. dominium magnum habebis propter mortem impera- || toris ob coniunctionem iouis et ſaturni et martis in prima capri- || cornii. Dubium eſt de filio ne aliquod impedimentum patiatur || propter quadratura martis et coniunctionem ſolis et ſaturni. Ca- || ueat ſereniſſima maieſtas tua a veneno propter mulierem nunc no- || bilem: que non erat nobilis propter incarceratum: quod ſi eua- || ſerit tua ſereniſſima maieſtas: damnum conſequetur ob tripli || citatem ſolis et martis: et quadraturam ſaturni et veneris circa || terciumdecimum iulii et primum augusti.

Koloſon: 4ª l. 4. sor: Impressum Romę per Honorabilem virum Magistrum Steffa- || num Plannck de Patonia die. xv. Decembris. Mcccclxxxv. An- || no ſecundo Pontificatus Sanctiſſimi domini nostri Innocentini || Pape Octaui. Σ.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1909 január 1-től június 30-ig.

Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszüntek.

Főváros.

Adler Ármin.
VII., Dohány-u. 84.
Beller Ignácz.
VI., Levente-u. 6.
Engelman Mór.
II., Margit-körút 5/B.
Fuchs Ármin és Pfeifer Emil.
VII., Alpár-u. 8.
**Gelléri és Székely.
VII., Rákóczi-út 34.
Hermann Benjamin.
VII., Dob-u. 83.
Klopot Győző.
VI., Király-u. 51.
**Klopot Győző.
VI., Király-u. 54.
**Krausz S. és társa.
V., Báthory-u. 16.
**Marjasch József és Hirschné sz. Dorman Hermin.
VI., Király u. 44.
Patay János és Szombathelyi György.
VI., Hajós-u. 31.
Rákos Farkas és Steiner Kálmán.
VI., Podmaniczky u. 27.
Özv. Rosenberg Ignáczné és Berger Adolfné.
VI., Aradi-u. 40.
**Rózsa Izidor.
VI., Ó-utcza 2.
Schwartz Ignácz és Rózsa Jenő.
VI., Ó-utcza 2.
Stern Péterné, Hofmann Kati.
VII., Kazinczy-u. 35.
Stern Péterné és Stadler János.
VII., Kazinczy-u. 35.
Vég Szniaj Zsigmond.
II., Fő-u. 60.
**Wágner Ferencz.
IX., Tompa-u. 14.
Wilheim Zsigmond.
VI., Király-u. 16.

Vidék.

Jászberény.
Balázs Ferencz.
**Balázs Arnoldné.
Panyik Sándor.

Losoncz.
Werner Ernő.

Lugos.
Auspitz Adolf, könyvkereskedés és könyvnyomda.
(Tulajdonosok: Schlinger Zsigmondné, Stern Jozefin és Schlinger József.)
**Özv. Traunfellner Károlyné.

Nagyvárad.
Béres Károly.
Béres Károly és Held Pál.
**Béres Károly.
Béres és Held.
*«Nagyvárad»-ny.

Szered.
Grósz Lipót.

A
MAGYAR KÖNYVSZEMLE
ÚJ FOLYAMA.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlönye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Elsősorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kiséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június, szeptember és deczember hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvárusi forgalomban 8 korona; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények **a szerkesztő czímére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV., Ferenczieк-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—16. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hirlapirodalom 1906-ban. I. A magyar hirlapirodalom, Zászló Jánostól. II. A nem magyar nyelvű hirlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok, Horváth Ignácztól. Függelék: A magyar nyelvű hirlapok és folyóiratok statisztikája.* Ára 1 kor. 10 fillér. Kiegészíti: *A hazai hirlapirodalom 1907-ben. I. Hirlapok, Kereszty Istvántól. II. Folyóiratok, Horváth Ignácztól.* Ára 50 fill.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.
Directeur: M. François Kollányi.

Quatre livraisons par an ; prix du volume 6 couronnes = 6 francs = 5 marcs.

Nouvelle série. XVII. volume. II-e livraison. Avril—Juin 1909.

SOMMAIRE.

La Bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1908. (Avec quatre planches.) --- --- --- --- --- --- --- Page 97

Etienne Harsányi. La bible polonaise de Sárospatak et son troisième fragment nouvellement découvert. (Deuxième partie.) --- 117

Dr. Paul Gulyás. Un livre populaire français du XVI. siècle, touchant la Hongrie. (Avec quatre vignettes) --- --- --- --- --- 139

Jules Stockinger. Cimetière littéraire des anonymes --- --- 154

Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la Bibliothèque Széchényi du Musée Nat. Hongrois dans le Ier trimestre de 1909 --- 161

La bibliothèque du Musée National de Transsylvanie en 1908 165

Littérature. (A. Franklin) Guide des savants... dans les bibliothèques de Paris. Par le *dr. Paul Gulyás*. — R. Stauber, Die Schedelsche Bibliothek. Par le dr. *dr. Paul Gulyás.* — E. Calvi, Bibliografia generale di Roma. I. Supplemento. Par *G. P.* — Rye R. A. The libraries of London. Par Σ. — O. Frőhlich, Internat. Bibliographie der Kunstwissenschaft. V. Par *Gl.* --- --- 171

Revue des périodiques étrangers--- --- --- --- --- --- 179

Ignace Horváth. La littérature bibliographique au Ier trimestre de 1909 --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 183

Notices Du congrès international historique à Berlin. Les Livres de musique imprimés avant 1700 dans les bibliothèques de la Suède *(d'I. K.)* A l'histoire du théâtre de Miskolcz. *(V. J.)* Un livre d'oracle inconnu de 1485, dédié au roi Mathias. (Σ). --- 185

Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 1. janvier au 30. juin 1909 --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 192

Siège de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle, Budapest, Musée National Hongrois.*

Stephaneum nyomda r. t